

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Rickard Carlsson

Fullmaktslärans ofullkomlighet

Om problemen kring elektroniska fullmakters
giltighet och återkallelse

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Boel Flodgren

Termin: VT 2023

Innehållsförteckning

SUMMARY	4
SAMMANFATTNING	6
FÖRORD	8
FÖRKORTNINGAR	9
1 INLEDNING	11
1.1 Bakgrund.....	11
1.2 Syfte och frågeställningar	12
1.3 Avgränsningar	12
1.4 Metod och material.....	13
1.5 Forskningsläge.....	17
1.6 Vissa nyckelbegrepp för uppsatsen	18
1.7 Disposition	18
2 INTRODUKTION TILL AVTALSLAGEN OCH FULLMAKTSLÄRAN	20
2.1 Teknikneutral tillämpning av avtalslagen	20
2.2 Fullmaktslärans grunddrag	20
2.2.1 Introduktion till fullmaktsläran.....	20
2.2.2 Olika typer av fullmakter	22
3 NÄRLIGGANDE RÄTTSSINSTITUTS GILTIGHET I ELEKTRONISK FORM	25
3.1 Avsnittets relevans för förmögenhetsrättsliga fullmakter	25
3.2 Elektroniska framtidsfullmakters giltighet.....	25
3.3 Elektroniska rättegångsfullmakters giltighet	26
3.4 Elektroniska skuldebrevs giltighet	27
3.5 Elektroniska avtals giltighet	29
4 ELEKTRONISKA FULLMAKTERS GILTIGHET	30
4.1 Elektroniska fullmakters giltighet vid formlösa fullmaktstyper	30
4.2 Generell möjlighet att elektroniskt uppfylla formkrav	33
4.2.1 Skriftformskrav och elektroniska dokument.....	33

4.2.2	Underskriftsformkrav och elektroniska underskrifter.....	35
4.3	Giltighet för elektroniska fullmakter om överlåtelse av fast egendom	39
5	ÅTERKALLELSE AV ELEKTRONISKA FULLMAKTER	42
5.1	Rättsregler för återkallelse av fullmakter	42
5.2	Återkallelse av elektroniska osjälvständiga fullmakter	45
5.3	Återkallelse av elektroniska självständiga fullmakter	46
5.3.1	Återkallelse av elektroniska direktmeddelade fullmakter	46
5.3.2	Återkallelse av elektroniska kungörelsefullmakter.....	48
5.3.3	Återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter.....	50
5.3.4	Kraftlöshetsförklaring av elektroniska skriftliga fullmakter	56
5.4	Utveckling av gällande rätt för att möjliggöra återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter	58
6	BLOCKKEDJETEKNIKENS BETYDELSE FÖR ELEKTRONISKA SKRIFTLIGA FULLMAKTER	62
6.1	Beskrivning av blockkedjetekniken.....	62
6.2	Analys av blockkedjeteknikens betydelse för elektroniska skriftliga fullmakter	63
7	AVSLUTANDE OCH SUMMERANDE ANALYS	67
7.1	Elektroniska fullmaktens giltighet.....	67
7.2	Återkallelse av elektroniska fullmakter	67
7.3	Blockkedjeteknikens betydelse för elektroniska skriftliga fullmakter	68
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	70
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	85

Summary

Society is becoming increasingly digitalised, which entails a growing demand for electronic tools and assistance in everyday life and business. Powers of attorney are tools that were previously exclusively oral or physical, but can now also be issued in electronic form. Electronic powers of attorney are also believed to become increasingly common in the future. However, there exist no comprehensive assessment of electronic powers of attorney amongst court cases or in the legal doctrine.

Therefore, the aim of the thesis is to map, systematise and analyse the Swedish institute of authority's applicability on electronic powers of attorney. To achieve the thesis' aim, several research questions have been formulated. In summary, the research questions address to what extent electronic powers of attorney are valid and can be revoked according with the institute of authority. The thesis' research questions also address to what extent the blockchain technology have a significance for the validity and revocability of electronic written powers of attorney. A legal dogmatic method is used to achieve the thesis' aim and to answer the research questions.

Despite limited studies in the legal doctrine, it can be concluded that electronic powers of attorney in general are valid since there, as a general rule, are no form requirements prescribed by law for the validity of a power of attorney. Therefore, powers of attorney can be created and mandate given through means such as emails to the third party, publications on websites, and electronic written powers of attorney. However, powers of attorney regarding the transfer of ownership of real property are subject to a written form requirement. There is some support in the travaux préparatoires and the legal doctrine that the validity of powers of attorney regarding the transfer of ownership of real property also requires the principal's signature. It is argued in the thesis that the principal's signature is required, and that a physical signature is necessary to meet the requirement. Therefore, it is concluded that electronic powers of attorney are valid if they do not concern a transfer of ownership of real property.

Furthermore, it is argued in the thesis that electronic powers of attorney can be revoked both through the Contract Act's provisions that regulate revocation and through an effective neutralisation of the circumstances that gives the third party reason to believe that a power of attorney exists. It is concluded that most types of electronic powers of attorney may be revoked through communicating the revocation in the same manner as the power of attorney was communicated. However, it is argued in the thesis that revocation of electronic written powers of attorney are not practically possible in many situations. In such cases, the principal's only option is to declare the electronic written power of attorney void. It is argued in the thesis that such a procedure alone is insufficient to safeguard the principal's interests. Therefore, several

potential changes in the legislation, that could guarantee the possibility to revoke electronic written powers of attorney, are proposed in the thesis.

In the thesis' conclusion, the function and significance of blockchain technology for electronic written powers of attorney are discussed. Blockchain technology can be used to, for instance, create a representation of an electronic written power of attorney in a blockchain. The representation can be transferred between different natural and legal persons. It is argued that an electronic written power of attorney could potentially be revoked using blockchain technology if the principal regains ownership of the representation. However, there is limited legal discussion in Sweden regarding the legal significance of blockchain technology. Therefore, it is pointed out in the thesis that there are several opportunities for further studies of the legal implications of blockchain technology.

Sammanfattning

Samhället blir alltmer digitaliserat och det ställs därför allt större krav på elektroniska redskap och hjälpmedel i vardagen och affärlivet. Fullmakter är ett redskap som tidigare uteslutande var muntliga eller fysiska men som numera även förekommer i elektronisk form. Elektroniska fullmakter förväntas också bli allt vanligare i framtiden. Det saknas dock en djupare behandling av elektroniska fullmakter i rättstillämpningen och den rättsvetenskapliga litteraturen.

Uppsatsens syfte är därför att kartlägga, systematisera och analysera den svenska förmögenhetsrättsliga fullmaktslärans tillämplighet på elektroniska fullmakter. För att uppnå uppsatsens syfte har flera frågeställningar formulerats. I sammanfattning avser frågeställningarna i vilken mån elektroniska fullmakter är giltiga och kan återkallas enligt fullmaktsläran, samt i vilken mån som blockkedjetekniken har en betydelse för elektroniska skriftliga fullmakters giltighet och möjlighet till återkallelse. För att uppnå uppsatsens syfte och besvara frågeställningarna tillämpas en rättsdogmatisk metod.

Trots en ringa behandling i den rättsvetenskapliga litteraturen kan det konstateras att elektroniska fullmakter som utgångspunkt är giltiga eftersom det som huvudregel inte finns några formkrav för en fullmakts giltighet. Fullmakter kan därför meddelas genom exempelvis mejl till tredje man, publiceringar på hemsidor och elektroniska skriftliga fullmakter. Fullmakter om överlåtelse av fast egendom har dock ett lagstadgat skriftformskrav. Det finns visst stöd i förarbeten och den rättsvetenskapliga litteraturen för att det också föreligger ett indirekt formkrav på huvudmannens underskrift för fullmakter om överlåtelse av fast egendom. I uppsatsen argumenteras det för att ett sådant underskriftsformkrav föreligger och att formkravet enbart kan uppfyllas genom fysiska underskrifter. I uppsatsen dras därför slutsatsen att elektroniska fullmakter är giltiga så länge de inte avser överlåtelse av fast egendom.

I uppsatsen argumenteras det därefter för att elektroniska fullmakter kan återkallas dels genom avtalslagens återkallelsebestämmelser, dels genom en effektiv neutralisering av de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. I uppsatsen konstateras att de flesta elektroniska fullmaktstyper kan återkallas genom att återkallelsen meddelas på samma sätt som fullmakten meddelats på. Avseende elektroniska skriftliga fullmakter argumenteras det i uppsatsen dock för att en återkallelse i många situationer inte är praktiskt möjlig. I sådana fall återstår enbart möjligheten för huvudmannen att förklara den elektroniska skriftliga fullmakten som kraftlös, ett förfarande som ensamt bör anses otillräckligt för att värna om huvudmannens intressen. I uppsatsen föreslås därför flera potentiella lagförändringar som skulle kunna genomföras i syfte att garantera en möjlighet till att återkalla elektroniska skriftliga fullmakter.

Avslutningsvis diskuteras blockkedjeteknikens funktion och betydelse för elektroniska skriftliga fullmakter. Genom blockkedjetekniken kan det exempelvis skapas en representation i en blockkedja av en elektronisk skriftlig fullmakt. Själva representationen kan överlåtas mellan olika personer. I uppsatsen argumenteras det för att en representation i en blockkedja av en elektronisk skriftlig fullmakt eventuellt skulle kunna användas för att återkalla fullmakten genom att huvudmannen återtar ägandeskapet över representationen. I uppsatsen framhålls också att det råder en begränsad rättslig diskussion i Sverige om blockkedjetekniken och att det därför finns flera möjligheter till vidare studier avseende blockkedjeteknikens rättsliga betydelse.

Förord

Efter mina år i Lund är det med både glädje och vemod som jag skriver de sista raderna på mitt examensarbete. De senaste fem åren har inte bara erbjudet otaliga lärorika stunder, minnen och studentikosa nöjen, utan de har framför allt gett mig många vänskaper.

Det här examensarbetet är inte bara min förtjänst. Jag vill därför rikta ett stort tack till min handledare Boel Flodgren för alla klocka råd och fördjupande frågor under arbetets gång.

Jag vill även tack alla underbara vänner, det är ni som gjort de senaste åren till de bästa hittills. Ett särskilt tack förtjänar Simon och Ludvig för att ni har avsatt er fritid för att korrekturläsa den här uppsatsen. Likaså vill jag tacka min familj för att ni alltid finns där för mig.

Avslutningsvis förtjänar Ellen det största av tack. Tänk så tråkig studietiden hade varit utan dig vid min sida.

Att med några få rader summera studietiden är inget enkelt. Jag överlämnar därför till Magnus Härenstam att beskriva mina studieår i allmänhet, och den här uppsatsen i synnerhet:

”Det heter inte improvisera, det heter forska när man inte vet vad man gör.”¹

Rickard Carlsson

Lund, maj 2023

¹ Härenstam, 9 minuter & 50 sekunder in.

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen.
Avtalslagen	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.
CU	Civilutskottet.
DCFR	Draft Common Frame of Reference.
Dir.	Kommittédirektiv.
Ds	Departementsserien.
eIDAS	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 910/2014 av den 23 juli 2014 om elektronisk identifiering och betrodda tjänster för elektroniska transaktioner på den inre marknaden och om upphävande av direktiv 1999/93/EG.
Förslaget	Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag om avbetalningsköp m.m., angivna den 21 jan. 1914 av därtill utsedda kommitterade.
L ¹ U	Första lagutskottet.
LU	Lagutskottet.
NFT	<i>Non fungible tokens</i> , icke-fungibel token.
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I.
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avdelning II.
PECL	Principles of European Contract Law.
PICC	Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2016.

Prop.	Proposition.
RÅ	Regeringsrättens årsbok.
Rskr.	Riksdagsskrivelse.
Skuldebrevslagen	Lag (1936:81) om skuldebrev.
SOU	Statens offentliga utredningar.
TU	Trafikutskottet.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Samhället har under de senaste decennierna blivit alltmer digitaliserat. Idag finns elektroniska möjligheter och redskap för sådant där det förr bara fanns fysiska möjligheter. Ett exempel är användningen av fullmakter. Elektroniska fullmakter används idag i flera delar av samhället och förväntas bli allt vanligare i framtiden.² Samtidigt saknas en djupare rättsvetenskaplig behandling om hur elektroniska fullmakter förhåller sig till fullmaktsläran.³

Förmögenhetsrättsliga fullmakter regleras genom andra kapitlet i lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen). Avtalslagen tillkom för mer än hundra år sedan,⁴ vilket är före att någon kunde förutspå den tekniska utveckling som lett fram till dagens samhälle.⁵ Samtidigt medför elektroniska fullmakter komplexa rättsliga frågeställningar i förhållande till bland annat hur elektroniska fullmakter ska återkallas.⁶ Eftersom avtalslagen tillkom innan lagstiftaren kunde förutse elektroniska fullmaktens framtida existens är det dock först nödvändigt att utreda huruvida elektroniska fullmakter ens är giltiga. Därför väcks frågan om i vilken mån elektroniska fullmakter är giltiga och kan återkallas.

Som ett led i den tekniska utvecklingen har blockkedjetekniken och tekniken med non fungible tokens (NFT) tillkommit under de senaste 15 åren.⁷ Genom blockkedjetekniken och NFT-tekniken är det möjligt att bland annat ge elektroniska dokument en permanent tidsstämpel samt verifiera att ett elektroniskt dokument inte har blivit manipulerat.⁸ Den här typen av tekniska utvecklingar förväntas få stor påverkan på samhället.⁹ Därför väcks även frågan om i vilken mån som blockkedjetekniken har en betydelse för fullmaktslärans tillämplighet på elektroniska fullmakter.

² Prop. 2019/20:189 s. 40; SOU 2021:36 s. 464; Ds 2019:18 s. 64.

³ Se mer i avsnitt 1.5.

⁴ Rskr. 1915 nr. 105. Jfr. LU 1915:30; prop. 1915:83; förslaget. Fullmaktsläran har även äldre rötter, se exempelvis Trygger.

⁵ Ds 2012:31 s. 81.

⁶ SOU 2018:25 s. 78 f. I förarbetet behandlas den offentliga förvaltningens digitalisering och inte primärt frågor om fullmakter, se dir. 2016:98 s. 1; SOU 2018:25 s. 3.

⁷ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 13; Sestino, Guido & Peluso s. 13.

⁸ Konkurrensverket s. 47 ff.

⁹ Sestino, Guido & Peluso s. 3; Kianieff s. 1 ff.; Behzadi s. 1.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att kartlägga, systematisera och analysera den svenska förmögenhetsrättsliga fullmaktslärans tillämplighet på elektroniska fullmakter.

För att uppnå uppsatsens syfte har följande frågeställningar formulerats:

- I vilken mån är elektroniska fullmakter giltiga enligt den förmögenhetsrättsliga fullmaktsläran?
- I vilken mån kan elektroniska fullmakter återkallas enligt den förmögenhetsrättsliga fullmaktsläran?
- I vilken mån har blockkedjetekniken en betydelse för frågeställningarna ovan avseende elektroniska skriftliga fullmakter?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsens relativt vida syfte och frågeställningar medför ett behov av flera avgränsningar. Uppsatsens syfte omfattar enbart förmögenhetsrättsliga fullmakter som regleras genom avtalslagen och därför inga andra mellanmansförhållanden.¹⁰ Elektroniska framtidsfullmakter och rättegångsfullmakters giltighet beskrivs dock kortfattat och deskriptivt i jämförande syfte i avsnitt 3.2–3.3, behandlingen motiveras i avsnitt 1.4.

I uppsatsen behandlas inte frågor utanför civilrättens område. Inom civilrätten omfattar uppsatsens syfte enbart fullmaktsläran. Elektroniska skuldebrev och avtals giltighet beskrivs dock kortfattat och deskriptivt i jämförande syfte i avsnitt 3.4–3.5, behandlingen motiveras i avsnitt 1.4.

Uppsatsens syfte är enbart att behandla i vilken mån en fullmakt kan meddelas och återkallas genom elektroniska medel, där fullmäktigens behörighet grundas i ett meddelande, en publicering eller ett elektroniskt dokument från huvudmannen. Därför behandlas exempelvis inte tillitsfullmakter som uppstår genom fullmäktigens nyttjande av huvudmannens elektroniska legitimation.¹¹ Därutöver utgår även frågor om fullmaktens innehåll och tolkning samt bevisfrågor. Ställnings-, tolerans-, kombinations- och tillitsfullmakter aktualiseras inte för uppsatsens frågeställningar eftersom de inte etableras genom vare sig fysiska eller elektroniska medel.¹² För att läsaren ska kunna tillgoda sig uppsatsen krävs dock en kortfattad beskrivning i avsnitt 2.2 över fullmaktsläran och samtliga etablerade fullmaktstyper.

¹⁰ För en kartläggning av flera olika mellanmansförhållanden, se Tiberg & Dotevall.

¹¹ Jfr. NJA 2021 s. 1017.

¹² Se avsnitt 2.2.2. För en behandling av ställningsfullmakten, se Grönfors.

I syfte att kunna besvara uppsatsens frågeställning om giltiga elektroniska fullmakter är det nödvändigt att diskutera elektroniska underskrifter.¹³ Frågor om elektroniska legitimationer behandlas dock inte,¹⁴ även om de kan utgöra ett led av en elektronisk underskrift.¹⁵

Uppsatsens syfte är inte att ge en uttömmande teknisk beskrivning av blockkedjetekniken. Uppsatsens syfte är enbart att problematisera förhållandet mellan blockkedjetekniken och fullmaktsläran avseende elektroniska skriftliga fullmakter. Avseende blockkedjetekniken och frågor om giltigheten för elektroniska fullmakter är det enbart relevant att kortfattat kommentera fullmakter om överlåtelse av fast egendom, vilka är skriftliga fullmakter.¹⁶ Övriga fullmaktstyper kan redan upprättas giltigt i elektronisk form.¹⁷ Avseende blockkedjetekniken och frågor om återkallelse behandlas enbart skriftliga fullmakter. Fullmakter om överlåtelse av fast egendom utgår eftersom de inte bör kunna upprättas elektroniskt,¹⁸ och övriga fullmaktstyper utgår eftersom de kan återkallas på enklare vis.¹⁹

Även om det i avsnitt 5.4 diskuteras ett behov av en ändring i avtalslagen är det inte inom ramen för uppsatsens syfte att diskutera ifall det finns ett generellt behov av en översyn och reformering av avtalslagen.²⁰ Uppsatsens syfte är inte heller att kartlägga andra rättsordningars fullmaktsläror.

1.4 Metod och material

I uppsatsen tillämpas en rättsdogmatisk metod, vilket har varit den dominerande rättsvetenskapliga inriktningen de senaste 200 åren.²¹ Det råder dock en vaghet i vad rättsdogmatiken innebär.²² Därför beskrivs här hur metoden tolkas och används i uppsatsen.

Rättsdogmatikens syfte är i grunden att kartlägga, tolka och systematisera den gällande rätten genom studier av rättskällorna.²³ Gällande rätt är dock inget som existerar i sig själv med ett enskilt korrekt svar. En rättsdogmatisk studie kan däremot få en slutprodukt som ger uttryck för gällande rätt, även om

¹³ Se avsnitt 4.2–4.3.

¹⁴ Jfr. artikel 3.1 & kapitel II i eIDAS. Frågor om e-legitimation är även aktuella i förhållande till det potentiella införandet av en statlig e-legitimation, se Regeringsuppdrag I2022/01335 s. 1; DIGG (2023); dir. 2022:142; SOU 2019:14 s. 129–142.

¹⁵ SOU 2019:14 s. 143 f.

¹⁶ Se avsnitt 4.3.

¹⁷ Se avsnitt 4.1.

¹⁸ Se avsnitt 4.3.

¹⁹ Se avsnitt 5.2–5.3.2.

²⁰ För en sådan diskussion, se exempelvis Kleineman (2015); Ramberg (2015); Ramberg (2011); Håstad (1990).

²¹ Sandström s. 287 f.

²² Kleineman (2018) s. 21.

²³ Sandström s. 290; Peczenik (1990) s. 42 & 44.

slutprodukten inte utgör ett enskilt facit.²⁴ Eftersom uppsatsens syfte är att kartlägga, systematisera och analysera den svenska förmögenhetsrättsliga fullmaktslärans tillämplighet på elektroniska fullmakter lämpar sig en rättsdogmatisk metod väl.

För att fastställa gällande rätt är rättskällorna centrala.²⁵ Rättskällorna anses traditionellt vara lag, förarbeten, praxis och doktrin.²⁶ Doktrinen benämns nedan som rättsvetenskaplig litteratur. Rättskällorna har olika status sinsemellan, där lag och praxis står över förarbeten och rättsvetenskaplig litteratur.²⁷ Avseende praxis är det avgöranden från de högsta instanserna som tillskrivs värde.²⁸ Även äldre avgöranden kan behålla sin aktualitet och ska därför tillskrivas värde.²⁹ För förarbeten och rättsvetenskaplig litteratur är argumentationens kvalitet och övertalningsförmåga central för rättskällevärdet.³⁰ För uppsatsen är det även de traditionella rättskällorna som behandlar fullmaktsläran som utgör uppsatsens primära material. Fullmaktsläran och dess reglering i avtalslagen har varit bestående över lång tid, se avsnitt 2.1. Därför har även äldre praxis och rättsvetenskaplig litteratur en stor betydelse för besvarandet av uppsatsens frågeställningar. De för uppsatsen mest centrala rättsvetarna nämns kortfattat i avsnitt 1.5.

Vid kartläggningen av elektroniska underskrifter i avsnitt 4.2.2 behandlas även EU-rätt i förhållande till Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 910/2014 av den 23 juli 2014 om elektronisk identifiering och betrodda tjänster för elektroniska transaktioner på den inre marknaden och om upphävande av direktiv 1999/93/EG (eIDAS). EU-rättens rättskällor måste därför beaktas.³¹ Förordningar är direkt gällande samt har företräde framför och starkare ställning än nationell lag.³² EU-rätten har dock, som det beskrivs i avsnitt 4.2.2, enbart en begränsad betydelse för besvarandet av uppsatsens frågeställningar.

Vid sidan av de ovan beskrivna rättskällorna finns det även internationella principalsamlingar som genom sin argumentationskraft har visst rättskällevärde för rättstillämpningen och forskningen.³³ Principer om avtals ingående genom en mellannamn finns i Draft Common Frame of Reference (DCFR), Unidroit

²⁴ Sandgren s. 651 ff.

²⁵ Sandström s. 290; Peczenik (1990) s. 42 & 44.

²⁶ Munck s. 199; Jareborg s. 8; Kleineman (2018) s. 28.

²⁷ Peczenik (1990) s. 47 f.

²⁸ Kleineman (2018) s. 34.

²⁹ Ramberg (2017) s. 781.

³⁰ Kleineman (2018) s. 28 & 33; Sandgren s. 654. För vissa förarbeten kan källhänvisningar ske till NJA II i stället för de aktuella offentliga utredningarna och propositionerna, se Bengtsson (2011) s. 784. Som en del av materialvalet hänvisas i uppsatsen dock konsekvent till de offentliga utredningarna och propositionerna, jämför NJA II 1915 s. 157–295; NJA II 1936 s. 1–181.

³¹ Hettne & Otken Eriksson s. 34.

³² Hettne & Otken Eriksson s. 177 f.; Munck s. 200.

³³ Munukka s. 29; Bernitz s. 497; Grönfors & Dotevall s. 37.

Principles of International Commercial Contracts 2016 (PICC) och Principles of European Contract Law (PECL).³⁴ Principsamlingarna lyfts och nyttjas av Högsta domstolen i olika typer av avgöranden.³⁵ Eftersom principsamlingarna har visst rättskällevärde beaktas de i uppsatsen men tillskrivs enbart ett begränsat värde.

I uppsatsen görs ett avsteg från rättskälleläran. I förhållande till uppsatsens sista frågeställning behandlas blockkedjetekniken. Blockkedjetekniken utgör en ny teknik och det är nödvändigt att kortfattat beskriva hur tekniken fungerar i syfte att kunna analysera vilken betydelse som blockkedjetekniken kan ha för elektroniska skriftliga fullmakter. För att beskriva hur blockkedjetekniken fungerar krävs det även andra källor än rättskällor. I stället används böcker och artiklar från forskare inom tekniska forskningsfält. Som exempel används en bok skriven av Nachiappan Subramanian, Atanu Chaudhuri och Yaşanur Kayıkcı, vilka är professor, associate professor respektive assistant professor inom skilda områden.³⁶ Även vissa utländska rättsvetenskapliga verk som beskriver blockkedjetekniken används, exempelvis av Emily Behzadi som är associate professor i rättsvetenskap.³⁷

En viktig del av uppsatsens metod är att även andra rättsinstitut än fullmakter studeras i förhållande till frågeställningen om elektroniska fullmakters giltighet. Det finns ett värde i att förstå och jämföra mot andra rättsinstitut eftersom frågor om elektroniska fullmakters giltighet enbart bemöts i en begränsad mån i rättskällorna.³⁸ De andra rättsinstituten är framtidsfullmakter, rättegångsfullmakter, skuldebrev och avtal, vilka har valts ut för deras respektive likheter gentemot fullmakter. Behandlingen av de andra rättsinstituten utgör dock inte ett material som direkt kan användas för att beskriva eller tolka fullmaktsläran relation till elektroniska fullmakter. Däremot ger beskrivningen av andra rättsinstitut en förståelse för hur vissa frågor behandlas inom andra områden och även skulle kunna tänkas behandlas inom fullmaktsläran. En god argumentation kring ett annat rättsinstitut kan därför ligga till grund för en argumentation kring fullmaktsläran. Dessutom bidrar de andra rättsinstituten till en systematisering av rätten runt fullmaktsläran. I enlighet med uppsatsens avgränsningar behandlas de andra rättsinstituten enbart kortfattat och avseende deras giltighet i elektronisk form, se avsnitt 1.3.

Rättsvetenskapen i stort ger utrymme för värderande inslag i form av att rättsvetaren bland annat kan kritisera gällande rätt, påtala lagstiftningsbehov och

³⁴ Herre s. 119.

³⁵ Exempelvis NJA 2017 s. 113 p. 26; NJA 2017 s. 9 p. 31; NJA 2016 s. 945 p. 20; NJA 2014 s. 272 p. 46; NJA 2013 s. 659 p. 12; NJA 2012 s. 597 p. 7; NJA 2012 s. 452 p. 9; NJA 2011 s. 600 p. 8; NJA 2010 s. 629 p. 11 & 17; NJA 2009 s. 672 på s. 693 f.

³⁶ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. xi–xiv.

³⁷ Behzadi s. 1.

³⁸ Se avsnitt 4.1.

utforma förslag på lagstiftning.³⁹ Likaså finns det ett rättsvetenskapligt värde i att studera, analysera och kritisera enskilda domar.⁴⁰ Liksom med rättsvetenskapen framhåller flera rättsvetare att rättsdogmatiken också ger utrymme för värderande inslag.⁴¹ Rättsdogmatiken ger därför utrymme för både deskriptiva och värderande inslag i samma metod.⁴²

Värderande inslag utgör en viktig del av uppsatsen. För att besvara uppsatsens frågeställning om elektroniska fullmakters giltighet krävs det flera värderande inslag. Exempelvis kräver kartläggningen av giltigheten för elektroniska fullmakter om överlåtelse av fast egendom en behandling av flera andra frågor. Däribland huruvida skriftformskrav och underskriftsformkrav generellt kan uppfyllas genom elektroniska medel, se avsnitt 4.2. Dessutom är det nödvändigt att diskutera om det generellt finns ett indirekt underskriftsformkrav vid skriftformskrav, se avsnitt 4.2.1. Vid den generella behandlingen av formkrav behöver resultatet tolkas och den gällande rätten analyseras för att kunna ta ställning i de frågor som aktualiseras. Tolkningen och analysen utgör ett nödvändigt led för att kunna kartlägga om formkraven för fullmakter om överlåtelse av fast egendom kan uppfyllas genom elektroniska medel.

Uppsatsens frågeställning om återkallelse av elektroniska fullmakter kräver också värderande inslag. Det är inte tillräckligt att konstatera vilka rättsregler som är tillämpliga på elektroniska fullmakter, se avsnitt 5.1. Frågeställningen kräver dessutom en tolkning och analys av rättsreglerna för att förstå hur de kan tillämpas och uppfyllas, särskilt i förhållande till elektroniska skriftliga fullmakter. Tolkningen och analysen är nödvändig för att kunna fastslå i vilken mån som en återkallelse är möjlig. Genom tolkningen och analysen uppenbaras även en brist i fullmaktsläran i förhållande till återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter, se avsnitt 5.3.3. Som en följd av bristen är fullmaktsläran ofullkomlig. Därför resoneras nedan om en möjlig förändring av den gällande rätten för att påvisa hur fullmaktslärans ofullkomlighet skulle kunna åtgärdas, se avsnitt 5.4. Resonemangen tar utgångspunkt i att identifiera och problematisera vilka ändringar som kan skydda både huvudmannen från ofrivillig bundenhet och tredje mans möjlighet att i god tro rättshandla med fullmäktigen, samtidigt som fullmaktslärans och civilrättens generella systematik beaktas. Däremot behandlas inte de ekonomiska följderna av förslagen.

³⁹ Agell (2002) s. 247; Asp s. 312; Svensson, E.-M. s. 214 f.; Lind (1996/97) s. 370; Sandgren s. 652. För motsatt åsikt, se Rodhe (1996/97) s. 1 ff. Förr ansågs värderande inslag vara ovetenskapliga och olämpliga känslouttryck enligt den så kallade Uppsala-skolan, se Björne s. 241; Agell (2002) s. 244; Dahlman s. 105; Peczenik (2005) s. 253; Lehrberg (2022) s. 241.

⁴⁰ Agell (1997) s. 45 f.; Nergelius s. 438; Kleineman (2018) s. 34 f. För motsatt åsikt, se Lind (1996/97) s. 363 & 370; Lind (1995/96) s. 234.

⁴¹ Peczenik (2005) s. 250; Kleineman (2018) s. 24 & 35 ff.; Wahlgren s. 299 f.

⁴² Svensson, E.-M. s. 214. Det finns dock de som förespråkar en uppdelning mellan en deskriptiv rättsdogmatisk metod och en värderande rättsdogmatisk metod, se exempelvis Hjertstedt s. 167; Lambertz s. 265 f.

Däremot faller det utanför rättsdogmatikens ramar att studera myndigheters och enskildas tillämpning av den gällande rätten.⁴³ Därför är det utanför uppsatsens syfte att undersöka i vilken mån som elektroniska fullmakter omnämns eller behandlas i underrättsavgöranden.

Uppsatsen riktas i första hand till yrkesverksamma jurister och juriststudenter med särskild inriktning på civilrätten och den allmänna avtalsrätten. Språket är därför av en akademisk art med ett delvis rikt användande av facktermer.

1.5 Forskningsläge

Fullmaktsläran är ett område som under lång tid har behandlats i den rättsvetenskapliga litteraturen. Flera rättsvetare är framträdande och betydelsefulla inom området, särskilt Tore Almén, Kurt Grönfors och Rolf Dotevall.⁴⁴ Under 2023 publicerade Joel Samuelsson sin bok *Fullmaktsläran*. Boken är den första monografen på lång tid som enbart fokuserar på fullmaktsläran och behandlar fullmaktsläran med ett helhetsgrepp. I Samuelssons bok behandlas dock inte frågor direkt hänförliga till elektroniska fullmaktens giltighet eller återkallelse.⁴⁵

Elektroniska fullmakter är ett ämne som inte har behandlats inom rättsvetenskapen i någon djupare omfattning. Många centrala rättsvetenskapliga verk där fullmaktsläran behandlas är publicerade innan elektroniska fullmakter var möjliga eller relevanta att studera. Elektroniska fullmakter har inte heller vållat något större rättsvetenskapligt intresse de senaste decennierna. I vissa rättsvetenskapliga verk omnämns dock elektroniska fullmaktens giltighet kortfattat och utan någon argumentation, diskussion eller analys.⁴⁶

Avseende återkallelse av elektroniska fullmakter finns det ingen behandling i den rättsvetenskapliga litteraturen. Den enda behandlingen bland rättskällorna är två korta kommentarer i varsitt förarbete. I ett förarbete om digitaliseringen av den offentliga förvaltningen konstateras det att frågor om elektroniska fullmakter är komplicerade. I förarbetet ställs även en fråga om hur elektroniska fullmakter kan återkallas, utan att frågan besvaras.⁴⁷ Det andra omnämmandet är i ett förarbete där elektroniska framtidsfullmakter behandlas. I förarbetet konstateras att elektroniska framtidsfullmakter, och därför också elektroniska skriftliga fullmakter, återkallas genom att fullmakten återtas eller förstörs. Sedan framhålls det i förarbetet, utan motivering, att en elektronisk framtidsfullmakt inte fysiskt kan återtas eller förstöras men att det

⁴³ Jareborg s. 9; Kleineman (2018) s. 24.

⁴⁴ Exempelvis Almén & Eklund; Grönfors; Dotevall (2013).

⁴⁵ Samuelsson.

⁴⁶ Se avsnitt 4.1.

⁴⁷ SOU 2018:25 s. 78 f.

ändå inte skulle vara mycket svårare att återkalla fullmakten än vid fysiska framtidsfullmakter och skriftliga fullmakter.⁴⁸

Blockkedjeteknikens potentiella applicerbarhet och betydelse för fullmaktsläran har inte diskuterats i den rättsvetenskapliga litteraturen. I förhållande till svensk rätt har blockkedjetekniken ännu inte medfört någon bredare rättslig behandling alls. Sammanfattningsvis finns det ett behov av att utreda i vilken mån som elektroniska fullmakter är giltiga och kan återkallas samt vilken betydelse som blockkedjetekniken potentiellt har för elektroniska fullmakters giltighet och återkallelse.

1.6 Vissa nyckelbegrepp för uppsatsen

I uppsatsen förekommer ett antal begrepp vilka beskrivs här i syfte att skapa klarhet för läsaren. Begreppet fullmakt har flera olika betydelser. Exempelvis används begreppet fullmakt för att beskriva det generella fullmaktsinstitutet, själva rättsförhållandet där fullmäktigen kan binda huvudmannen och ett skriftligt fullmaktsdokument.⁴⁹ Begreppet fullmakt används också nedan i dessa olika betydelser.

Skriftlig fullmakt är ett viktigt begrepp för uppsatsen. Begreppet skriftlig fullmakt avser ett fullmaktsdokument som innehåller huvudmannens fullmaktsförklaring och där fullmaktsdokumentet är avsett att visas upp av fullmäktigen för tredje man.⁵⁰ I uppsatsen avser begreppet elektronisk skriftlig fullmakt därför ett elektroniskt dokument, innehållande huvudmannens fullmaktsförklaring, som är avsett att visas upp av fullmäktigen för tredje man.

I den rättsvetenskapliga litteraturen förekommer olika begrepp för parterna kring en fullmakt. I syfte att ha ett konsekvent språkbruk används i uppsatsen begreppen huvudman, fullmäktigen och tredje man, vilka beskrivs nedan i avsnitt 2.2.1.⁵¹ Likaså används det i rättsliga sammanhang många olika synonyma begrepp för att beskriva en underskrift. I uppsatsen används enbart begreppet underskrift.⁵²

1.7 Disposition

Här beskrivs uppsatsens disposition samt avsnittens syften. I uppsatsen tillämpas en löpande analys i syfte att få en sammanhängande text som direkt

⁴⁸ SOU 2021:36 s. 464 f.

⁴⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 182; Grönfors & Dotevall s. 122.

⁵⁰ Förslaget s. 88; Grönfors & Dotevall s. 179; Almén & Eklund s. 66. Se mer i avsnitt 5.3.3.

⁵¹ Jfr. Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 184.

⁵² Ds 2003:29 s. 88.

tolkar och analyserar de frågor som är relevanta för uppsatsens frågeställningar.

I uppsatsens andra avsnitt ges en introducerande beskrivning till avtalslagens teknikneutralitet samt fullmaktsläran. Avsnittets syfte är att ge läsaren nödvändig baskunskap för den fortsatta behandlingen i uppsatsen.

Uppsatsens tredje avsnitt innehåller en beskrivning av närliggande rättsinstituts giltighet i elektronisk form. Närliggande rättsinstitut beskrivs i syfte att fördjupa diskussionen om elektroniska fullmakter och komplettera det begränsade materialunderlaget avseende elektroniska fullmakter.

I uppsatsens fjärde avsnitt behandlas elektroniska fullmaktens giltighet. I avsnittet beskrivs dessutom huruvida skriftformskrav och underskriftsformkrav generellt kan uppfyllas elektroniskt, i syfte att kunna kartlägga huruvida fullmakter om överlåtelse av fast egendom är giltiga i elektronisk form. Fjärde avsnittets syfte är att besvara uppsatsens första frågeställning.

Uppsatsens femte avsnitt inleds med en beskrivning av de rättsregler som behöver beaktas avseende återkallelse av fullmakter. Därefter följer en genomgång kring hur olika typer av fullmakter återkallas. Avsnittet avslutas med en diskussion kring möjliga förändringar i avtalslagen för att säkerställa att elektroniska skriftliga fullmakter alltid kan återkallas. Femte avsnittets syfte är att besvara uppsatsens andra frågeställning.

Uppsatsens sjätte avsnitt inleds med en beskrivning av hur blockkedjetekniken fungerar och vad den kan användas till. Därefter behandlas primärt frågan om huruvida blockkedjetekniken kan användas för att under vissa omständigheter återkalla elektroniska skriftliga fullmakter. Sjätte avsnittets syfte är att besvara uppsatsens tredje frågeställning.

I uppsatsens sjunde avsnitt ges en sammanfattning av uppsatsens resultat och analys i syfte att slutgiltigt besvara uppsatsens frågeställningar. Sjunde avsnittet innehåller även vissa tips på ämnesval för vidare studier.

2 Introduktion till avtalslagen och fullmaktsläran

2.1 Teknikneutral tillämpning av avtalslagen

Avtalslagen antogs 1915 och har förutom införandet av 36 § avtalslagen år 1976 inte genomgått några större ändringar.⁵³ Avtalslagens andra kapitel ger uttryck för fullmaktsläran. Det andra kapitlet har sedan lagens införande primärt genomgått redaktionella förändringar.⁵⁴ En ändring i 27 § 2 stycket avtalslagen avseende fullmakter vid överlåtelse av fast egendom är dock av viss relevans och behandlas nedan i avsnitt 4.3.⁵⁵

Trots sin ålder och de små ändringarna som skett är avtalslagen som huvudregel teknikneutral i sin utformning och därför tillämplig på modern teknik.⁵⁶ Det finns dock undantag från avtalslagens teknikneutralitet. Exempelvis är avtalslagens bestämmelse om muntliga anbud, 3 § 2 stycket avtalslagen, även tillämplig på anbud som skickas i elektronisk skriftlig form i en realtidskommunikation. Eftersom realtidskommunikation präglas av en omedelbar kommunikation tillämpas bestämmelsen om muntliga och inte skriftliga anbud.⁵⁷ Enligt Lehrberg utgör mejl inte realtidskommunikation. Däremot anser Lehrberg att meddelanden i en chatt är realtidskommunikation om parterna inte förväntas återvända till chatten eller om anbudet förlorar sin aktualitet eftersom många meddelanden skickas i chatten.⁵⁸

2.2 Fullmaktslärans grunddrag

2.2.1 Introduktion till fullmaktsläran

Med en fullmakt kan en person, kallad fullmäktigen, direkt ingå bindande avtal mellan den som utfärdat fullmakten, kallad huvudman, och en tredje man. Fullmäktigen agerar därför på huvudmannens vägnar och är själv inte

⁵³ Grönfors & Dotevall s. 30 f.

⁵⁴ För 17 § avtalslagen: prop. 1976/77:63 s. 32 & 186; prop. 1980/81:84 s. 33 & 178 f. För 22 § avtalslagen: prop. 1987/88:124 s. 51 & 212. För 23 § avtalslagen: prop. 1975:6 s. 44 & 291 f. För 27 § avtalslagen: prop. 1976/77:63 s. 32 & 186.

⁵⁵ Jfr. prop. 1970:145 s. 169 ff.

⁵⁶ Ds 2012:31 s. 81; SOU 1996:40 s. 121 f.; Elgebrant s. 238; Grönfors & Dotevall s. 61 ff.; Samuelsson s. 18; Mellqvist (2017) s. 819; Lindberg & Westman s. 66.

⁵⁷ Ds 2012:31 s. 82 f.; SOU 1996:40 s. 128; Hultmark s. 46; Lindberg & Westman s. 70.

⁵⁸ Lehrberg (2020) s. 146 f.

part i något avtalsförhållande.⁵⁹ Därutöver har fullmäktigen inte heller några rättigheter eller skyldigheter mot huvudmannen. Fullmäktigen har enbart en behörighet att binda huvudmannen vid rättshandlingar gentemot tredje man.⁶⁰ En fullmakt är därför enbart en kompetensskapande rättshandling.⁶¹

Alla rättssubjekt kan vara fullmäktige.⁶² Rättssubjekt är i sin tur enbart fysiska och juridiska personer.⁶³ Genom att exempelvis omyndiga fysiska personer är rättssubjekt kan de även vara fullmäktige om de förstår innebörden av fullmaktsuppdraget,⁶⁴ trots att omyndiga fysiska personer som huvudregel inte har en egen rättshandlingsförmåga.⁶⁵ Däremot är elektroniska enheter och artificiell intelligens inte rättssubjekt.⁶⁶ Likaså kan exempelvis elektroniska enheter och IT-system inte vara fullmäktige.⁶⁷

För att huvudmannen ska bli bunden vid fullmäktigens handlande måste en fullmakt ha meddelats eller på annat sätt etablerats. Fullmäktigen måste dessutom vidta en rättshandling inom ramen för sin behörighet och i huvudmannens namn.⁶⁸ Det råder en presumtion om att alla personer agerar i eget namn. Därför anses en person själv ingå avtalet ifall det inte står klart att personen agerar för någon annans räkning.⁶⁹

Fullmäktigen måste rättshandla inom ramen för behörigheten för att huvudmannen ska bli bunden. Behörigheten reglerar vad fullmäktigen kan göra och avgörs av de yttre omständigheter som tredje man med fog kan uppfatta.⁷⁰ Behörigheten kan omfatta även sådant som att förhandla fram ett avtalsutkast,⁷¹ eller passivt motta en uppsägning eller betalning åt huvudmannen.⁷² I kontrast till behörigheten finns befogenheten som utgörs av de instruktioner som huvudmannen ger fullmäktigen, vilket reglerar vad fullmäktigen får göra.⁷³ Om tredje man är i god tro om fullmäktigens befogenhet kan fullmäktigen fortfarande binda huvudmannen trots att fullmäktigen rättshandlar

⁵⁹ Förslaget s. 62; Ds 2014:16 s. 47; Dotevall (2013) s. 29; Adlercreutz & Mulder s. 73.

⁶⁰ Förslaget s. 63.

⁶¹ Förslaget s. 63; Lehrberg (2020) s. 41.

⁶² Dotevall (2013) s. 43; Adlercreutz & Mulder s. 72.

⁶³ Ramberg & Ramberg s. 53; Lindberg & Westman s. 67; Fridström Montoya s. 37; Grauers s. 21 ff.

⁶⁴ Samuelsson s. 71; Dotevall (2013) s. 43; Adlercreutz & Mulder s. 72; Tiberg s. 23.

⁶⁵ Ramberg & Ramberg s. 54; Lindberg & Westman s. 67; Fridström Montoya s. 101 f.; Grauers s. 21.

⁶⁶ Fridström Montoya s. 37 f.; Ramberg & Ramberg s. 53. För en mer generell och nyanterad diskussion, se Kurki (2019) s. 178 & 189; Kurki (2017) s. 85 f.

⁶⁷ Hultmark s. 27; Lindberg & Westman s. 69.

⁶⁸ 10 § 1 stycket avtalslagen; Samuelsson s. 70 f. Jfr. Almén & Eklund s. 46.

⁶⁹ Dotevall (2013) s. 35; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 240; Adlercreutz & Mulder s. 79; Tiberg & Dotevall s. 44; Hult s. 15; Hasselrot (1924) s. 249; Hasselrot (1927) s. 36. Jfr. RH 2012:31 s. 135; NJA 1936 s. 586 på s. 588; artikel II.-6:106 i DCFR; artikel 2.2.4(1) i PICC; von Bar & Clive s. 429.

⁷⁰ Samuelsson s. 129; Ds 2014:16 s. 49. Jfr. förslaget s. 68 f.

⁷¹ NJA 1998 s. 610 på s. 615.

⁷² 26 § avtalslagen. Jfr. Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 176.

⁷³ Förslaget s. 74 f.; Samuelsson s. 129.

utanför befogenheten. Fullmäktigen måste dock agera inom behörigheten och det får inte vara frågan om en osjälvständig fullmakt.⁷⁴ Överskrids behörigheten kan fullmäktigen bli skadeståndsskyldig till tredje man,⁷⁵ överskrids befogenheten kan fullmäktigen bli skadeståndsskyldig till huvudmannen.⁷⁶

Om fullmäktigen ingår ett avtal i en annan persons namn utan att en fullmakt har meddelats eller utanför behörigheten kan huvudmannen ändå bindas genom att huvudmannen ratihabera avtalet.⁷⁷ Ratihabition kan ske uttryckligen men även genom huvudmannens indirekta bekräftelser,⁷⁸ genom huvudmannens passivitet i kombination med agerande i enlighet med det ingångna avtalet,⁷⁹ eller genom huvudmannens rena passivitet under en lång tid.⁸⁰

Fullmaktsläran regleras både i avtalslagens andra kapitel och genom utfyllande rätt.⁸¹ Fullmaktsläran är, liksom avtalslagen, enbart tillämplig på rättshandlingar inom förmögenhetsrättens område. Utrymmet för analogier är dock vidsträckt.⁸²

2.2.2 Olika typer av fullmakter

En skillnad finns mellan osjälvständiga och självständiga fullmakter.⁸³ Osjälvständiga fullmakter utmärks av att det för tredje man inte finns något synbart bevis om att en fullmakt föreligger.⁸⁴ En osjälvständig fullmakt kan uppstå genom både muntliga och skriftliga meddelanden från huvudmannen till fullmäktigen, så länge det skriftliga meddelandet inte är avsett att visas upp för tredje man.⁸⁵

Självständiga fullmakter är fullmakter där tredje man på grund av yttre omständigheter kan uppmärksamma att det föreligger en fullmakt. Tredje man är därför inte bara hänvisad till fullmäktigens egna utsagor om att det finns en

⁷⁴ 11 § avtalslagen; förslaget s. 75 f.; Ds 2014:16 s. 50; Samuelsson s. 129; Ramberg & Ramberg s. 66.

⁷⁵ 25 § avtalslagen. Jfr. Dotevall (2013) s. 66 f.; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 250 f.; Tiberg & Dotevall s. 75 f.

⁷⁶ Ramberg & Ramberg s. 78 f. Jfr. Samuelsson s. 169 f.; Dotevall (2013) s. 232.

⁷⁷ Förslaget s. 69; Ds 2014:16 s. 48; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 247 f.; Adlercreutz & Mulder s. 93; Almén & Eklund s. 46. Jfr. artikel II.-6:111(1–2) i DCFR; artikel 2.2.9(1) i PICC; artikel 3:207 i PECL. En ratihabition är dock inte alltid giltig, se NJA 1990 s. 460 på s. 463.

⁷⁸ NJA 1949 s. 352 på s. 354 f.

⁷⁹ NJA 1925 s. 685 på s. 688.

⁸⁰ NJA 1949 s. 305 på s. 308 f. Jfr. NJA 1949 s. 444 på s. 447 f.; Rodhe (1951) s. 585.

⁸¹ Förslaget s. 67; Almén & Eklund s. 45.

⁸² Förslaget s. 66; SOU 2004:112 s. 471; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 177.

⁸³ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 186; Adlercreutz & Mulder s. 81; Svensson, O. s. 337.

⁸⁴ Ds 2014:16 s. 48 f.; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 187; Adlercreutz & Mulder s. 84; Herre s. 117.

⁸⁵ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 188; Adlercreutz & Mulder s. 84; Ramberg & Ramberg s. 64.

fullmakt.⁸⁶ En självständig fullmakt kan komma till uttryck genom exempelvis ett meddelande från huvudmannen till tredje man, vilket är en så kallad direktmeddelad fullmakt.⁸⁷ Även skriftliga fullmakter är självständiga fullmakter.⁸⁸ Som nämnts i avsnitt 1.6 är en skriftlig fullmakt ett fullmaktsdokument som innehåller huvudmannens fullmaktsförklaring och som är avsedd att visas upp av fullmäktigen för tredje man. Skriftliga fullmakter utgör legitimationshandlingar om fullmäktigens behörighet.⁸⁹ En annan typ av självständiga fullmakter är kungörelsefullmakter,⁹⁰ vilka uppstår om fullmakten kungörs i en tidning eller är ”annorledes allmänligen kungjord”.⁹¹

Till de självständiga fullmakterna räknas även ställningsfullmakter.⁹² En ställningsfullmakt föreligger om fullmäktigen är anställd hos eller annars genom avtal intar en ställning hos huvudmannen och behörighet följer av lag eller sedvänja.⁹³ För att en sedvänja ska föreligga måste den varit allmänt accepterad och geografiskt spridd inom sin bransch under en längre tid.⁹⁴ Behörighet kan även uppstå om det i det enskilda fallet är ändamålsenligt, trots att behörigheten inte är grundad i lag eller sedvänja.⁹⁵

En annan fullmaktstyp är toleransfullmakter, vilka uppstår när en person under lång tid eller vid upprepade tillfällen har rättshandlat åt en huvudman utan att huvudmannen agerat mot personens rättshandlande.⁹⁶ Därutöver finns kombinationsfullmakter vilka uppstår när tredje man på grund av huvudmannens agerande får intrycket att fullmäktigen är behörig.⁹⁷ Toleransfullmakten och kombinationsfullmakten etablerades genom praxis under mitten av 1900-talet,⁹⁸ men har visst stöd i betydligt äldre praxis.⁹⁹

⁸⁶ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 186 f.; Herre s. 117.

⁸⁷ 13 § avtalslagen; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 193; Herre s. 117.

⁸⁸ 16 § avtalslagen; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 192 f.; Herre s. 117.

⁸⁹ Förslaget s. 88; Grönfors & Dotevall s. 179; Almén & Eklund s. 66. Se mer i avsnitt 5.3.3.

⁹⁰ 14 § avtalslagen; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 193; Dotevall (2015) s. 243; Herre s. 117.

⁹¹ 14 § 1 stycket avtalslagen.

⁹² Ds 2014:16 s. 48; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 186; Adlercreutz & Mulder s. 82; Herre s. 117; Dotevall (2003) s. 640; Dotevall (1998) s. 79. För motsatt åsikt, se Samuelsson 124.

⁹³ 10 § 2 stycket avtalslagen.

⁹⁴ Dotevall (2015) s. 252. Det är dock svårt att i rättsskipning etablera en sedvänja, däremot förekommer ett större antal kasuistiska avgöranden som behandlar sedvänja, se exempelvis Dotevall (2015) s. 252; Dotevall (2001/02) s. 105; NJA 2001 s. 191 I på s. 197 f.; NJA 2001 s. 191 II på s. 208; NJA 1972 s. 408 på s. 413.

⁹⁵ NJA 2014 s. 684 p. 11; NJA 2002 s. 244 på s. 253; NJA 1956 s. 656 på s. 661 f.

⁹⁶ NJA 2013 s. 659 p. 11; NJA 1990 s. 591 på s. 600 f.; NJA 1974 s. 706 på s. 716 ff.; NJA 1973 s. 725 på s. 739 f.; Ds 2014:16 s. 48; Svensson, O. s. 339. Jfr. NJA 1989 A 7; AD 1994 nr 11.

⁹⁷ NJA 1992 s. 168 på s. 185; NJA 1990 s. 591 på s. 601. Jfr. NJA 1985 s. 717 på s. 720.

⁹⁸ Grönfors s. 252 f. & 262; NJA 1943 s. 316 på s. 317 f.; NJA 1950 s. 86 på s. 88.

⁹⁹ Exempelvis NJA 1875 s. 325 på s. 327 f.; NJA 1877 s. 268 på s. 269 f.; NJA 1917 s. 176 på s. 180. Jfr. förslaget s. 71; Grönfors s. 259.

Under 2010-talet har även tillitsfullmakten tillkommit.¹⁰⁰ En tillitsfullmakt uppstår om tredje man haft en faktisk och befogad tillit till fullmäktigens behörighet,¹⁰¹ och de tillitsgrundande omständigheterna med tydlig koppling kan knytas till huvudmannen.¹⁰² Huvudmannen måste också haft insikt om att omständigheterna skulle kunna ge tredje man en befogad tillit.¹⁰³ Bedömningen om huruvida tredje mans tillit är befogad kan påverkas av exempelvis avtalstypen, verksamhetstypen och vilka åtaganden som parterna åtar sig.¹⁰⁴

Genom tillitsfullmakten görs ett fränsteg från äldre tankar om att fullmaktsläran enbart vilar på den viljeförklaring som huvudmannen riktar mot tredje man.¹⁰⁵ Tidigare har den rådande utgångspunkten varit att fullmakter ska ge uttryck för huvudmannens viljeförklaring.¹⁰⁶ Utgångspunkten har dock även varit ständigt omdiskuterad och ifrågasatt.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 231 f. Jfr. AD 2020 nr 12; AD 2019 nr 9; AD 2017 nr 17. Etablerandet av tillitsfullmakten motiveras med dess stöd i DCFR, se NJA 2013 s. 659 p. 12; artikel II.-6:103(3) i DCFR.

¹⁰¹ NJA 2021 s. 1017 p. 21; NJA 2014 s. 684 p. 14.

¹⁰² NJA 2021 s. 1017 p. 22; NJA 2014 s. 684 p. 17–18.

¹⁰³ NJA 2021 s. 1017 p. 23; NJA 2014 s. 684 p. 19–20. Kravet är kritiserat, se Håstad (2020) s. 325 f.; Svensson, O. s. 356; Lundberg s. 737 ff. Kravet försvaras också, se Lindskog s. 792. För en generell diskussion om rekvisitet, se Unnersjö s. 658 ff.

¹⁰⁴ NJA 2013 s. 659 p. 12; NJA 2014 s. 684 p. 15.

¹⁰⁵ NJA 2014 s. 684 p. 9 & 13; Håstad (2015) s. 185 f.; Svensson, O. s. 331.

¹⁰⁶ NJA 2014 s. 684 p. 9; Dotevall (2015) s. 242. Jfr. Tiberg s. 12; Hasselrot (1927) s. 5; Hasselrot (1924) s. 223; Hult s. 8 f.

¹⁰⁷ Håstad (2019) s. 229.

3 Närliggande rättsinstituts giltighet i elektronisk form

3.1 Avsnittets relevans för förmögenhetsrättsliga fullmakter

Elektroniska fullmakter inom förmögenhetsrättens område behandlas enbart kortfattat i rättskällorna, se avsnitt 4.1. Det är därför relevant att beskriva närliggande rättsinstituts giltighet i elektronisk form för att ge ett bredare perspektiv avseende även förmögenhetsrättsliga fullmakters giltighet samt för att kartlägga vilken rättslig argumentation som kan appliceras även på förmögenhetsrättsliga fullmakter. Som ovan motiverats i avsnitt 1.3–1.4 behandlas elektroniska framtidsfullmakter, rättegångsfullmakter, skuldebrev och avtal.

3.2 Elektroniska framtidsfullmakters giltighet

En framtidsfullmakts syfte är att fullmäktigen ska företräda huvudmannen om huvudmannen inte själv har kvar en förmåga att ta hand om de angelägenheter som framtidsfullmakten avser.¹⁰⁸ En framtidsfullmakt måste enligt lagens formkrav vara bland annat skriftlig, ha huvudmannens underskrift och vara bevitnad.¹⁰⁹ Framtidsfullmaktsinstitutet är samtidigt en privaträttslig reglering som efterliknar avtalslagens fullmaktsregler. Exempelvis behöver framtidsfullmakter inte registreras hos en offentlig myndighet.¹¹⁰ Framtidsfullmakter återkallas dessutom enligt avtalslagens återkallelsebestämmelser.¹¹¹

Det finns ingen möjlighet att upprätta elektroniska framtidsfullmakter.¹¹² I propositionen från framtidsfullmaktsinstitutets tillkomst konstateras det att elektroniska framtidsfullmakter inte ligger inom ramen för det aktuella utredningsförfarandet. I propositionen framhålls även att frågor om elektroniska framtidsfullmakter är ”komplicerade och kräver särskilda överväganden”.¹¹³ Varken i det betänkande och den departementspromemorian som föregick propositionen behandlas frågan om elektroniska framtidsfullmakter.¹¹⁴

¹⁰⁸ 1 § lag (2017:310) om framtidsfullmakter.

¹⁰⁹ 4 § lag om framtidsfullmakter.

¹¹⁰ Prop. 2016/17:30 s. 21 ff.

¹¹¹ 8 § lag om framtidsfullmakter.

¹¹² Prop. 2016/17:30 s. 34 f. Jfr. Westman (2021) s. 92; Westman (2019) s. 37.

¹¹³ Prop. 2016/17:30 s. 34 f.

¹¹⁴ SOU 2004:112 s. 483 ff.; Ds 2014:16 s. 54. Flera remissinstanser efterfrågade att elektroniska framtidsfullmakter skulle utredas, se Försäkringskassan (2014) s. 1; Kronofogdemyndigheten s. 1.

Sedan framtidsfullmaktsinstitutets tillkomst har en ny utredning behandlat frågan om elektroniska framtidsfullmakter.¹¹⁵ I en SOU från 2021 föreslår utredningskommittén att framtidsfullmakter ska kunna upprättas och skrivas under elektroniskt genom en avancerad elektronisk underskrift enligt eIDAS, se nedan i avsnitt 4.2.2 om eIDAS.¹¹⁶ Utredningskommittén betonar vikten av att elektroniska och fysiska fullmakter behöver ha samma säkerhets-skydd.¹¹⁷

Utredningskommittén konstaterar kortfattat att en återkallelse av en elektronisk framtidsfullmakt inte är möjlig genom att fysiskt återta eller förstöra framtidsfullmakten, vilket är hur skriftliga fullmakter återkallas. Däremot menar utredningskommittén, utan någon motivering, att huvudmannen genom tekniska lösningar kan behålla rådigheten och kontrollen över en elektronisk framtidsfullmakt. Utan förklaring menar utredningskommittén också att återkallelse av elektroniska framtidsfullmakter inte blir särskilt mycket svårare än för fysiska framtidsfullmakter.¹¹⁸ Två remissinstanser motsätter sig införandet av elektroniska framtidsfullmakter, delvis för att det är oklart hur de ska kunna återkallas.¹¹⁹ Utredningen har hittills inte föranlett en proposition.¹²⁰

3.3 Elektroniska rättegångsfullmakters giltighet

En part i domstol kan företrädas av ett ombud.¹²¹ Parten behöver då lämna en muntlig eller skriftlig rättegångsfullmakt. En skriftlig rättegångsfullmakt måste ha huvudmannens underskrift. Underskriften får vara elektronisk om underskriften uppnår kraven för en avancerad elektronisk underskrift enligt eIDAS, se nedan i avsnitt 4.2.2 om eIDAS.¹²² I förarbetena motiveras kravet på en avancerad elektronisk underskrift av att det motsvarar kraven inom

¹¹⁵ SOU 2021:36. Utredningen tillkom på grund av ett tillkännagivande från riksdagen, se 2016/17:CU11 s. 3 & 13; rskr. 2016/17:221; dir. 2019:44 s. 18.

¹¹⁶ SOU 2021:36 s. 462.

¹¹⁷ Ibid. s. 464.

¹¹⁸ Ibid. s. 464 f.

¹¹⁹ Svenska Bankföreningen s. 3; Svensk Försäkring s. 3. Flera remissinstanser ställer sig positiva till elektroniska framtidsfullmakter utan att kommentera frågan om återkallelse, se Föreningen Sveriges Överförmyndare s. 8; Försäkringskassan (2021) s. 3; Piteå och Älvsbyns kommun s. 11; SeniorNet Sweden s. 2; Sveriges Kommuner och Regioner s. 15; Södertälje kommun s. 5; Örebro kommun s. 4; Överförmyndarnämnden 4 K s. 5; Överförmyndarnämnden i Umeåregionen s. 9; Överförmyndarnämnden Mitt s. 15; Överförmyndarnämnden Uppsala län s. 11.

¹²⁰ Regeringskansliets hemsida, *Gode män och förvaltare – en översyn*.

¹²¹ 12 kapitlet 1 § rättegångsbalken.

¹²² 12 kapitlet 8 § rättegångsbalken.

andra rättsområden och att den straffrättsliga regleringen kring urkundsförfalskning omfattar avancerade elektroniska underskrifter.¹²³

Elektroniska rättegångsfullmakter ska ges in till rätten ”på ett sådant sätt att rätten kan kontrollera att fullmakten inte är återkallad av parten”.¹²⁴ I förhållande till kravet på kontrollmöjlighet framhålls det i förarbetena att huvudmannen behöver ha samma rådighet och kontroll över en elektronisk rättegångsfullmakt som över en fysisk. I förarbetena hänvisas även till skuldebrevsrättens krav på rådighet och kontroll, vilket behandlas nedan i avsnitt 3.4.¹²⁵ I propositionen framhålls att regleringens syfte är att vara teknikneutral och inte avhängig enskilda tekniska lösningar. Därför menas det i propositionen att det i propositionen inte är möjligt att förtydliga eller exemplifiera hur rådighet och kontroll kan säkerställas eller hur förekomsten av eventuella återkallelser ska kunna kontrolleras.¹²⁶ Förtydliganden däromkring efterfrågades dock av flera remissinstanser i ett tidigare lagstiftningsled.¹²⁷ För att administrativt och tekniskt möjliggöra elektroniska rättegångsfullmakter har Domstolsverket infört en e-tjänst. I e-tjänsten kan elektroniska rättegångsfullmakter anmäls och hanteras.¹²⁸

3.4 Elektroniska skuldebrevs giltighet

I förarbetet till lag (1936:81) om skuldebrev (skuldebrevslagen) definieras skuldebrev som ”ensidiga, till det yttre fristående, skriftliga utfästelser att erlägga penningbelopp”.¹²⁹ Definitionen upprepas och bekräftas även i skilda sammanhang.¹³⁰ Mellqvist argumenterar för att skriftformskravet även inkluderar ett underskriftsformkrav för utställaren. Kravet på underskrift föreligger, enligt Mellqvist, primärt av bevisskäl.¹³¹ Edling instämmer kortfattat i att skriftformskravet medför ett underskriftsformkrav, utan närmare motivering.¹³² Tiberg och Lennhammer anser att det, enligt sedvana, som regel råder ett krav på utställarens egenhändiga namnteckning.¹³³ Walin och Herre menar däremot att det inte kan råda ett undantagslöst underskriftsformkrav, utan att det avgörande är ifall det av handlingen framgår vem som är

¹²³ Prop. 2019/20:189 s. 40; Ds 2019:18 s. 64 f.

¹²⁴ 12 kapitlet 9 § 2 stycket rättegångsbalken.

¹²⁵ Prop. 2019/20:189 s. 41; Ds 2019:18 s. 65.

¹²⁶ Prop. 2019/20:189 s. 41 f.

¹²⁷ Arbetsdomstolen s. 1 f.; Riksdagens ombudsmän s. 3; Svea hovrätt s. 2; Sveriges Domareförbund s. 1.

¹²⁸ Sveriges domstolar; Sveriges advokatsamfund; Öster. Ett liknande tekniskt system finns för aktiebolag och enskilda näringsidkare för deras kontakter med delar av den offentliga förvaltningen, se Mina ombud; Bolagsverket; DIGG: *Nu lanseras Mina ombud*.

¹²⁹ SOU 1935:14 s. 41.

¹³⁰ Exempelvis NJA 2019 s. 959 p. 8; NJA 2017 s. 769 p. 5; L¹U 1936:14 s. 3; Mellqvist (2017/18) s. 855; Mellqvist (2013) s. 132; Mellqvist & Persson s. 112; Walin & Herre s. 32 f.; Heidbrink (2019) s. 15 f.

¹³¹ Mellqvist (2017/18) s. 856. Jfr. Mellqvist (2013) s. 132; Mellqvist & Persson s. 114 f.

¹³² Edling s. 988.

¹³³ Tiberg & Lennhammer s. 18. Se även Munukka & Rosqvist s. 63.

utställaren till skuldebrevet och att utställaren avser att vara bunden av skuldebrevet.¹³⁴

Skuldebrevslagen skiljer på enkla och löpande skuldebrev. Det finns inga andra möjliga typer av skuldebrev.¹³⁵ Löpande skuldebrev är tänkta att enkelt kunna överlåtas från en innehavare till en annan innehavare.¹³⁶ Ett skuldebrev är löpande om skuldebrevet är ställt till innehavaren alternativt om skuldebrevet är ställt till viss man eller order.¹³⁷ Ett skuldebrev där det inte framgår vem skuldebrevet är ställt till ska också anses vara ett löpande skuldebrev.¹³⁸ Ett enkelt skuldebrev är i sin tur ställt till en viss person.¹³⁹

Högsta domstolen bedömer i NJA 2017 s. 769 den rättsliga ställningen för ett elektroniskt skuldebrev med en elektronisk underskrift.¹⁴⁰ Högsta domstolen konstaterar kortfattat att elektroniska dokument kan uppfylla den definition av skuldebrev som finns i skuldebrevslagens förarbete.¹⁴¹ Högsta domstolen kommenterar dock inte den elektroniska underskriftens relevans eller om något underskriftsformkrav föreligger.¹⁴² Högsta domstolen för ett mer utförligt resonemang avseende huruvida elektroniska skuldebrev kan vara löpande. Högsta domstolen beskriver att skuldebrevslagens bestämmelser om löpande skuldebrev bygger på den rådighet och kontroll över skuldebrevet och ford-ringsförhållandet som ett fysiskt papper medför. Om ett elektroniskt dokument säkerställer rådighet och kontroll kan det vara löpande.¹⁴³ Ett elektroniskt löpande skuldebrev måste därför fungera på ett jämförbart sätt som ett fysiskt löpande skuldebrev, där anteckningar kan göras på skuldebrevet och gäldenären kan återfå skuldebrevet.¹⁴⁴ Högsta domstolen konstaterar att det för målet aktuella elektroniska skuldebrevet är ett enkelt skuldebrev eftersom den använda tekniken medför en bristande rådighet och kontroll.¹⁴⁵

Högsta domstolens avgörande innebär att både enkla och löpande skuldebrev kan upprättas elektroniskt. Kraven på elektroniska löpande skuldebrev är dock högre genom kravet på rådighet och kontroll.¹⁴⁶ Enligt Mellqvist måste ett elektroniskt löpande skuldebrev därför tillåta att anteckningar görs på skuldebrevet utan att information eller text kan tas bort. Därutöver behöver skuldebrevet vara unikt, kunna skiljas från eventuella kopior, kunna överlämnas från en innehavare till en annan innehavare och kunna förhindra ofrivilliga

¹³⁴ Walin & Herre s. 37.

¹³⁵ Mellqvist (2017/18) s. 862.

¹³⁶ Mellqvist & Persson s. 118 f.

¹³⁷ 11 § 1 stycket skuldebrevslagen.

¹³⁸ 11 § 2 stycket skuldebrevslagen.

¹³⁹ 26 § 1 stycket skuldebrevslagen; Mellqvist & Persson s. 119.

¹⁴⁰ NJA 2017 s. 769 p. 2 & 4.

¹⁴¹ Ibid. p. 5.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid. p. 8.

¹⁴⁴ Ibid. p. 10.

¹⁴⁵ Ibid. p. 12–13.

¹⁴⁶ Mellqvist (2017/18) s. 862 f.; Heidbrink (2019) s. 143.

överlämningar.¹⁴⁷ Mellqvist samt Munukka och Rosqvist anser dessutom att avgörandet innebär att elektroniska underskrifter kan uppfylla underskriftsformkravet i skuldebrevsrätten.¹⁴⁸ Ingvarsson menar liknande att kravet på rådighet och kontroll kan uppfyllas om den tekniska lösningen styr vem som kan tillföra information och anteckningar till skuldebrevet.¹⁴⁹

3.5 Elektroniska avtals giltighet

Ett avtal kan definieras som två samstämmiga viljeförklaringar, vilket är den definition som avtalsrätten historiskt sett har vilat på.¹⁵⁰ Modellen för avtals ingående enligt avtalslagen är att ett anbud respektive en accept lämnas och överensstämmer med varandra.¹⁵¹ Avtal kan dock också ingås på andra sätt, exempelvis genom konkludent handlande,¹⁵² passivitet,¹⁵³ och en parts faktiska handlande.¹⁵⁴ För avtal finns det som huvudregel inga formkrav för dess giltighet, vilket exempelvis framgår motsatsvis av 1 § 3 stycket avtalslagen.¹⁵⁵

Avseende internetköp menar Heidbrink att det inte är givet vilken part som lämnar ett anbud respektive en accept.¹⁵⁶ Delvis liknande resonerar Grönfors och Dotevall att internetköp snarare ingås genom en parts faktiska handlande än genom anbud och accept.¹⁵⁷ Enligt Grönfors och Dotevall behöver det dessutom inte nödvändigtvis fastställas en vilja för att konstatera att ett avtal föreligger, eftersom avtal kan uppstå på andra sätt än genom anbud och accept.¹⁵⁸

Giltigheten för elektroniska avtal behandlas i flera sammanhang. I den rättsvetenskapliga litteraturen argumenterar flera skilda författare för att avtal kan ingås elektroniskt eftersom det som huvudregel inte finns några formkrav för avtal och avtalsslut.¹⁵⁹ Med en liknande argumentation menar Hultmark att det inte är relevant ifall de samstämmiga viljeförklaringarna säkerställs och intygas fysiskt, elektroniskt eller på annat sätt.¹⁶⁰ Även i skilda förarbeten ges stöd för att avtal kan ingås genom elektroniska kommunikationssätt.¹⁶¹

¹⁴⁷ Mellqvist (2017/18) s. 865 f.

¹⁴⁸ Mellqvist (2017/18) s. 865 f.; Munukka & Rosqvist s. 109.

¹⁴⁹ Ingvarsson s. 92.

¹⁵⁰ Grönfors & Dotevall s. 56.

¹⁵¹ 1 § 1 stycket avtalslagen.

¹⁵² Lehrberg (2020) s. 147; Grönfors & Dotevall s. 57.

¹⁵³ NJA 2006 s. 638 på s. 647; NJA 1962 s. 276 på s. 280; Lehrberg (2020) s. 148 f.

¹⁵⁴ NJA 1981 s. 323 på s. 325 f.; Flodgren s. 194; Grönfors & Dotevall s. 57.

¹⁵⁵ Dotevall (2017) s. 70 f.; Kihlman (2021) s. 35; Kihlman (2013) s. 15.

¹⁵⁶ Heidbrink (2007) s. 673 f.

¹⁵⁷ Grönfors & Dotevall s. 82.

¹⁵⁸ Ibid. s. 56 ff.

¹⁵⁹ Grönfors & Dotevall s. 64; Lindberg & Westman s. 75 ff.; Kihlman (2013) s. 15; Waltré & Hedbäck s. 22.

¹⁶⁰ Hultmark s. 23.

¹⁶¹ Ds 2012:31 s. 80 f.; SOU 1996:40 s. 121 f.

4 Elektroniska fullmakters giltighet

4.1 Elektroniska fullmakters giltighet vid formlösa fullmaktstyper

Elektroniska fullmakter omnämns i vissa rättsvetenskapliga verk. Det är specifikt elektroniska kungörelsefullmakter som omnämns. Grönfors och Dotevall menar att elektroniska fullmakter som meddelas via internet utgör kungörelsefullmakter.¹⁶² Kihlman instämmer i Grönfors och Dotevalls exempel och framhåller att information som en huvudman publicerat på en hemsida kan utgöra en kungörelsefullmakt.¹⁶³ I en departementsserie argumenteras det även för att formkrav på en kungörelse generellt kan uppfyllas elektroniskt.¹⁶⁴ Grönfors och Dotevall anser också att massutskick genom mejl utgör kungörelsefullmakter.¹⁶⁵ Jämförelsevis menar Almén och Eklund att massutskick genom brev utgör kungörelsefullmakter.¹⁶⁶

Det finns som huvudregel inga formkrav för fullmakters giltighet, även om det inte framgår direkt av lagtexten.¹⁶⁷ Fullmäktigen kan få sin behörighet etablerad på olika vis. Avtalslagens bestämmelser utgör heller inte en uttömmande lista över hur en fullmakt kan uppstå.¹⁶⁸ I förarbetena till avtalslagen pekas dock ett undantag från formlösheten ut. Bestämmelsen som idag är placerad i 27 § 2 stycket avtalslagen reglerar fullmakter om överlåtelse av fast egendom. Enligt bestämmelsen måste en sådan fullmakt vara skriftlig.¹⁶⁹ Giltigheten för elektroniska fullmakter om överlåtelse av fast egendom behandlas nedan i avsnitt 4.3.

För skriftliga fullmakter finns det en återkallelsebestämmelse i 16 § avtalslagen. Se avsnitt 1.6 för en definition av skriftliga fullmakter. Enligt paragrafens ordalydelse reglerar bestämmelsen enbart återkallelse av skriftliga fullmakter och paragrafen innehåller inte några formkrav för skriftliga fullmakters giltighet.¹⁷⁰ Det föreligger däremot problem kring skriftformskravet i 16

¹⁶² Grönfors & Dotevall s. 61 f.

¹⁶³ Kihlman (2021) s. 129.

¹⁶⁴ Ds 2003:29 s. 107.

¹⁶⁵ Grönfors & Dotevall s. 176; Dotevall (2013) s. 44.

¹⁶⁶ Almén & Eklund s. 61 f.

¹⁶⁷ Förslaget s. 71; Almén & Eklund s. 48; Lindberg & Westman s. 68.

¹⁶⁸ Förslaget s. 71; Almén & Eklund s. 48 f.; Adlercreutz & Mulder s. 75. Se mer i avsnitt 2.2.2.

¹⁶⁹ Förslaget s. 71 & 114 f. Jfr. prop. 1970:145 s. 169; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 186 f.; Adlercreutz & Mulder s. 75.

¹⁷⁰ 16 § avtalslagen. Jfr. Samuelsson s. 140.

§ avtalslagen i förhållande till återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter, vilket behandlas nedan i avsnitt 5.3.3.

Det kan utan vidare svårigheter konstateras att varken avtalslagen eller fullmaktsläran generellt förhindrar elektroniska fullmakters giltighet. Som beskrivits ovan finns det inga formkrav för fullmakter. På grund av avsaknaden av formkrav kan det konstateras att det är möjligt att upprätta giltiga elektroniska fullmakter. En jämförelse kan göras med argumentationen kring elektroniska avtal som redogjorts för i avsnitt 3.5. Att exemplifieringen över olika fullmakter i avtalslagen inte utgör en uttömmande lista över möjliga fullmaktstyper talar också för att elektroniska fullmakter är giltiga. Elektroniska fullmakter behöver därför inte nödvändigtvis insorteras under de fullmaktstyper som omnämns i avtalslagen.

Utöver diskussionen om formlöshet kan det även konstateras att det inom civilrätten inte råder några principiella eller rättsliga hinder mot en teknikneutral tillämpning. För en teknikneutral tillämpning bör det generellt inte heller vara relevant om lagstiftningen tillkom på en tid när dagens elektroniska möjligheter kunde förutses eller inte kunde förutses. Exempelvis har det i skilda sammanhang konstaterats att avtalslagen som huvudregel ska tillämpas teknikneutralt, se avsnitt 2.1. Elektroniska fullmakter är därför som huvudregel giltiga.

Liksom avtalslagen inte uttömmande beskriver alla typer av fullmakter kan inte heller den här uppsatsen uttömmande lista alla tänkbara typer av elektroniska fullmakter. Genom att knyta an till de redan etablerade fullmaktstyperna kan dock viss exemplifiering ske. En osjälvständig fullmakt i form av ett meddelande från huvudmannen till fullmäktigen kan uppstå genom exempelvis ett telefonsamtal, ett meddelande via chatt i realtid eller ett mejl. Eftersom avtalslagen inte skiljer på muntliga och skriftliga osjälvständiga fullmakter, se avsnitt 2.2.2, ska det inte heller göras en åtskillnad mellan olika former av elektroniska osjälvständiga fullmakter.

Avseende självständiga fullmakter kan en fullmakt exempelvis uppstå genom att huvudmannen riktar ett meddelande direkt till tredje man, se avsnitt 2.2.2. Den här fullmaktstypen bör inte medföra några problem vid en teknikneutral tillämpning. Därför uppstår en elektronisk direktmeddelad fullmakt om huvudmannen meddelar tredje man genom exempelvis telefonsamtal, chatt i realtid eller mejl. Likaså anser flera rättsvetare att kungörelsefullmakter är möjliga att upprätta elektroniskt, se ovan i det här avsnittet. Som nämnts i avsnitt 2.2.2 utgörs kungörelsefullmakter av de fullmakter som kungörs i en tidning eller som är annorledes allmänligen kungjorda enligt ordalydelsen i den aktuella återkallelsebestämmelsen. Den öppna skrivningen om annorledes allmänligen kungjorda fullmakter talar ytterligare för att en teknikneutral tillämpning är möjlig eftersom det inte finns något som tyder på att kungörelsefullmakter enbart är avsedda att kunna etableras genom vissa typer av

fysiska medier. Samtidigt ska det beaktas att en återkallelsebestämmelse i sig inte påverkar formerna för en fullmakts giltighet. Som ovan nämnts anses exempelvis publiceringar på internethemsidor och massutskick på mejl också utgöra kungörelsefullmakter. En elektronisk kungörelsefullmakt kan därför exempelvis ta formen av en text, ljud- eller videoinspelning som publiceras på en hemsida eller i sociala medier, alternativt sprids via massutskick på mejl.

Avseende skriftliga fullmakter krävs en lite längre utläggning om huruvida de kan upprättas i elektronisk form. Här behandlas enbart skriftliga fullmakter som inte avser överlåtelse av fast egendom, jämför avsnitt 4.3. Som ovan nämnts i det här avsnittet kommer skriftliga fullmakter till uttryck i 16 § avtalslagen. Bestämmelsen är dock enbart en återkallelsebestämmelse som reglerar vilka formkrav som föreligger för att en fullmakt ska omfattas av återkallelseförfarandet. Problemen med återkallelse av skriftliga fullmakter behandlas nedan i avsnitt 5.3.3.

Eftersom 16 § avtalslagen inte innehåller några formkrav för en fullmakts giltighet ska en elektronisk skriftlig fullmakts giltighet bedömas utifrån fullmaktslärens huvudregel om att det inte finns några formkrav. Dessutom är den allmänna avtalsrätten och fullmaktsläran generellt teknikneutralt tillämpliga, jämför avsnitt 2.1. Det föreligger ingen anledning till att en formlös fullmakt inte skulle kunna ta en giltig form genom ett elektroniskt dokument. Det finns heller inget skäl till att behandla en elektronisk skriftlig fullmakt annorlunda än exempelvis en direktmeddelad fullmakt via mejl eller en fullmakt som kungjorts via en hemsida. En elektroniskt upprättad skriftlig fullmakt kan även tillgodose en möjlighet för tredje man att säkerställa att en fullmakt föreligger, precis som för andra självständiga fullmakter. Liksom för avtal medför frånvaron av formkrav en giltighet i elektronisk form, se avsnitt 3.5. Likaså medför inte skriftform i sig något problem för giltighet i elektronisk form, jämför vad som gäller för skuldebrev i avsnitt 3.4.

På grund av avsaknaden av formkrav för fullmakter kan det inte föreligga ett formkrav på underskrift för skriftliga fullmakter, oberoende av den skriftliga fullmaktens fysiska eller elektroniska form. Tredje mans möjlighet att kontrollera ifall huvudmannen faktiskt har bemyndigat fullmäktigen är dock begränsad om en elektronisk skriftlig fullmakt inte innehåller en underskrift. En underskrift säkerställer en utställarangivelse och ett bevis som ger tredje man möjlighet att på ett tillförlitligt vis försäkra sig om fullmaktens korrekthet. Därutöver fungerar skriftliga fullmakter som legitimationshandlingar, se avsnitt 2.2.2. Elektroniska underskrifter behandlas nedan, se särskilt avsnitt 4.2.2.

En sista fråga är huruvida det är ändamålsenligt att fullmakter utan formkrav kan upprättas i elektronisk form. Som nedan visas råder det problem i förhållande till återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter, se avsnitt 5.3.3.

Dessutom finns det en risk att andra rättsliga oklarheter uppstår i samband med att fullmaktsläran appliceras på tekniska lösningar som inte kunde förutses i samband med vare sig fullmaktslärans eller avtalslagens tillkomst, jämför avsnitt 1.1 och 2.1. Det bör dock generellt föreligga få skäl som talar emot att det är ändamålsenligt att fullmakter utan formkrav kan upprättas elektroniskt. Däremot finns det många anledningar som talar för att det är ändamålsenligt. Exempelvis bör det generellt anses ändamålsenligt om rätten är tillämplig på och neutral i förhållande till dåtidens, samtidens och framtidens teknik. På det viset skapas en förutsägbarhet om att ny teknik kan användas, även om vissa rättsliga oklarheter och tolkningsproblem kan uppstå. Dessutom möjliggörs för enskilda att nyttja elektroniska redskap för att underlätta i vardagen och affärlivet. Värdet av att kunna använda elektroniska redskap intygas bland annat genom att elektroniska rättegångsfullmakter har införts och att elektroniska framtidsfullmakter föreslås att införas, se avsnitt 3.2–3.3. Det faktum att det inte heller finns några formkrav talar ytterligare för att det är ändamålsenligt och lämpligt att elektroniska fullmakter kan upprättas. Fullmaktsläran bör därför anses syfta till att underlätta för huvudmannen att kunna ge fullmäktigen behörighet på det sätt som huvudmannen finner lämpligt. Med andra ord föreligger inte några skäl till att inskränka den gällande rätten i förhållande till giltigheten för elektroniska fullmakter när det inte föreligger några formkrav.

4.2 Generell möjlighet att elektroniskt uppfylla formkrav

4.2.1 Skriftformskrav och elektroniska dokument

En skillnad mellan fysiska och elektroniska dokument är att det för elektroniska dokument inte finns några original. Ett elektroniskt dokument kan kopieras och kopiorna är identiska med varandra.¹⁷¹ Det är med andra ord inte möjligt att avgöra om en enskild version av ett elektroniskt dokument är det ursprungliga eller inte.¹⁷² Även Högsta domstolen ger visst stöd för den här beskrivningen. I ett avgörande konstaterar Högsta domstolen att det då aktuella elektroniska dokumentet inte utgör ett löpande skuldebrev på grund av att det elektroniska dokumentet inte säkerställer rådighet och kontroll. Rådighet och kontroll förutsätter i sin tur att det finns ett unikt och identifierbart elektroniskt dokument.¹⁷³ Betydelsen av att elektroniska dokument som

¹⁷¹ SOU 2007:92 s. 110; Ds 2003:29 s. 103 ff.; E-delegationen s. 12.

¹⁷² SOU 2016:81 s. 215 f.; prop. 2012/13:74 s. 44; SOU 2007:92 s. 110; Ds 2003:29 s. 103 ff.; E-delegationen s. 12. Jfr. Edling s. 991.

¹⁷³ NJA 2017 s. 769 p. 10 & 13. Se mer ovan i avsnitt 3.4.

huvudregel inte utgör ett original aktualiseras nedan vid ett antal tillfällen, se bland annat avsnitt 5.3.3.

Både i rättsvetenskapliga verk och vissa förarbeten argumenteras det dock för att skriftformskrav kan tillämpas teknikneutralt och att elektroniska dokument därför kan uppfylla skriftformskrav.¹⁷⁴ Bengtsson instämmer i att elektroniska dokument kan uppfylla skriftformskrav. Bengtsson menar dock att inte alla typer av elektronisk kommunikation motsvarar skriftform. Exempelvis är det tveksamt om ett mejl motsvarar skriftform.¹⁷⁵

En närliggande och viktig fråga är om skriftformskrav indirekt medför ett underskriftsformkrav. Flera rättsvetare menar att skriftformskrav indirekt kräver en underskrift. En sådan argumentation förs avseende bland annat den allmänna avtalsrätten,¹⁷⁶ specifika avtalstyper,¹⁷⁷ skriftliga fullmakter,¹⁷⁸ och skuldebrev.¹⁷⁹ Även i en departementsserie från 1998 framhålls det att ett skriftformskrav generellt inkluderar ett underskriftsformkrav.¹⁸⁰ I kontrast motsätter sig Kihlman att skriftformskrav generellt medför ett underskriftsformkrav.¹⁸¹ Frågan behandlas även i en SOU från 1996 som avser förfaranderegler för den offentliga förvaltningen. Utredningskommittén håller samma linje som Kihlman. Utgångspunkten för utredningskommitténs argumentation är att det frekvent i olika lagbestämmelser uttryckligen ställs formkrav på både skriftform och underskrift. Därför bör lagstiftaren inte avse båda formkraven när enbart skriftform specificeras i en bestämmelse.¹⁸²

Frågan om huruvida ett elektroniskt dokument uppfyller ett skriftformskrav har inte ett givet svar. Först måste det avgöras om det alltid råder ett indirekt underskriftsformkrav vid skriftformskrav. Råder det ett indirekt underskriftsformkrav är det nämligen nödvändigt att också utreda giltigheten i elektroniska underskrifter för att kunna bedöma om ett skriftformskrav kan uppfyllas elektroniskt.

Att lagstiftaren har en möjlighet att i lagen uttryckligen införa ett skriftformskrav eller både ett skriftformskrav och underskriftsformkrav talar för att det finns en skillnad mellan alternativa utformningarna av bestämmelser. Att enbart kräva skriftform skulle kunna tänkas ske i syfte att säkerställa en bestående dokumentation över en rättshandling. Ett formkrav på underskrift kan däremot tänkas skydda värden som att garantera framtida bevisning,

¹⁷⁴ Ds 2003:29 s. 95; Ramberg & Ramberg s. 136; Hultmark s. 66; Westregård s. 85 f.; Lindberg & Westman s. 76.

¹⁷⁵ Bengtsson (2013) s. 36 f.

¹⁷⁶ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 75.

¹⁷⁷ Westberg s. 132.

¹⁷⁸ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 193. Jfr. Almén & Eklund s. 69.

¹⁷⁹ Mellqvist (2017/18) s. 856; Mellqvist (2013) s. 132; Tiberg & Lennhammer s. 18; Munukka & Rosqvist s. 63; Edling s. 988.

¹⁸⁰ Ds 1998:14 s. 76.

¹⁸¹ Kihlman (2013) s. 21.

¹⁸² SOU 1996:40 s. 95.

säkerställa vem som är rättshandlingens utställare och ge den part som skriver under en möjlighet att överväga sitt beslut innan underskriften utförs. Det finns med andra ord skäl till att skilja på de olika formkraven. Samtidigt är civilrätten fylld av underförstådda premisser som inte framgår direkt i någon lagbestämmelse. Exempel på underförstådda premisser är att formlösheten för avtal och fullmakter inte framgår direkt av lagtext, se avsnitt 3.5 respektive 4.1. Likaså framgår inte definitionen för ett skuldebrev av lagtext, se avsnitt 3.4. Trots det bör argumentationen för att det råder en skillnad mellan skriftformskrav och underskriftsformkrav innebära att en underskrift inte generellt krävs enbart för att det föreligger ett skriftformskrav. Däremot medger civilrätten utrymme för att indirekta underskriftsformkrav också kan förekomma i enskilda fall, precis som med andra indirekta och underförstådda formkrav. En bedömning av det enskilda rättsinstitutet eller lagbestämmelsen och dess ändamål är därför nödvändig.

Med utgångspunkt i att det inte råder ett generellt underskriftsformkrav enbart för att det föreligger ett skriftformskrav återstår frågan om huruvida elektroniska dokument kan uppfylla ett skriftformskrav. I linje med den ovan presenterade rättsvetenskapliga litteraturen och förarbeten är svaret att elektroniska dokument kan uppfylla ett skriftformskrav, åtminstone inom civilrättsens område. Om det inte i det enskilda fallet föreligger skäl mot en teknikneutral tillämpning är utgångspunkten därför att elektroniska dokument har samma rättsliga verkan som fysiska dokument, se exempelvis avsnitt 3.4 om elektroniska skuldebrev vilka utgör skriftliga utfästelser. Därutöver är exempelvis avtalslagen som huvudregel teknikneutral i sin tillämpning, se avsnitt 2.1, vilket talar för att åtminstone skriftformskrav som kommer till uttryck i avtalslagen kan uppfyllas genom elektroniska dokument. Dessutom kan en person i ett elektroniskt dokument skriva ner en text som utgör en rättshandling och bestående spara dokumentet för framtida bruk, precis som med fysiska papper. Elektroniska dokument och fysiska papper fyller därför i stort samma funktion. Skriftformskrav kan med andra ord uppfyllas genom elektroniska dokument.

4.2.2 Underskriftsformkrav och elektroniska underskrifter

Genom den tekniska utvecklingen är det numera möjligt att nedteckna en underskrift inte bara på fysiska utan även på elektroniska dokument. Elektroniska underskrifter är enligt Högsta domstolen en grundläggande beståndsdel av ett fungerande samhällsliv.¹⁸³ I flera skilda förarbeten betonas det också

¹⁸³ NJA 2017 s. 1105 p. 14.

att elektroniska underskrifter förekommer alltmer frekvent,¹⁸⁴ och att de anses fungera väl i ”det praktiska rättslivet”.¹⁸⁵

Inom Europeiska unionen regleras elektroniska underskrifter genom förordningen eIDAS. En elektronisk underskrift är i sig enbart en elektronisk uppgift fogad eller knuten till andra elektroniska uppgifter, exempelvis ett dokument, och som användaren använder som underskrift.¹⁸⁶ Elektroniska underskrifter är med andra ord uppgifter som används för att identifiera vem som legitimerar sig och skriver under dokumentet.¹⁸⁷ En elektronisk underskrift kan därför enligt definitionen exempelvis vara en inskanning av en fysisk underskrift som placeras i ett elektroniskt dokument.¹⁸⁸

Genom eIDAS regleras två så kallade särskilda kvalitetskrav för elektroniska underskrifter. Kvalitetskraven är avancerad elektronisk underskrift och kvalificerad elektronisk underskrift.¹⁸⁹ För avancerade elektroniska underskrifter ställs det höga tekniska krav på säkerhet och kryptering.¹⁹⁰ De flesta elektroniska legitimationstjänster på den svenska marknaden, däribland BankID, anses uppfylla kraven för avancerade elektroniska underskrifter.¹⁹¹ De tekniska säkerhetskraven är ännu högre ställda för kvalificerade elektroniska underskrifter.¹⁹² I svensk lagstiftning förekommer det dock inga uttryckliga krav på att en kvalificerad elektronisk underskrift behöver användas i stället för en avancerad elektronisk underskrift.¹⁹³

Förordningens tillämpningsområde är begränsat. Förordningen påverkar inte nationell rätt eller unionsrätt som reglerar hur avtal ingås eller kraven för avtalens giltighet. Dessutom påverkar förordningen inte heller rättsliga eller förfarandemässiga skyldigheter avseende formkrav i nationell rätt eller unionsrätt. Därför har nationella formkrav företräde framför eIDAS.¹⁹⁴ Om ett formkrav kräver en fysisk underskrift är eIDAS därmed inte tillämplig.¹⁹⁵

I den rättsvetenskapliga litteraturen råder en enhetlig åsikt om att lagstadgade underskriftsformkrav enbart kan uppfyllas genom elektroniska underskrifter om det i lagen uttryckligen framgår att elektroniska underskrifter är tillåtna.¹⁹⁶

¹⁸⁴ 2015/16:TU18 s. 7; prop. 2019/20:189 s. 40; prop. 2015/16:72 s. 33; Regeringskansliets promemoria s. 33.

¹⁸⁵ Ds 2019:18 s. 57.

¹⁸⁶ Artikel 3.10 i eIDAS.

¹⁸⁷ Prop. 2015/16:72 s. 34; SOU 2021:36 s. 465 f.; Regeringskansliets promemoria s. 34.

¹⁸⁸ SOU 2021:13 s. 25.

¹⁸⁹ Artikel 3.11–12 i eIDAS.

¹⁹⁰ Artikel 26 i eIDAS. Jfr. NJA 2017 s. 1105 p. 11; prop. 2015/16:72 s. 34; Regeringskansliets promemoria s. 34.

¹⁹¹ NJA 2021 s. 1017 p. 9; SOU 2019:14 s. 144; SOU 2017:114 s. 384; Unnersjö s. 662.

¹⁹² Artikel 3.12 & 28–29 i eIDAS. Jfr. NJA 2017 s. 1105 p. 11.

¹⁹³ SOU 2021:36 s. 466; Ds 2019:18 s. 58.

¹⁹⁴ Artikel 2.3 i eIDAS.

¹⁹⁵ SOU 2021:13 s. 27.

¹⁹⁶ Kihlman (2013) s. 20 f.; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 75 & 146. Jfr. Magnusson Sjöberg s. 871.

Nämnda bedömning har även visst stöd i praxis och förarbeten.¹⁹⁷ I flera bestämmelser i svensk lagstiftning framgår det också uttryckligen att elektroniska underskrifter är tillåtna inom lagarnas respektive tillämpningsområden.¹⁹⁸

I flera förarbeten nyanseras dock argumentationen. I förarbetena framförs det att det inte går att teknikneutralt tillämpa specifikt äldre underskriftsformkrav eftersom äldre formkrav har införts innan det existerade en möjlighet till elektroniska underskrifter. Därför kan lagstiftaren enbart ha avsett att en bestämmelse skulle gälla för fysiska underskrifter, vilket enligt uttalanden i förarbetena utesluter en teknikneutral tillämpning.¹⁹⁹ Eftersom det enbart är äldre underskriftsformkrav som alltid utesluter elektroniska underskrifter kan det också finnas underskriftsformkrav som tillåter elektroniska underskrifter utan att det framgår direkt av lagen.²⁰⁰ För att bedöma vilka bestämmelsers formkrav som tillåter respektive inte tillåter elektroniska underskrifter anses det i förarbetena att bestämmelserna måste bedömas mot bakgrund av bland annat deras rättsliga miljö och tidigare bedömningar av formkraven.²⁰¹

Avseende skatteförfaranden och fastighetstaxering argumenteras det i förarbeten för att formkraven på underskrift inom respektive rättsområde kan uppfyllas genom elektroniska underskrifter utan uttryckligt lagstöd för elektroniska underskrifter. Argumentationen tar utgångspunkt i att det är lagstiftning som sker i modern tid där förarbetena definierar formkraven som tillämpliga på både fysiska och elektroniska underskrifter.²⁰²

I sammanfattning kan det med stöd i den rättsvetenskapliga diskussionen och skilda förarbetsuttalanden konstateras att det inte finns någon möjlighet att teknikneutralt tillämpa underskriftsformkrav. Åtminstone inte om formkravet tillkommit i en tid när det inte var möjligt att förutspå elektroniska underskrifter. Genom den enhetliga argumentationen får slutsatsen anses ge uttryck för gällande rätt.

Det finns dock en aspekt som talar emot slutsatsen. Som ovan visats i avsnitt 3.4 klargör Högsta domstolen i NJA 2017 s. 769 att skuldebrev kan upprättas elektroniskt. För skuldebrev finns det dock viss argumentation i den rättsvetenskapliga litteraturen för att ett underskriftsformkrav följer indirekt av skriftformskravet, se avsnitt 3.4. Högsta domstolen uppmärksammar även i avgörandet att det fanns en elektronisk underskrift i skuldebrevet. Avgörandet kan tolkas som att det inte råder ett underskriftsformkrav och att den

¹⁹⁷ RÅ 2002 not. 206; Ds 2003:29 s. 87 ff.; Ds 1998:14 s. 77.

¹⁹⁸ Exempelvis 1 kapitlet 13 § aktiebolagslagen (2005:551); 12 kapitlet 8 § rättegångsbalken.

¹⁹⁹ Prop. 2017/18:126 s. 25; prop. 2021/22:40 s. 7; SOU 2021:13 s. 23.

²⁰⁰ Prop. 2017/18:126 s. 22; prop. 2021/22:40 s. 6 f.; SOU 2021:13 s. 20 ff.

²⁰¹ Prop. 2017/18:126 s. 22. Jfr. prop. 2021/22:40 s. 6 f.; SOU 2021:13 s. 22.

²⁰² Prop. 2016/17:142 s. 41 & 61; prop. 2010/11:165 s. 346 & 857; SOU 2009:58 s. 388 & 1090 f.

elektroniska underskriften enbart kommenterades för att styrka bevisningen av skuldebrevets riktighet och utställare. Avgörandet kan även tolkas som att det råder ett underskriftsformkrav men att formkravet kan uppfyllas genom en elektronisk underskrift. Den senare tolkningen skulle innebära att Högsta domstolen, utan någon kommentar, fastlägger ett rättsläge där elektroniska underskrifter är möjliga även för formkrav som tillkommit innan lagstiftaren kunde förutspå elektroniska underskrifters existens. Det är osannolikt att Högsta domstolen avsåg att etablera ett rättsläge som helt motsäger den rådande åsikten i den rättsvetenskapliga litteraturen och förarbeten utan att uttala sig om frågan. Därför måste Högsta domstolens avgörande tolkas som att skuldebrev kan upprättas elektroniskt eftersom det inte råder ett underskriftsformkrav för skuldebrev. Bedömningen är i linje med Walin och Herres argumentation och i strid med bland annat Mellqvists och Edlings ställningstagande, se avsnitt 3.4. Att en underskrift däremot kan ha ett bevisvärde för identiteten på skuldebrevets utställare är en annan sak. Frågor avseende bevisvärde behandlas dock inte i uppsatsen, se avsnitt 1.3.

En annan fråga är huruvida det är ändamålsenligt med den gällande rätten där underskriftsformkrav enbart kan uppfyllas fysiskt samtidigt som bland annat andra formkrav och avtalslagen är teknikneutrala, jämför avsnitt 2.1 och 4.2.1. Det kan potentiellt anses vara en bristande systematisering och motivering bakom varför vissa men inte alla delar av civilrätten är teknikneutralt tillämpliga. Som ovan argumenterats är det generellt ändamålsenligt om den gällande rätten är tillämplig på och neutral i förhållande till dåtidens, samtidens och framtidens teknik, se avsnitt 4.1. Därigenom skapas en förutsägbarhet i rätten samtidigt som lagstiftning inte riskerar att snabbt bli obsolet eller otillräcklig. När det gäller lagstiftning som däremot inte är tillämplig på någon teknik över huvud taget är situationen annorlunda. Underskriftsformkrav som kräver en fysisk underskrift blir i sig inte obsoleta eftersom penna och papper inte riskerar att försvinna som tillgängliga redskap. Däremot förhindrar sådana formkrav möjligheten att nyttja samtidens och framtidens elektroniska redskap. Elektroniska redskap som annars hade kunnat underlätta för enskilda i vardagen och affärslivet genom att parter inte behöver träffas fysiskt för att hantera sina angelägenheter via papper, jämför argumentationen i avsnitt 4.1. Den här uppsatsens syfte är inte att utförligt diskutera vare sig ändamålsenligheten i formkrav på fysiska underskrifter eller huruvida det finns en bristande systematisering i synen på en teknikneutral tillämpning för äldre lagstiftning. De här ämnena kommer därför inte att behandlas vidare i uppsatsen, men de lämpar sig väl för vidare studier.

4.3 Giltighet för elektroniska fullmakter om överlåtelse av fast egendom

Som ovan beskrivits finns det enbart en fullmaktstyp med formkrav för fullmaktens giltighet, nämligen fullmakter om överlåtelse av fast egendom.²⁰³ För att en fullmakt om överlåtelse av fast egendom ska vara giltig måste den vara skriftlig enligt 27 § 2 stycket avtalslagen.

Vid införandet av avtalslagen hänvisade 27 § 2 stycket avtalslagen till 10 kapitlet 1 § jordabalken i 1734 års lag som då reglerade formkraven för en fullmakt om försäljning av fast egendom.²⁰⁴ När den nya jordabalken infördes ändrades 27 § 2 stycket avtalslagen till sin nuvarande lydelse.²⁰⁵ I förarbetena till 27 § 2 stycket avtalslagen diskuteras inte ifall skriftformskravet även inkluderar ett underskriftsformkrav.²⁰⁶ I ett förarbete betonas det däremot att skriftformskravets syfte är att motverka tvister om fullmäktigens behörighet. Därutöver framhålls det i förarbetet att både köparens och säljarens fullmäktigen behöver ha en skriftlig fullmakt mot bakgrund av den nya jordabalkens krav på både köparen och säljarens underskrift på köpekontraktet.²⁰⁷ En fullmakt behöver dock inte uppfylla alla de formkrav som finns för den rättshandling som fullmäktigen vidtar i huvudmannens namn. Däremot måste fullmäktigen följa alla formkrav för rättshandlingen när den vidtas.²⁰⁸

I förhållande till skriftliga fullmakter, se definition i avsnitt 1.6, som inte avser överlåtelse av fast egendom menar Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz att en fullmakt måste vara både skriftlig och ha huvudmannens underskrift för att utgöra en skriftlig fullmakt.²⁰⁹ En liknande inställning kan motsatsvis utläsas ur förarbetet till avtalslagen samt en bok av Almén och Eklund. I förhållande till återkallelsebestämmelsen för skriftliga fullmakter menas det i verken att blanketter som används av handelsresande, vilka regleras i en egen lag, inte brukar ha en underskrift och därför inte kan utgöra skriftliga fullmakter.²¹⁰ Som ovan argumenterats påverkar dock inte återkallelsebestämmelsens formkrav giltigheten för skriftliga fullmakter som inte avser överlåtelse av fast egendom.²¹¹

²⁰³ Förslaget s. 71 & 114 f. Jfr. prop. 1970:145 s. 169; Almén & Eklund s. 48; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 187; Adlercreutz & Mulder s. 75. Se även framtidfullmakter och rättegångsfullmakter i avsnitt 3.2–3.3.

²⁰⁴ Jfr. prop. 1915:83 s. 9; prop. 1970:145 s. 37.

²⁰⁵ Prop. 1970:145 s. 37 & 169 ff.

²⁰⁶ Prop. 1970:145 s. 169 ff.; förslaget s. 114 f.

²⁰⁷ Prop. 1970:145 s. 170 f.

²⁰⁸ NJA 1920 s. 536 på s. 536 f.

²⁰⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 193.

²¹⁰ Förslaget s. 90 f.; Almén & Eklund s. 69.

²¹¹ Se avsnitt 4.1.

Det krävs en utförligare diskussion för att avgöra om fullmakter om överlåtelse av fast egendom kan upprättas elektroniskt. För att ge ett svar på frågan behöver de följande fem frågorna besvaras.

Den första frågan är om skriftform kan uppnås genom ett elektroniskt dokument. I linje med resonemanget och tolkningen ovan i avsnitt 4.2.1 är svaret att skriftform generellt kan uppfyllas genom elektroniska dokument. Det finns heller inte någon aspekt avseende specifikt 27 § 2 stycket avtalslagen som talar emot en teknikneutral tillämpning.

Den andra frågan är om ett skriftformskrav generellt medför ett underskriftsformkrav. I linje med redogörelsen och argumentationen i avsnitt 4.2.1 kan det konstateras att det inte föreligger ett generellt underskriftsformkrav enbart för att det föreligger ett skriftformskrav.

Den tredje frågan är därför om det föreligger ett indirekt underskriftsformkrav specifikt för fullmakter om överlåtelse av fast egendom. Som det beskrivits ovan besvaras det inte i förarbetena huruvida det finns eller inte finns ett indirekt underskriftsformkrav. Vissa aspekter talar dock för att det föreligger ett indirekt underskriftsformkrav. För det första kan det ur förarbetet till återkallelsebestämmelsen för skriftliga fullmakter motsatsvis utläsas att ett indirekt underskriftsformkrav föreligger för att en fullmakt ska utgöra en skriftlig fullmakt som omfattas av återkallelsebestämmelsen. Fullmakter om överlåtelse av fast egendom måste vara skriftliga fullmakter för att vara giltiga. Därför måste även ett underskriftsformkrav gälla för fullmakter om överlåtelse av fast egendoms giltighet eftersom det ur avtalslagens förarbete framgår att en skriftlig fullmakt måste ha huvudmannens underskrift. Det finns inget som talar för att vanliga skriftliga fullmakter och fullmakter om överlåtelse av fast egendom ska skiljas åt i det här hänseendet. En skriftlig fullmakt som inte avser överlåtelse av fast egendom är dock fortfarande giltig utan huvudmannens underskrift eftersom det inte föreligger några formkrav för sådana fullmakters giltighet, se avsnitt 4.1.

För det andra är syftet med 27 § 2 stycket avtalslagen att motverka framtida tvister om fullmäktigens behörighet. Regleringens syfte är med andra ord inte bara att skapa bestående information om fullmakten i form av ett skriftligt dokument. Ett formkrav på huvudmannens underskrift skulle starkt bidra till att uppfylla syftet bakom 27 § 2 stycket avtalslagen. Med ett underskriftsformkrav minskar risken för tvister om exempelvis huruvida fullmaktens utställare faktiskt är huvudmannen och ifall fullmaktsdokumentet enbart är ett utkast eller ett färdigställt dokument. Att det för en fullmakt kan finnas andra eller färre formkrav än för den rättshandling som fullmäktigen vidtar talar varken för eller emot huruvida det föreligger ett indirekt underskriftsformkrav för fullmakter om överlåtelse av fast egendom. En gemensam bedömning av förarbetena och ändamålen bakom avtalslagen talar därför för att det

föreligger ett indirekt underskriftsformkrav för fullmakter om överlåtelse av fast egendom. Det är även utgångspunkten för den fortsatta behandlingen.

Den fjärde frågan är om underskriftsformkravet för en fullmakt om överlåtelse av fast egendom kan uppfyllas genom en elektronisk underskrift. En elektronisk underskrift är åtminstone inte tillräcklig för att uppfylla ett underskriftsformkrav som tillkommit innan lagstiftaren kunnat förutspå elektroniska underskrifter, se avsnitt 4.2.2. Som ovan nämnts är avtalslagen över hundra år gammal och det har inte förekommit några större förändringar sedan dess, se avsnitt 2.1. Att underskriftsformkravet inte framkommer direkt av lagtexten bör inte medföra en annan bedömning. Ett indirekt eller underförstått formkrav måste anses tolkas och tillämpas på samma sätt som ett lagstadgat formkrav, jämför giltigheten för formkraven på skuldebrev i avsnitt 3.4. Elektroniska underskrifter kan därför inte tillgodose formkraven för fullmakter om överlåtelse av fast egendom, eftersom underskriftsformkravet tillkommit innan elektroniska underskrifter kunnat förutspås. Fullmakter om överlåtelse av fast egendom kan därför inte upprättas elektroniskt.

En femte och sista fråga avseende relevansen av rådighet och kontroll kvarstår dock. Den femte frågan aktualiseras enbart vid en bedömning av att det antingen inte föreligger ett underskriftsformkrav för fullmakter om överlåtelse av fast egendom eller om en sådan underskrift bedöms kunna utföras elektroniskt. Om elektroniska fullmakter om överlåtelse av fast egendom är möjliga bör det för en fullmakts giltighet föreligga ett krav på att innehavaren kan säkerställa rådighet och kontroll över fullmakten. Rådighet och kontroll innebär i sig att en elektronisk rättshandling behöver fungera på motsvarande sätt som dess fysiska motsvarighet. Ett sådant krav ställs upp för både elektroniska rättegångsfullmakter och löpande skuldebrev, se avsnitt 3.3–3.4. Rådighet och kontroll betonas även som värdefullt i lagförslaget till elektroniska framtidsfullmakter, se avsnitt 3.2. Lagstiftaren och rättstillämparen har genom skilda rättsområden etablerat en tydlig systematik på att rådighet och kontroll är ett bärande element för en teknikneutral tillämpning på rättshandlingar där det råder skriftformskrav. Om elektroniska fullmakter om överlåtelse av fast egendom hade varit giltiga hade det därför krävts rådighet och kontroll över handlingen på ett sätt som motsvarar dess fysiska motsvarighet. Innebörden är att den använda tekniken exempelvis måste säkerställa att fullmakten kan bevaras, är unik och kan skiljas från kopior. Tekniken måste även säkerställa att text inte kan läggas till eller tas bort, att fullmakten inte kan överlämnas utan innehavarens tillstånd och att en möjlighet till återkallelse av fullmakten är möjlig, jämför avsnitt 3.4. Se även om blockkedjeteknikens eventuella betydelse i avsnitt 6.

5 Återkallelse av elektroniska fullmakter

5.1 Rättsregler för återkallelse av fullmakter

En av de grundläggande principerna inom fullmaktsläran är att huvudmannen fritt kan återkalla sin fullmakt.²¹² En fullmakt kan därför inte göras oåterkallelig.²¹³ I avtalslagen förekommer det dessutom flera bestämmelser som reglerar återkallelse av skilda typer av fullmakter.²¹⁴ Bestämmelserna utgör dock ingen uttömmande lista över hur olika typer av fullmakter kan återkallas.²¹⁵ Samtidigt tydliggör avtalslagen att en fullmakt som har meddelats på ett sådant sätt att flera återkallelsebestämmelser i avtalslagen aktualiseras endast kan återkallas om rekvisiten i samtliga aktuella återkallelsebestämmelser uppfylls.²¹⁶ De för uppsatsen relevanta återkallelsebestämmelserna behandlas nedan i avsnitt 5.2–5.3.

Huvudmannen kan enligt avtalslagen också alltid återkalla en fullmakt gentemot en specifik tredje man genom att särskilt meddela tredje mannen att fullmakten inte längre är giltig. Genom att huvudmannen på det viset försätter tredje man i ond tro förlorar den specifika tredje mannen möjligheten att åberopa fullmakten.²¹⁷

Fullmakter kan även begränsas i tid. Om det i behörigheten framgår en begränsning i fullmaktens giltighetstid krävs det ingen återkallelse efter att tiden har passerat. Om tidsbegränsningen enbart framkommer i befogenheten kan tidsbegränsningen däremot inte åberopas mot en tredje man som är i god tro.²¹⁸

Det diskuteras i den rättsvetenskapliga litteraturen huruvida det även förekommer en bakomliggande princip om hur fullmakter återkallas. Flera rättsvetare poängterar att avtalslagens återkallelsebestämmelser är utformade efter

²¹² Förslaget s. 81; Samuelsson s. 137.

²¹³ Samuelsson s. 137 ff. Samuelsson menar att exempelvis lyftningsfullmakter är oåterkalleliga eftersom de inte utgör fullmakter, se Samuelsson s. 138 f. För mer om lyftningsfullmakter, se exempelvis NJA 1998 s. 364; förslaget s. 82; Rodhe (1979) s. 609; Hessler; Ross s. 331 f.; Björling s. (3) 7 ff.

²¹⁴ 12–16 & 18 §§ avtalslagen.

²¹⁵ Förslaget s. 79; Grönfors & Dotevall s. 169; Hasselrot (1924) s. 267; Hasselrot (1927) s. 58; Adlercreutz & Mulder s. 74.

²¹⁶ 12 § 1 stycket avtalslagen.

²¹⁷ 12 § 2 stycket & 13 § avtalslagen. Jfr. förslaget s. 80; Samuelsson s. 141 f.; Tiberg & Dotevall s. 68; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 245.

²¹⁸ Förslaget s. 78; Grönfors & Dotevall s. 168 f. Om behörighet och befogenhet, se avsnitt 2.2.1.

tanken att en fullmakt ska återkallas på samma sätt som den har meddelats på.²¹⁹ I avtalslagens förarbete betonas att en gemensam nämnare för hur självständiga fullmakter återkallas är att de omständigheter som utåt sett ger sken av en fullmakt behöver upphöra och neutraliseras. Därför är återkallelsen beroende på vilket sätt som fullmakten meddelats på.²²⁰ Samuelsson är den rättsvetare som mest utförligt diskuterar en bakomliggande princip om fullmaktens återkallelse. Med grund i bland annat avtalslagens förarbete menar Samuelsson att frågan om hur en fullmakt återkallas primärt avgörs baserat på om huvudmannen effektivt har neutraliserat de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger.²²¹ Avseende effektiv neutralisering argumenterar Samuelsson för att huvudmannen inte nödvändigtvis behöver neutralisera samtliga omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. Exempelvis behöver inte en återkallelse av en kungörelsefullmakt nå samtliga personer som mottog kungörelsen av själva fullmakten, se mer i avsnitt 5.3.2.²²²

Återkallelse av fullmakter väcker flera frågor. En inledande fråga är huruvida en princip om återkallelse av fullmakter föreligger i gällande rätt och vad principen i så fall innebär. Eftersom avtalslagens syfte inte är att vara uttömmande är det nödvändigt med utfyllande rätt för de situationer där avtalslagen inte är tillämplig. För att fullmaktsinstitutet ska ges en sammanhängande systematisering behöver den utfyllande rätten utgöras av en bakomliggande princip, vid sidan av eventuella analogier från avtalslagen. Därigenom säkerställs bland annat en förutsägbarhet för enskilda. Både behovet och existensen av en bakomliggande princip kan anses framgå genom att det i bland annat avtalslagens förarbete framhålls att en gemensam nämnare för återkallelse av skriftliga fullmakter är att de omständigheter som ger sken av en fullmakt behöver upphöra och neutraliseras. Genom att det i förarbetet klargörs vilken tanke som återkallelsebestämmelserna baseras på bör det även anses vara lagstiftarens avsikt att samma tanke ska tillämpas utanför avtalslagens tillämpningsområde.

Samuelssons definition av en återkallelse som en effektiv neutralisering av de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger utgör grunden för den fortsatta behandlingen. Genom förankringen i avtalslagens förarbete samt en god argumentation bör Samuelssons definition anses ge uttryck för gällande rätt avseende innebörden i den bakomliggande principen om återkallelse av fullmakter. I uppsatsen kommer Samuelssons definition att benämnas som *återkallelseprincipen*. Genom utgångspunkten i återkallelseprincipen tar uppsatsen också indirekt utgångspunkt i att en fullmakt är en

²¹⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 244; Adlercreutz & Mulder s. 74; Ramberg & Ramberg s. 75.

²²⁰ Förslaget s. 79. Se även Grönfors & Dotevall s. 169.

²²¹ Samuelsson s. 139 ff.

²²² Ibid. s. 144 f.

rättshandling vars innebörd bestäms av hur huvudmannens agerande med fog uppfattas av tredje man och inte av vad huvudmannen avsåg.

I uppsatsen avses med återkallelseprincipen att en återkallelse av en fullmakt kan ske genom att huvudmannen effektivt neutraliserar de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. Enligt återkallelseprincipen, såsom den här tolkas, krävs det inte att återkallelsen sker på samma sätt som fullmakten meddelats på. Huvudmannens agerande kan utgöra en effektiv neutralisering även om huvudmannen meddelar återkallelsen på andra sätt än det sätt som fullmakten meddelats på, se mer särskilt i avsnitt 5.3.3. Att en återkallelse meddelas på samma sätt som fullmakten meddelats på bör dock utgöra en utgångspunkt för vad som utgör en effektiv neutralisering.

En kvarstående fråga är ifall återkallelseprincipen enbart är tillämplig när avtalslagen inte är tillämplig, eller ifall de är tillämpliga parallellt. För det första kan avtalslagen inte bortses ifrån. Lagar utgör rättskällor med högt rättskällvärde och ska därför tillskrivas stor vikt, jämför avsnitt 1.4. Det är givet att lagstiftaren har infört återkallelsebestämmelser för enskilda former av fullmakter för att de ska tillämpas och inte helt och hållet ersättas med en princip. Att avtalslagens bestämmelser inte är uttömmande kan enbart tolkas som att det finns ytterligare tillämpliga möjligheter inom den gällande rätten, inte som att bestämmelserna är ämnade att helt ge vika för en alternativ rättsregel.

För det andra kan inte heller återkallelseprincipen bortses ifrån. Återkallelseprincipen bör anses ge uttryck för en grundläggande tanke om hur en fullmakt generellt återkallas. Det är inte heller nödvändigt att återkallelseprincipen enbart aktualiseras som utfyllande rätt till avtalslagen. Eftersom avtalslagens återkallelsebestämmelser inte utgör en uttömmande lista på hur fullmakter återkallas kan avtalslagens återkallelsebestämmelser inte anses ensamt avgöra om en fullmakt är återkallad. Om huvudmannen effektivt har neutraliserat de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger måste fullmakten rimligen också anses återkallad. Att alla rekvisit i en aktuell återkallelsebestämmelse i avtalslagen eventuellt inte har uppfyllts bör inte påverka bedömningen. Som utgångspunkt kan en fullmakt därför återkallas både enligt avtalslagens återkallelsebestämmelser och återkallelseprincipen. De är med andra ord parallellt tillämpliga. Som nedan visas råder det generellt en stor överensstämmelse mellan avtalslagen och återkallelseprincipen, se avsnitt 5.2–5.3.

5.2 Återkallelse av elektroniska osjälvständiga fullmakter

Osjälvständiga fullmakter kan bestå av både muntliga och skriftliga meddelanden från huvudmannen till fullmäktigen.²²³ Därför finns det inga yttre omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger.²²⁴

En osjälvständig fullmakt som grundas på ett meddelande från huvudmannen till fullmäktigen återkallas genom att ett meddelande från huvudmannen om att fullmakten inte längre är giltig når fullmäktigen, se 18 § avtalslagen. Återkallelsen kan meddelas i en annan form än den form som fullmakten meddelats i. Återkallelsen kan vara både muntlig, skriftlig eller ha annan form.²²⁵ I kontrast kan självständiga fullmakter inte återkallelse genom ett meddelande från huvudmannen till fullmäktigen, se mer nedan i avsnitt 5.3.²²⁶

En central fråga är huruvida 18 § avtalslagen är tillämplig på elektroniska fullmakter och återkallelser. Återkallelsebestämmelsen i 18 § avtalslagen är inte nödvändigtvis teknikneutralt tillämplig enbart för att osjälvständiga fullmakter kan tillkomma formlöst och därför med eller utan elektroniska hjälpmedel, se avsnitt 4.1. Däremot är avtalslagen som huvudregel teknikneutral i sin tillämpning, se avsnitt 2.1. Det finns heller inga formkrav i 18 § avtalslagen som skulle kunna innebära att bestämmelsen inte är direkt tillämplig på elektroniska meddelanden, jämför avsnitt 4.2. Därför är 18 § avtalslagen direkt tillämplig på elektroniska osjälvständiga fullmakter. Likaså måste elektroniska meddelanden om återkallelse vara tillåtna. Det är heller inte relevant att diskutera återkallelseprincipen eftersom det inte finns några omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger.

Som ovan nämnts är det centrala vid en återkallelse av en osjälvständig fullmakt att huvudmannen meddelar fullmäktigen och inte vilken form som meddelandet har. Därför kan en osjälvständig fullmakt som exempelvis har meddelats muntligt återkallas genom ett elektroniskt skriftligt meddelande.

Vad som krävs för att en osjälvständig fullmakt ska vara återkallad är med andra ord inte något som medför större rättsliga problem. Däremot finns det flera närliggande rättsfrågor som kan uppstå, men som inte behandlas i den här uppsatsen, se avsnitt 1.3. Som exempel kan frågor om bevisbörda och

²²³ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 188; Adlercreutz & Mulder s. 84; Ramberg & Ramberg s. 64. Se mer i avsnitt 2.2.2.

²²⁴ Ds 2014:16 s. 48 f.; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 187; Adlercreutz & Mulder s. 84; Herre s. 117.

²²⁵ Samuelsson s. 143.

²²⁶ 12 § avtalslagen.

beviskrav kring en osjälvständig fullmakts existens och återkallelse medföra rättsliga och praktiska problem.

5.3 Återkallelse av elektroniska självständiga fullmakter

5.3.1 Återkallelse av elektroniska direktmeddelade fullmakter

En direktmeddelad fullmakt uppstår genom att huvudmannen särskilt meddelar tredje man att fullmäktigen är behörig.²²⁷ En direktmeddelad fullmakt skiljer sig från kungörelsefullmakter genom att direktmeddelade fullmakter och dess återkallelser inte riktas mot ett större eller obestämt antal mottagare.²²⁸ Kungörelsefullmakter behandlas nedan i avsnitt 5.3.2.

Enligt 13 § avtalslagen återkallas en direktmeddelad fullmakt genom att ett särskilt meddelande från huvudmannen om återkallelse kommit tredje man till handa. Som ovan visats kan huvudmannen genom det här tillvägagångsättet alltid återkalla en fullmakt gentemot enskilda tredje män, se avsnitt 5.1. Ett meddelande om fullmaktens existens respektive återkallelse kan ges både muntligt och skriftligt.²²⁹ För att återkallelsemeddelandet ska anses ha kommit tredje man till handa måste tredje man ha eller haft möjlighet att omedelbart ta del av meddelandet. Eftersom det är möjligheten att ta del av meddelandet som är det avgörande kan exempelvis en skriftlig återkallelse ske utan att tredje man faktiskt har läst återkallelsemeddelandet.²³⁰ Som exempel menar Grönfors och Dotevall att återkallelse har skett om ett brev har lämnats i mottagarens brevlåda eller ett mejl har nått mottagarens digitala brevlåda, eftersom återkallelsemeddelandet ska anses ha kommit mottagaren till handa.²³¹

En fråga som aktualiseras i förhållande till elektroniska direktmeddelade fullmakter är om 13 § avtalslagen är tillämplig. Det finns inga skäl för att en teknikneutral tillämpning inte skulle vara möjlig. Precis som för osjälvständiga fullmakter tillämpas avtalslagen generellt teknikneutralt och 13 § avtalslagen saknar formkrav som förhindrar en teknikneutral tillämpning, jämför resonemanget i avsnitt 5.2. Ett meddelande om återkallelse av en direktmeddelad fullmakt kan därför ske på en mängd olika sätt, exempelvis genom

²²⁷ Jfr. 13 § avtalslagen.

²²⁸ Förslaget s. 83; Grönfors & Dotevall s. 174; Almén & Eklund s. 61 f.

²²⁹ Grönfors & Dotevall s. 174. Jfr. förslaget s. 83; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 201 f.; Almén & Eklund s. 61.

²³⁰ Förslaget s. 84; Grönfors & Dotevall s. 174; Almén & Eklund s. 62.

²³¹ Grönfors & Dotevall s. 93 f. & 174.

telefonsamtal, röstmeddelanden eller mejl. Det bör heller inte finnas några hinder mot att exempelvis en fysiskt direktmeddelad fullmakt återkallas genom ett elektroniskt direktmeddelande om återkallelse.

Eftersom elektroniska meddelanden inte har en leveranstid på samma sätt som fysiska brev får elektroniska återkallelser verkan omedelbart. Det ställs därför höga krav på tredje man att vid avtalslut med fullmäktigen vara medveten om huruvida huvudmannen har skickat ett sms, mejl eller dylikt med ett meddelande om återkallelse av fullmakten.

En följdfråga är huruvida en elektronisk återkallelse kan anses ha kommit tredje man till handa om tredje man inte har möjlighet att ta del av meddelandet på grund av orsaker som tredje man inte har kontroll över. Exempelvis vid ett omfattande och långvarigt strömbrott som medför att varken internetanslutning och mobiltäckning är tillgängliga. Det finns skäl för att ett meddelande om återkallelse i en sådan situation inte ska anses ha kommit tredje man till handa eftersom tredje man inte har eller har haft en möjlighet att omedelbart ta del av meddelandet. Huvudmannen bör dock inte lastas om tredje mans oförmåga att omedelbart ta del av återkallelsen har orsakats av tredje man, exempelvis om tredje man inte har laddat sina elektroniska enheter. Precis som ett brev enligt avtalslagen är till handa när det når tredje mans brevlåda oavsett om tredje man väljer att tömma sin brevlåda eller inte bör detsamma gälla om tredje man genom egna val inte kan ta del av sin mejl-korg eller sina meddelanden.

Elektroniska återkallelser av direktmeddelade fullmakter bör i övrigt inte anses medföra några större rättsliga eller praktiska problem. Även om bevisfrågor är utanför uppsatsens syfte kan det konstateras att sparade elektroniska meddelanden kan utgöra en god bevisning.

Det kan även tilläggas att den aktuella återkallelsebestämmelsen i avtalslagen är i överensstämmelse med återkallelseprincipen. Genom huvudmannens meddelande om återkallelse neutraliseras samtliga omständigheter som ger mottagaren fog att tro att en fullmakt föreligger. Återkallelseprincipens krav på effektiv neutralisering kan även anses vara i överensstämmelse med 13 § avtalslagens krav på att återkallelsemeddelandet enbart behöver ha kommit tredje man till handa och att tredje man inte faktiskt behöver ha tagit del av meddelandet, jämför avsnitt 5.1. Eftersom återkallelse är möjligt samt eftersom avtalslagen och återkallelseprincipen överensstämmer saknas skäl att ytterligare diskutera återkallelseprincipen i förhållande till direktmeddelade fullmakter.

5.3.2 Återkallelse av elektroniska kungörelsefullmakter

En kungörelsefullmakt är en fullmakt som har meddelats i en tidning eller som är annorledes allmänligen kungjord.²³² En kungörelsefullmakt kan därför meddelas genom bland annat cirkulär och anslag.²³³ Vad som avses med exempelvis anslag har inte specificerats i förarbeten eller den rättsvetenskapliga litteraturen.²³⁴

Enligt 14 § avtalslagen återkallas en kungörelsefullmakt genom att återkallelsen meddelas ”i enhanda ordning”.²³⁵ Med i enhanda ordning avses att återkallelsen ska meddelas på samma sätt som fullmakten meddelats på.²³⁶ Om en fullmakt har kungjorts på fler än ett sätt ska återkallelsen även meddelas på samtliga dessa sätt. Exempelvis behöver huvudmannen meddela återkallelsen i både tidning och cirkulär om fullmakten har meddelats genom både tidning och cirkulär.²³⁷

En återkallelse ska meddelas på ett annat men lika verksamt sätt om det inte är möjligt att meddela återkallelsen på samma sätt som fullmakten meddelats på, se 14 § 2 stycket avtalslagen. Att använda andra lika verk samma sätt är en alternativ återkallelsemetod avsedd att användas exempelvis när tidningen som en fullmakt meddelats i har upphört att delas ut.²³⁸

En återkallelse anses giltig även om meddelandet om återkallelsen inte når exakt samma personer som nåddes av kungörelsen om fullmaktens existens.²³⁹ Om spridningssättet genom vilket fullmakten meddelats på har minskat i popularitet behöver dock huvudmannen använda ett alternativt spridningssätt för meddelandet om återkallelsen.²⁴⁰

Det finns flera frågor som aktualiseras i förhållande till elektroniska kungörelsefullmakter. Den första är om återkallelsebestämmelsen i 14 § avtalslagen kan tillämpas teknikneutralt. Precis som för osjälvständiga och direktmeddelade fullmakter föreligger det inte någon anledning till att bestämmelsen inte skulle kunna tillämpas teknikneutralt, jämför avsnitt 5.2–5.3.1. Det finns inga formkrav eller andra skäl som talar emot en teknikneutral tillämpning, jämför avsnitt 4.2.

²³² Jfr. 14 § 1 stycket avtalslagen.

²³³ Förslaget s. 84; Grönfors & Dotevall s. 175; Almén & Eklund s. 62; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 202.

²³⁴ Jfr. exempelvis förslaget s. 84 ff.; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 203.

²³⁵ 14 § 1 stycket avtalslagen.

²³⁶ Förslaget s. 85; Almén & Eklund s. 63.

²³⁷ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 203.

²³⁸ Förslaget s. 86; Almén & Eklund s. 63 f.

²³⁹ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 203.

²⁴⁰ Samuelsson s. 144 f.

I enlighet med avtalslagen ska elektroniska kungörelsefullmakter återkallas på samma sätt som de har meddelats på. Till skillnad från osjälvständiga och direktmeddelade fullmakter kan en kungörelsefullmakt som har meddelats elektroniskt därför inte återkallas genom en fysisk kungörelse om återkallelse. Exempelvis kan en kungörelse i en tidnings elektroniska respektive fysiska upplaga inte likställas. Upplagorna utgör skilda kommunikationssätt och kan generellt antas ha relativt skilda mottagargrupper.

Eftersom avtalslagen innehåller ett krav på att en kungjord fullmakt som huvudregel ska återkallas på samma sätt som den meddelats på är avtalslagen i linje med återkallelseprincipen. Återkallelseprincipens krav på effektiv neutralisering är dessutom baserad på det faktum att ett meddelande om återkallelse av en kungörelsefullmakt inte behöver nå samtliga personer som nåddes av kungörelsen av fullmakten, se avsnitt 5.1. Det är inte nödvändigt att ytterligare diskutera återkallelseprincipen i förhållande till kungörelsefullmakter eftersom kungörelsefullmakter kan återkallas samt eftersom avtalslagen och återkallelseprincipen överensstämmer.

Som huvudregel bör det inte vara ett problem att elektroniskt kungöra en återkallelse på samma vis som fullmakten kungjordes. Vid elektroniska återkallelser kan huvudmannen dessutom i många fall meddela en återkallelse snabbare än om huvudmannen var hänvisad till fysiska motsvarigheter, såsom vid en annonsering i en kommande tidningsupplaga. Viss problematisering kan dock ske kring kungörelser genom publiceringar på hemsidor eller sociala medier. Publiceringar på hemsidor eller sociala medier utgör kungörelsefullmakter, se avsnitt 4.1.

En rättslig fråga är ifall en fullmakt utgör en kungörelsefullmakt enligt 14 § avtalslagen om den kungörs utan att någon annan faktiskt tar del av kungörelsen. Exempelvis om en kungörelse sker på en hemsida utan besökare eller via ett anslag som sätts upp i en skog som aldrig eller enbart sällan besöks. Det bör anses ligga i en kungörelses natur att enskilda inte bara ska ha en möjlighet att hitta kungörelsen utan även att kungörelsen faktiskt når ut till andra. En sådan tolkning kan stödjas på det faktum att tidningar och utskickade cirkulär omfattas av 14 § avtalslagen enligt lagtextens ordalydelse och förarbete. Regleringen av återkallelse enligt 14 § avtalslagen bör därför inte vara tillämplig när en fullmakt kungörs på en hemsida utan besökare. En sådan fullmakt är dock giltig genom fullmaktslärans formlöshet, jämför avsnitt 4.1. Utan en tillämplig återkallelsebestämmelse i avtalslagen aktualiseras återkallelseprincipen vilket i nämnda fall bör ge samma utfall som 14 § avtalslagen. En fullmakt som har meddelats på en hemsida utan besökare ska därför återkallas genom ett återkallelsemeddelande som publiceras på samma hemsida.

För det andra finns det flera praktiska problem som kan uppstå vid en kungörelsefullmakt som meddelas genom en publicering på en hemsida eller via

sociala medier. Särskilt avser det situationer där en publicering om återkallelse når ett mer begränsat antal mottagare än publiceringen där fullmakten meddelades. Visserligen kan även papperstidningar få färre och andra prenumeranter mellan meddelandet av fullmakten respektive återkallelsen, men situationen skiljer sig åt i flera hänseenden. Det kan möjligtvis vara som så att tidningar generellt sett har en relativt stabil bas av prenumeranter. Däremot kan det möjligtvis vara som så att besökarantalet på hemsidor och enskilda profiler på sociala medier i en högre grad varierar baserat på ett antal olika faktorer, däribland typen och graden av marknadsföring som används. Därför ställs det krav på huvudmannen att vara medveten om vilken räckvidd som återkallelsen har i förhållande till kungörelsen av fullmakten, eftersom även alternativa kommunikationssätt för återkallelsen eventuellt krävs.

5.3.3 Återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter

Som ovan visats kan avtalslagens bestämmelser om återkallelse tillämpas på osjälvständiga fullmakter samt direktmeddelade fullmakter och kungörelsefullmakter utan några större rättsliga problem.²⁴¹ Detsamma är dock, som visas nedan, inte möjligt i förhållande till elektroniska skriftliga fullmakter.

Huvudmannen kan på flera olika sätt meddela en fullmakt i skriftlig form. Exempelvis kan en direktmeddelad fullmakt uppstå genom huvudmannens skriftliga meddelande till tredje man.²⁴² Även en osjälvständig fullmakt kan upprättas genom huvudmannens skriftliga meddelande till fullmäktigen.²⁴³ Med en skriftlig fullmakt avses dock ett fullmaktsdokument som innehåller huvudmannens fullmaktsförklaring och där fullmakten är avsedd att visas upp av fullmäktigen för tredje man. Den skriftliga fullmakten fungerar därför som en legitimationshandling om fullmäktigens behörighet.²⁴⁴ Enligt Grönfors och Dotevall används skriftliga fullmakter i hög grad i samhället.²⁴⁵ På liknande sätt framhåller Almén och Eklund att skriftliga fullmakter är den viktigaste fullmaktstypen.²⁴⁶

En skriftlig fullmakt behöver som huvudregel varken ha en fysisk eller elektronisk underskrift för att vara giltig.²⁴⁷ Undantaget är dock fullmakter om överlåtelse av fast egendom där det krävs fysisk skriftlig form och fysisk underskrift.²⁴⁸ Återkallelse och kraftlöshetsförklaring av fullmakter om

²⁴¹ Se avsnitt 5.2–5.3.2.

²⁴² Ramberg & Ramberg s. 64.

²⁴³ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 188; Adlercreutz & Mulder s. 84; Ramberg & Ramberg s. 64.

²⁴⁴ Förslaget s. 88; Grönfors & Dotevall s. 179; Almén & Eklund s. 66.

²⁴⁵ Grönfors & Dotevall s. 179.

²⁴⁶ Almén & Eklund s. 66.

²⁴⁷ Se avsnitt 4.1.

²⁴⁸ Se avsnitt 4.3.

överlåtelse av fast egendom regleras av samma bestämmelser som skriftliga fullmakter.²⁴⁹ För mer om kraftlöshetsförklaring, se avsnitt 5.3.4. Eftersom fullmakter om överlåtelse av fast egendom inte kan upprättas elektroniskt kommer de inte uttryckligen att behandlas nedan.

Enligt 16 § 1 stycket avtalslagen återkallas skriftliga fullmakter genom att huvudmannen återtar eller låter förstöra den skriftliga fullmakten. Fullmäktigen är även skyldig att till huvudmannen återlämna den skriftliga fullmakten på huvudmannens begäran, se 16 § 2 stycket avtalslagen. Även i den rättsvetenskapliga litteraturen är det återtagande eller förstörande som beskrivs som återkallelsemöjligheter.²⁵⁰ Att det är återtagande och förstörande som utgör återkallelsemöjligheter motiveras med att det är själva innehavet av fullmaktsdokumentet som ger fullmäktigen behörighet. Fullmäktigen behöver därför fråntas fullmaktsdokumentet för att en återkallelse ska ske.²⁵¹ Som ovan visats kommenteras återkallelse av elektroniska framtidsfullmakter, och därför också elektroniska skriftliga fullmakter, kortfattat i ett förarbete. I förarbetet menas det att elektroniska framtidsfullmakter inte fysiskt kan återtas eller förstöras men att återkallelse ändå inte är mycket svårare än vid fysiska fullmakter, se mer ovan i avsnitt 3.2.²⁵²

Om en skriftlig fullmakt i original har återkallats är fullmäktigens uppvisande av en kopia av den skriftliga fullmakten inte tillräcklig för att binda huvudmannen. En tredje man som rättshandlar baserat på en av fullmäktigen uppvisad kopia står därför risken för att det inte föreligger någon fullmakt mellan huvudmannen och den som uppträder som fullmäktigen.²⁵³

Som ovan beskrivits i avsnitt 4.3 menar Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz att en skriftlig fullmakt måste vara i skriftform och ha huvudmannens underskrift.²⁵⁴ Ur förarbetet till avtalslagen samt en bok av Almén och Eklund kan en liknande inställning utläsas motsatsvis. I förhållande till återkallelsebestämmelsen för skriftliga fullmakter menas det i verken att blanketter som används av handelsresande, vilka regleras i en egen lag, inte brukar ha en underskrift och därför inte kan utgöra skriftliga fullmakter.²⁵⁵

Flera frågor aktualiseras i förhållande till elektroniska skriftliga fullmakter. Utgångspunkten för den följande analysen är att det som huvudregel inte går att identifiera ett original för elektroniska dokument, se avsnitt 4.2.1.

²⁴⁹ 27 § 2 stycket avtalslagen.

²⁵⁰ Almén & Eklund s. 67; Grönfors & Dotevall s. 179 f.; Ramberg & Ramberg s. 76; Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 201.

²⁵¹ Grönfors & Dotevall s. 179 f.

²⁵² SOU 2021:36 s. 464 f.

²⁵³ Ramberg & Ramberg s. 76.

²⁵⁴ Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 193.

²⁵⁵ Förslaget s. 90 f.; Almén & Eklund s. 69.

En första fråga är om återkallelsebestämmelsen i 16 § avtalslagen är tillämplig på elektroniska skriftliga fullmakter. Som ovan visats och diskuterats råder det inte generellt ett underskriftsformkrav enbart för att det föreligger ett skriftformskrav, se avsnitt 4.2.1. Däremot bör det föreligga ett indirekt underskriftsformkrav för tillämpligheten av återkallelsebestämmelsen i 16 § avtalslagen, precis som för giltigheten för fullmakter om överlåtelse av fast egendom, se argumentationen i avsnitt 4.3. Det finns stöd i avtalslagens förarbete och i den rättsvetenskapliga litteraturen för att återkallelsebestämmelsen i 16 § avtalslagen ställer krav på en underskrift. Dessutom finns det inget skäl för att formkraven på skriftform ska ges skilda betydelser mellan återkallelsebestämmelsen för skriftliga fullmakter och bestämmelsen om giltiga fullmakter om överlåtelse av fast egendom. Underskriftsformkravet för 16 § avtalslagen kan inte heller uppfyllas elektroniskt, se avsnitt 4.2.2. Återkallelsebestämmelsen i 16 § avtalslagen är därför inte tillämplig på elektroniska skriftliga fullmakter eftersom elektroniska skriftliga fullmakter inte kan uppfylla återkallelsebestämmelsens indirekta underskriftsformkrav.

En andra fråga är huruvida återkallelsebestämmelsen kan tillämpas analogt på elektroniska skriftliga fullmakter. Som ovan visats medger avtalslagen ett brett analogt tillämpningsområde, se avsnitt 2.2.1. Därutöver föreligger det stora likheter mellan fysiska och elektroniska skriftliga fullmakter, bland annat för att båda utgör läsbara och lagringsbara skriftliga bevis om fullmakten. Det bör därför inte föreligga några hinder mot att analogt tillämpa 16 § avtalslagen även på elektroniska skriftliga fullmakter inom förmögenhetsrättens område. Vid en analog tillämpning av 16 § avtalslagen blir utfallet att en elektronisk skriftlig fullmakt ska återkallas genom att huvudmannen återtar eller låter förstöra handlingen, precis som vid en direkt tillämpning av bestämmelsen.

Ett återtagande är som huvudregel inte möjligt avseende elektroniska skriftliga fullmakter som skickats till fullmäktigen. En elektronisk skriftlig fullmakt som har skickats kan finnas lagrad på många ställen. Exempelvis kan den finnas på huvudmannens och fullmäktigens elektroniska enheter och mejlserver samt på eventuella molntjänster som används för automatiska säkerhetskopieringar. Därutöver kan det tänkas att fullmäktigen har skickat fullmakten vidare till potentiella tredje män. En elektronisk skriftlig fullmakt kan därför spridas utanför både huvudmannens och fullmäktigens kontroll. Det finns inte heller någon möjlighet för huvudmannen att återta samtliga versioner eller ens någon version av fullmakten. Som ovan nämnts finns det inga original för elektroniska dokument, se avsnitt 4.2.1. Om fullmäktigen exempelvis skulle mejla över den elektroniska skriftliga fullmakten till huvudmannen skulle fullmäktigen därför fortfarande ha en version av fullmakten på sin elektroniska enhet. På samma sätt har huvudmannen kvar en version av fullmakten efter att ha skickat över den elektroniska skriftliga fullmakten till fullmäktigen. Som huvudregel bortfaller därför möjligheten för fullmäktigen att återlämna fullmakten. Se dock nedan om blockkedjetekniken i avsnitt 6.

Huvudmannen kan inte heller säkerställa att alla versioner av en elektronisk skriftlig fullmakt förstörs. När den elektroniska skriftliga fullmakten finns på både huvudmannens och fullmäktigens elektroniska enheter kan inte huvudmannen säkerställa att alla versioner förstörs eftersom huvudmannen inte har tillgång till alla elektroniska enheter där fullmakten finns lagrad. Därutöver är det även tveksamt på vilket sätt ett elektroniskt dokument skulle kunna förstöras. Ett elektroniskt dokument som placerats i den elektroniska enhetens papperskorgen och sedan däri raderats skulle möjligtvis kunna återskapas av den som innehar tillräcklig teknisk kompetens och erforderliga tekniska redskap. Ett alternativ är att förstöra den eller de hårddiskar som det elektroniska dokumentet har lagrats på. Att förstöra alla hårddiskar som en elektronisk skriftlig fullmakt har sparats på är dock inte ett praktiskt eller ekonomiskt tillämpligt tillvägagångssätt.

Frågan är om fullmäktigen kan bli skyldig att på något vis förstöra den elektroniska skriftliga fullmakten om huvudmannen begär det. Att det skulle finnas en skyldighet för fullmäktigen att förstöra en skriftlig fullmakt är inte något som resultatet ovan har funnit en diskussion kring. Däremot klargör 16 § 2 stycket avtalslagen, som ovan beskrivits, att fullmäktigen har en skyldighet att återlämna den skriftliga fullmakten. I kravet på återlämnande kan det dock inte tolkas in en skyldighet att förstöra fullmakten. Särskilt eftersom varken avtalslagens ordalydelse eller dess förarbeten ger något stöd för en sådan tolkning. Därutöver skulle en skyldighet att förstöra fullmakten kunna vara otillräcklig för att effektivt neutralisera de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. Vid fysiska och elektroniska skriftliga fullmakter skulle huvudmannen inte kunna förvissa sig om att fullmäktigen faktiskt förstör fullmakten. Vid elektroniska fullmakter skulle huvudmannen dessutom inte heller kunna försäkra sig om att det inte förekommer fler identiska versioner på exempelvis mejlserverar, molntjänster för säkerhetskopiering eller tredje mäns elektroniska enheter.

En möjlighet för huvudmannen att återkalla en elektronisk skriftlig fullmakt är genom direktmeddelanden om återkallelsen till tredje man, se avsnitt 5.1. Huvudmannen behöver dock meddela samtliga tredje män för att säkerställa att fullmäktigen inte kan binda huvudmannen. Är fullmakten riktad mot en obestämd krets av tredje män uppstår det en praktisk svårighet för huvudmannen att kunna meddela samtliga tänkbara tredje män.

I sammanfattning kan det konstateras att en analog tillämpning av 16 § avtalslagen som huvudregel är otillräcklig. Ett mejl kan inte återkallas och ett elektroniskt dokument som cirkulerar kan inte förstöras. Avtalslagens möjlighet till återkallelse genom huvudmannens meddelande till tredje man är inte heller alltid en möjlighet. Elektroniska skriftliga fullmakter är dock giltiga trots att ingen återkallelsebestämmelse är tillämplig, jämför avsnitt 4.1. Därför återstår frågan om på vilket sätt en elektronisk skriftlig fullmakt skulle kunna återkallas genom återkallelseprincipen, jämför avsnitt 5.1.

Återkallelseprincipen ger dock inte ett givet svar på hur elektroniska skriftliga fullmakter kan återkallas. Exempelvis kan en återkallelse inte ske på samma sätt som fullmakten har meddelats på. Att återkallelsen inte sker på samma sätt som fullmakten har meddelats på är i sig inget problem, se avsnitt 5.1. Exempelvis föreskriver återkallelsebestämmelsen i 16 § avtalslagen att en skriftlig fullmakt ska återtas eller förstöras, vilket inte är samma tillvägagångsätt som en skriftlig fullmakt meddelas på. Att huvudmannen exempelvis författar en skriftlig återkallelse som sedan överlämnas till fullmäktigen har ingen påverkan på fullmäktigens behörighet. En sådan skriftlig handling kan jämföras med ett meddelande till fullmäktigen om att fullmakten har återkallats, jämför avsnitt 5.2.

Frågan är vilka möjligheter som huvudmannen har för att effektivt neutralisera de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. I syfte att behandla frågan ges nedan två exempel på alternativa behörigheter i elektroniska skriftliga fullmakter. Därutöver beskrivs hur huvudmannen kan gå till väga för att effektivt försätta de aktuella tredje männen i en situation där de inte har fog att tro att en fullmakt föreligger.

Om fullmakten exempelvis ger fullmäktigen behörighet att köpa en nytillverkad och obegagnad bil åt huvudmannen kan huvudmannen troligen uppfylla återkallelseprincipen genom flera möjliga tillvägagångsätt. I det fallet aktualiseras enbart bilhandlare av nya bilar som tredje män. En kungörelse om återkallelsen som sätts in i en eller flera branschtidningar för bilhandlare skulle möjligtvis kunna nå tillräckligt många tredje män för att vara en effektiv neutralisering. Alternativt skulle huvudmannen kunna skicka massutskick om återkallelsen via brev eller mejl till samtliga eller merparten av alla bilhandlare, jämför återkallelse av kungörelsefullmakter i avsnitt 5.3.2. En följdfråga är om fullmäktigens behörighet är begränsad enbart till ett geografiskt område eller om den täcker hela världen. Frågan är relevant i förhållande till om det, exempelvis, är bilhandlare i huvudmannens län, land eller hela världen som kan vara tredje män och därför ska beaktas vid bedömningen om en effektiv neutralisering. Det är dock snarare en fråga om fullmaktens innehåll och tolkning vilket inte behandlas i uppsatsen, se avsnitt 1.3. Frågor om fullmaktens geografiska tillämpningsområde lämpar sig väl för framtida studier.

Om fullmakten däremot enbart specificerar att fullmäktigen, exempelvis, är behörig att köpa en bil åt huvudmannen uppstår ytterligare problem. I en sådan situation är inte bara bilhandlare potentiella tredje män, utan även alla enskilda som äger en bil. Helt plötsligt ställs huvudmannen i en situation där ett meddelande om återkallelse sannolikt omöjligen kan nå samtliga potentiella tredje män. Varken kungörelser genom tidningar, TV, sociala medier eller för den delen direktriktade meddelanden skulle för alla potentiella tredje män kunna neutralisera de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. I enlighet med återkallelseprincipen behöver det dock enbart vara en effektiv neutralisering och alla tredje män behöver inte

nödvändigtvis nås av återkallelsen, se avsnitt 5.1. Vad som skulle nå gränsen för en effektiv neutralisering behöver avgöras i det enskilda fallet. Det kan dock antas att kravet generellt är relativt högt ställt i syfte att inte äventyra ställningen för tredje män som är i god tro.

En mer generellt hållen fullmakt än i exemplen ovan kan medföra att vilken juridisk eller fysisk person som helst skulle kunna aktualiseras som tredje man. I en sådan situation är det ännu mindre sannolikt att en effektiv neutralisering skulle vara praktiskt möjlig. Dessutom påverkar inskränkande instruktioner från huvudmannen till fullmäktigen avseende vilka tredje män som är tillåtna inte fullmäktigens behörighet att binda huvudmannen, se ovan i avsnitt 2.2.1.

Vid sidan av diskussionen om möjligheter att återkalla skriftliga fullmakter är det även relevant att diskutera den rättsliga betydelsen av elektroniska skriftliga fullmakter som cirkulerar efter att fullmakten har återkallats. Som ovan visats kan en sådan situation uppstå under vissa omständigheter. Om fullmäktigen uppvisar en kopia av en skriftlig fullmakt rättshandlar tredje man på egen risk för att fullmakten har återkallats, se ovan. Ett liknande resonemang bör anses vara tillämpligt på samtliga versioner av en elektronisk skriftlig fullmakt som har återkallats. Samtliga versioner kan i det här hänseendet behandlas som kopior eftersom elektroniska dokument inte existerar i original och olika versioner av samma dokument inte kan skiljas från varandra, se avsnitt 4.2.1. Om fullmäktigen uppvisar en elektronisk skriftlig fullmakt bör tredje man stå risken för att fullmakten eventuellt är återkallad, eftersom det enbart då kan säkerställas att en återkallelse får en rättslig verkan. För att nämnda problem ska uppstå krävs dock att den elektroniska fullmaktens utformning möjliggör en återkallelse, att återkallelse har skett och att tredje man inte har fått vetskap om återkallelsen. Eftersom den nämnda situationen inte riskerar att uppstå allt för frekvent bör tolkningen att tredje man rättshandlar på egen risk bevaka avvägningen mellan huvudmannens och tredje mans intressen.

Sammanfattningsvis föreligger ett rättsligt problem med elektroniska skriftliga fullmakter. Återkallelsebestämmelsen i 16 § avtalslagen är analogt tillämplig men ger som huvudregel ingen praktisk möjlighet att återkalla elektroniska skriftliga fullmakter. Se dock nedan avseende blockkedjetekniken i avsnitt 6. Även genom återkallelseprincipen uppstår samma problem. Beroende på behörighetens gräns kan en elektronisk skriftlig fullmakt i vissa situationer återkallas genom alternativa metoder för att effektivt neutralisera de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. Den möjligheten föreligger dock inte för samtliga elektroniska skriftliga fullmakter.

En huvudman som vill säkerställa att fullmäktigen inte kan missbruka en elektronisk skriftlig fullmakt kan dock vidta flera åtgärder. Den elektroniska

skriftliga fullmakten kan begränsas i tid, se avsnitt 5.1, samt utformas så att enbart ett fåtal utpekade tredje män aktualiseras. Det skulle även potentiellt vara möjligt för huvudmannen att utveckla eller använda ett tekniskt system inom vilken fullmakten både kan meddelas och återtas, jämför elektroniska rättegångsfullmakter i avsnitt 3.3. Frågor om ett sådant system skulle behöva vidare studier innan det kan konstateras om ett sådant system får rättslig verkan. Se dock diskussionen nedan i avsnitt 6 om möjligheterna till återkallelse genom blockkedjetekniken.

För elektroniska skriftliga fullmakter aktualiseras även frågan om huruvida de kan förklaras kraftlösa. En kartläggning om kraftlöshetsförklaringar följer i avsnitt 5.3.4. Där ges även en diskussion kring om det är ändamålsenligt att huvudmannen enbart är hänvisad till kraftlöshetsförklaringar vid en bristande möjlighet till återkallelse. Därefter följer i avsnitt 5.4 en utläggning om potentiella utvecklingar av gällande rätt som hade kunnat möjliggöra återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter.

5.3.4 Kraftlöshetsförklaring av elektroniska skriftliga fullmakter

Vid sidan av de beskrivna möjligheterna till återkallelse finns en möjlighet att förklara en skriftlig fullmakt kraftlös genom 17 § avtalslagen. Enligt 17 § avtalslagen är det specifikt skriftliga fullmakter enligt 16 § avtalslagen som kan förklaras kraftlösa.²⁵⁶ Precis som vid en återkallelse kan fullmäktigen inte binda huvudmannen genom en kraftlös fullmakt.²⁵⁷ Kraftlöshetsförfarandets syfte är att vara en komplettering till 16 § avtalslagen för de situationer där en skriftlig fullmakt rent praktiskt inte kan återkallas.²⁵⁸

En skriftlig fullmakt kan förklaras kraftlös om fullmakten har försvunnit eller inte kan återlämnas till huvudmannen utan dröjsmål.²⁵⁹ Kortfattat är processen för att förklara en skriftlig fullmakt kraftlös att huvudmannen ansöker om kraftlöshet hos en tingsrätt. Efter beslut från tingsrätten behöver huvudmannen publicera ett meddelande om återkallelsen i Post- och Inrikes Tidningar samt eventuellt fler tidningar. Därefter behöver en av tingsrätten bestämd väntetid passera.²⁶⁰ För att tingsrätten ska bifalla en ansökan om att förklara en skriftlig fullmakt kraftlös behöver huvudmannen visa sannolika skäl för att den skriftliga fullmakten har förkommit eller inte kan återfås utan dröjsmål.²⁶¹ Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz menar att ett kraftlöshetsförfarande tar lång tid att genomföra.²⁶² Därutöver framhåller Grönfors och

²⁵⁶ 17 § avtalslagen.

²⁵⁷ Almén & Eklund s. 71.

²⁵⁸ Förslaget s. 91.

²⁵⁹ 17 § 1 stycket avtalslagen.

²⁶⁰ 17 § 2 stycket avtalslagen.

²⁶¹ Förslaget s. 92; Almén & Eklund s. 71; Lehrberg (2020) s. 179.

²⁶² Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz s. 201.

Dotevall att kraftlöshetsförfarandet troligen aldrig eller enbart sällan nyttjas.²⁶³ Inom ramen för uppsatsen har enbart ytterst få avgöranden om kraftlöshet upptäckts.²⁶⁴

Möjligheten att förklara en skriftlig fullmakt kraftlös är enbart sparsamt behandlad i den rättsvetenskapliga litteraturen och någon problematisering eller analys av bestämmelsen förekommer inte. Flera frågor aktualiseras dock och behandlas nedan avseende kraftlöshetsförfarandet och elektroniska skriftliga fullmakter.

Den första frågan avser 17 § avtalslagens tillämpningsområde. Som ovan beskrivits är det specifikt skriftliga fullmakter enligt 16 § avtalslagen som kan förklaras kraftlösa. Eftersom 16 § avtalslagen inte är direkt tillämplig på elektroniska skriftliga fullmakter bör inte heller 17 § avtalslagen vara direkt tillämplig på elektroniska skriftliga fullmakter, se avsnitt 5.3.3. 16 § avtalslagen är dock analogt tillämplig på elektroniska skriftliga fullmakter, se avsnitt 5.3.3. Därför bör även 17 § avtalslagen vara analogt tillämplig. Slutsatsen stärks ytterligare av det finns stora likheter mellan fysiska och elektroniska skriftliga fullmakter och att kraftlöshetsförfarandets syfte är att vara ett komplement när återkallelse enligt 16 § avtalslagen inte är möjligt. Som ovan diskuterats finns det som huvudregel ingen möjlighet för huvudmannen att vare sig återta eller låta förstöra en elektronisk skriftlig fullmakt som har skickats till fullmäktigen, se avsnitt 5.3.3. Därför är rekvisiten för 17 § avtalslagen generellt uppfyllda och huvudmannen kan nyttja kraftlöshetsförfarandet för elektroniska skriftliga fullmakter. Se dock diskussionen nedan avseende blockkedjetekniken i avsnitt 6.

Den andra frågan är ifall det kan anses ändamålsenligt att huvudmannen i många situationer enbart kan förlita sig på kraftlöshetsförfarandet för att undgå att fullmäktigen binder huvudmannen till avtal med tredje man. Fullmaktsläran vilar på principen om att fullmakter alltid ska kunna återkallas, samtidigt som elektroniska skriftliga fullmakter i många situationer rent praktiskt omöjliga kan återkallas, se avsnitt 5.1 och 5.3.3. Den tekniska utvecklingen har därför medfört en situation där fullmaktsläran inte kan tillämpas i enlighet med sitt ändamål. Fullmaktsläran är med andra ord ofullkomlig i förhållande till att hantera de elektroniska möjligheterna som finns.

Kraftlöshetsförfarandet kan inte heller anses tillräckligt eller lämpligt som huvudmannens enda redskap. Som ovan beskrivits är kraftlöshetsförfarandet långsamt samtidigt som förfarandet nästintill inte används i praktiken. Därtill

²⁶³ Grönfors & Dotevall s. 181.

²⁶⁴ Den 27 april 2023 kontaktades samtliga hovrätter med en fråga om huruvida de haft något ärende om kraftlöshetsförklaring under år 2021 till och med 2023. Samtliga hovrätter meddelade att de inte kunde finna några ärenden under den valda perioden. Några få ärenden har dock hittats inom ramen för uppsatsen, se Svea hovrätt mål nr ÖÅ 7839-00; Västmanlands tingsrätt mål nr Ä 1831-10; Malmö tingsrätt mål nr Ä 9069-17; Malmö tingsrätt mål nr Ä 4236-18; Västmanlands tingsrätt mål nr Ä 4410-20.

kan det antas tillkomma sådana kostnader som generellt är förenade med ansökningar hos en domstol, exempelvis för ombud. Kraftlöshetsförfarandet är även ett komplement till en ordinär återkallelse och inte en generell ersättning av en återkallelsemöjlighet. Förfarandet är trots allt enbart avsett att användas när en återkallelse inte är praktiskt möjlig. Kraftlöshetsförfarandet kan därför inte anses ersätta en återkallelsemöjlighet där huvudmannen skyndsamt, på egen hand och med relativ lätthet kan återkalla fullmakten. De ekonomiska följderna kan bli stora för huvudmannen när en sådan möjlighet inte finns, vare sig om huvudmannen är en juridisk eller fysisk person.

5.4 Utveckling av gällande rätt för att möjliggöra återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter

Som ovan visats är fullmaktsläran ofullkomlig eftersom den grundläggande principen om att huvudmannen alltid fritt ska kunna återkalla fullmakten sätts ur spel vid elektroniska skriftliga fullmakter, se avsnitt 5.3.3. Därutöver är avtalslagens kraftlöshetsförfarande inte tillräcklig för att ersätta möjligheten till återkallelse, se avsnitt 5.3.4. Frågan är därför hur fullmaktsläran skulle kunna utvecklas för att ändamålsenligt skydda både huvudmannen från ofrivillig bundenhet och tredje mans möjlighet att i god tro rättshandla med fullmäktigen, samtidigt som fullmaktslärans och civilrättens generella systematik beaktas. Utgångspunkten är att en sådan lösning inte ryms under gällande rätt. Behovet av utveckling förutsätter därför lagstiftaren eller rättstillämparens aktiva agerande.

En möjlighet skulle kunna vara att genom lagstiftning ogiltigförklara alla fullmakter som inte kan återkallas. En sådan lösning skulle dock stå i strid med fullmaktslärans grundläggande princip om det inte råder några formkrav, se avsnitt 4.1. Dessutom är det tydligt genom fullmaktslärans nuvarande utformning att även fullmakter som av praktiska skäl inte kan återkallas ändå ska vara giltiga, annars hade kraftlöshetsförfarandet inte existerat. Ett annat problem med att ogiltigförklara fullmakter som inte kan återkallas skulle vara att lagstiftningen skulle begränsa möjligheten till att nyttja teknikens utveckling. Det bör anses mer gynnsamt för samhället om lagstiftningen i stället möjliggör och underlättar för ett nyttjande av tekniken. Lagstiftaren bör därför inte överväga en sådan lösning. Av samma skäl bör lagstiftaren inte heller införa några formkrav som förhindrar elektroniska skriftliga fullmakter. Även om sådana formkrav i nuläget förekommer för framtidsfullmakter lämpar det sig inte för förmögenhetsrättsliga fullmakter, se avsnitt 3.2. Som ovan nämnts har framtidsfullmakter ett annat syfte än förmögenhetsrättsliga fullmakter samt att fullmaktslärans formlöshet inte bör inskränkas. Dessutom argumenteras det ovan för att det är ändamålsenligt att elektroniska fullmakter är giltiga, se avsnitt 4.1.

Ett annat alternativ skulle kunna vara en särreglering enligt vilken befogenhetsinskränkningar för elektroniska skriftliga fullmakter får en verkan gentemot tredje man. Med befogenhetsinskränkningar avses instruktioner från huvudmannen till fullmäktigen, se avsnitt 2.2.1. Elektroniska skriftliga fullmakter skulle då kunna återkallas genom huvudmannens meddelande till fullmäktigen, precis som för osjälvständiga fullmakter, jämför avsnitt 5.2. Tredje man skulle då rättshandla på egen risk avseende huruvida fullmäktigen har en giltig fullmakt eller inte. En sådan särreglering skulle dock vara i strid med fullmaktslärans tydliga systematisering där det skiljs mellan osjälvständiga och självständiga fullmakter. Elektroniska skriftliga fullmakter är självständiga fullmakter eftersom de erbjuder yttre omständigheter genom vilka tredje man kan uppmärksamma att det föreligger en fullmakt, se avsnitt 2.2.2. En sådan särreglering skulle även vara i strid med återkallelseprincipen eftersom de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger inte effektivt neutraliseras vid befogenhetsinskränkningar. Det kan även ifrågasättas om en sådan lösning på ett tillräckligt sätt beaktar skyddet av tredje mans möjlighet att i god tro rättshandla med fullmäktigen. Lagstiftaren bör därför inte överväga en sådan särreglering.

Ett ytterligare alternativ skulle kunna vara att införa en skyldighet för tredje man att kontrollera huvudmannens vilja vid elektroniska skriftliga fullmakter. Om tredje man inte kontrollerar huvudmannens vilja skulle huvudmannen inte vara bunden. Även om bundenhet ändå skulle kunna uppstå genom exempelvis ratihabition, se avsnitt 2.2.1. Som ovan visats förekommer inte en sådan kontrollskyldighet inom ramen för gällande rätt.

En kontrollskyldighet i lag skulle kunna vara öppen till sin utformning för att möjliggöra en formlöshet i parternas tillvägagångssätt. Kontrollen skulle bland annat kunna uppfyllas genom att tredje man kontakter huvudmannen. En annan möjlig lösning skulle kunna vara att huvudmannen i den elektroniska skriftliga fullmakten inför en instruktion om hur kontrollskyldigheten uppfylls. Exempelvis skulle instruktionen kunna hänvisa till en hemsida där tredje man kan fylla i ett verifikationsnummer som också framgår av instruktionen. På hemsidan skulle det behöva framgå ifall huvudmannen fortfarande avser att den fullmakt som använder verifikationsnumret ska vara gällande. På det sättet kan huvudmannen säkerställa att en fullmakt inte kan brukas enbart genom att huvudmannen på hemsidan markerar att fullmakten inte längre ska vara giltig.

Införandet av en kontrollskyldighet skulle kunna värna om både huvudmannens och tredje mans intressen. Huvudmannen riskerar inte att mot sin vilja bindas av elektroniska skriftliga fullmakter som inte kan återkallas, samtidigt kan tredje man säkerställa fullmäktigens rättshandlingsförmåga. Ett problem med den föreslagna kontrollskyldigheten är att fullmakter är tänkta att ge fullmäktigen och tredje man en möjlighet att rättshandla utan huvudmannens medverkan. Om tredje man är hänvisad till att kontakta huvudmannen för att

kontrollera huvudmannens vilja motverkas fullmaktens funktion. Som precis ovan beskrivits kan dock andra kontrollmöjligheter aktualiseras. Ett annat problem med den föreslagna kontrollskyldigheten är att fysiska och elektroniska skriftliga fullmakter inte skulle fungera på samma sätt. Som ovan visats är den allmänna avtalsrätten dock inte fullt ut teknikneutral, se avsnitt 2.1. Det kan därför tänkas tolereras en bristande teknikneutral tillämpning om det medför att elektroniska skriftliga fullmakter kan återkallas och därav i praktisk användning blir jämförbara med fysiska skriftliga fullmakter. Slutsatsen är att en kontrollskyldighet för elektroniska skriftliga fullmakter är en möjlig utveckling av gällande rätt för att säkerställa ett fullgott skydd av huvudmannens intressen. En sådan kontrollskyldighet skulle behöva utredas och implementeras genom lagstiftning.

Ett sista alternativ som behandlas inom ramen för uppsatsen är införandet av ett myndighetsregister. Primärt kan två typer av register aktualiseras. Det första förslaget är att i lag införa ett formkrav enligt vilken elektroniska skriftliga fullmakter enbart är giltiga efter en myndighetsregistrering i ett register där återkallelse är möjligt. Ett registreringstvång för giltighet skulle dock strida mot fullmaktslärans formlöshet, se avsnitt 4.1. Det bör inte heller ligga i den allmänna avtalsrättens och förmögenhetsrättens natur att förutsätta en myndighetsregistrering för rättslig verkan. Inte ens för framtidsfullmakter som tydligt präglas av flera formkrav förekommer ett registreringstvång, se avsnitt 3.2. Inte heller rättegångsfullmakter har något registreringstvång, även om Domstolsverkets e-tjänst för elektroniska rättegångsfullmakter liknar ett register, se avsnitt 3.3. Det är därför ytterst främmande att införa ett registreringstvång för förmögenhetsrättsliga fullmakter och lagstiftaren bör inte överväga ett sådant förslag.

Det andra förslaget är att införa ett myndighetsregister tillgängligt för allmänheten i vilken huvudmannen kan registrera att en elektronisk skriftlig fullmakt inte längre ska vara giltig. En bestämmelse om att elektroniska skriftliga fullmakter kan återkallas genom att huvudmannen registrerar återkallelsen i ett särskilt myndighetsregister skulle kunna införas som 16 a § avtalslagen. Tredje man skulle exempelvis kunna söka på huvudmannen och fullmäktigen i registret för att säkerställa att ingen återkallelse har skett. Ett register för återkallelse skulle dock inte på ett fullgott sätt överensstämma med den bakomliggande tanken om att återkallelse ska ske på samma sätt som fullmakten har meddelats på. Men som det argumenterats för ovan är det inte heller nödvändigt för skriftliga fullmakter att de återkallas på samma sätt som de har meddelats på, se avsnitt 5.3.3. Det kan också argumenteras för att ett sådant register omfattas av återkallelseprincipen, se avsnitt 5.1. De omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger försvinner inte genom ett återkallelseregister. Däremot bör det anses att omständigheterna kan effektivt neutraliseras genom ett återkallelseregister eftersom återkallelseregistret medför att tredje man kan medvetandegöras om huvudmannens inställning. Ett återkallelseregister motsvarar i stora drag den

neutralisering som ett kraftlöshetsförfarande resulterar i. Med beaktande av nackdelarna med och syftet bakom kraftlöshetsförfarandet är det dock befogat med en separat reglering för återkallelse av elektroniska skriftliga fullmakter. På det sättet säkerställs att skriftliga fullmakter relativt enkelt och snabbt kan återkallas, oberoende av dess fysiska eller elektroniska form. Precis som avseende en kontrollskyldighet föreligger det därför skäl för att utreda ett eventuellt införande av ett återkallelseregister. Det finns även många aspekter som skulle behöva övervägas men som ligger utanför ramen för den här uppsatsen, exempelvis de ekonomiska kostnaderna för återkallelseregistret och vilken myndighet som skulle administrera återkallelseregistret.

Sammanfattningsvis kan elektroniska skriftliga fullmakter förklaras kraftlösa genom kraftlöshetsförfarandet i 17 § avtalslagen. Det finns dock goda skäl för att se kraftlöshetsförfarandet som otillräckligt. Lagstiftaren bör därför utreda en möjlighet för huvudmannen att alltid kunna återkalla elektroniska skriftliga fullmakter. Flera tänkbara lösningar kan aktualiseras. Förslagsvis bör lagstiftaren utreda ett införande av ett återkallelseregister eller möjligtvis en kontrollskyldighet för tredje man avseende huvudmannens vilja.

6 Blockkedjeteknikens betydelse för elektroniska skriftliga fullmakter

6.1 Beskrivning av blockkedjetekniken

Blockkedjetekniken kommer ursprungligen från utvecklandet och lanseringen av kryptovalutan Bitcoin år 2008.²⁶⁵ Blockkedjetekniken är i grunden ett decentraliserat system för validering, registrering och lagring av elektronisk information.²⁶⁶ Den elektroniska informationen kan exempelvis vara transaktioner.²⁶⁷ Blockkedjetekniken ämnar säkerställa transparens, datasäkerhet och integritet.²⁶⁸

Den information som behandlas inom ramen för blockkedjetekniken finns inte lagrad eller registrerad i ett centralt eller enskilt system. I stället lagras och registreras all information på många olika datorer runt omkring i världen. All information som förs in i en blockkedja, exempelvis en transaktion, måste därför registreras och valideras av flera datorer tillhörande okända och icke auktoriserade användare.²⁶⁹ Genom decentraliseringen kan den lagrade informationen inte manipuleras, eftersom det skulle kräva en manipulering av alla datorer där informationen finns lagrad.²⁷⁰ Eftersom blockkedjetekniken är decentraliserad kan vem som helst se information om allting som registreras, exempelvis om transaktioner. Sekretess för användarna och parterna säkerställs genom olika säkerhetsanordningar, anonymiseringar och krypteringar.²⁷¹ Ett blockkedjesystem kan även upprättas i ett privat system där det finns en fysisk eller juridisk person som bestämmer och auktoriserar vilka som kan se, validera och registrera informationen.²⁷²

Blockkedjetekniken förknippas ofta med kryptovalutor,²⁷³ men kan även användas för exempelvis en säker och permanent tidsstämpel på elektroniska dokument.²⁷⁴ Ett annat användningsområde för blockkedjetekniken är verifiering av dokumentets äkthet. Det krävs att blockkedjetekniken sedan tidigare har använts på dokumentet.²⁷⁵ Exempelvis kan blockkedjetekniken användas

²⁶⁵ Gayvoronskaya & Meinel s. 5; Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 13; Szostek s. 40; Kianieff s. 1; Konkurrensverket s. 15.

²⁶⁶ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 12; Adam s. 7; Behzadi s. 2.

²⁶⁷ Kianieff s. 8; Adam s. 7; Behzadi s. 2.

²⁶⁸ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 12.

²⁶⁹ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 12; Kianieff s. 9.

²⁷⁰ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 12; Adam s. 9.

²⁷¹ Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 14 f.; Adam s. 8; Szostek s. 41; Kianieff s. 8.

²⁷² Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı s. 16; Konkurrensverket s. 22.

²⁷³ Adam s. 9.

²⁷⁴ Konkurrensverket s. 47 f.

²⁷⁵ SOU 2021:13 s. 33; SOU 2018:25 s. 152; Konkurrensverket s. 48 f.

för verifiering avseende ifall en pdf-fil med ett akademiskt diplom utgör ett äkta och oförändrat exemplar.²⁷⁶

NFT är en teknik som baseras på blockkedjetekniken.²⁷⁷ Genom NFT-tekniken kan en elektronisk representation skapas av en tillgång.²⁷⁸ Alla typer av tillgångar kan representeras genom NFT-tekniken, både fysiska och elektroniska.²⁷⁹ Det är dock enbart representationen som sparas i en blockkedja. Tillgången är i sig inte sparad någonstans. Representationen har i sin tur en unik identitet som gör att den specifika representationen kan skiljas från andra eventuella representationer.²⁸⁰ Genom NFT-tekniken kan vem som helst identifiera vem som är ägare av representationen och om några överlåtelser av ägandeskapet har skett.²⁸¹ NFT-tekniken fungerar därför som ett elektroniskt certifikat om vem som är ägare till den aktuella representationen, och därför indirekt också till tillgången.²⁸² När ägandet överläts genom NFT-tekniken är det med andra ord bara överlåtelsen av ägandeskapet av representationen som valideras, registreras och lagras.²⁸³ Om NFT-tekniken exempelvis används på ett elektroniskt konstverk kopplas det elektroniska konstverket till den unika kod som skapas genom NFT-tekniken.²⁸⁴ NFT-tekniken skiljer sig från blockkedjeteknikens användning på kryptovalutor eftersom alla så kallade kryptomynt är fungibla och därför utbytbara mot varandra. Kryptomynten kan inte skiljas från varandra och alla är värda lika mycket.²⁸⁵ Genom NFT-tekniken är den tillgång som representeras på blockkedjan unik och därför inte fungibel.²⁸⁶ Via olika hemsidor kan vem som helst kontrollera om olika representationer har överlåtit. Namnen på parterna framställs genom deras unika anonymiseringskoder.²⁸⁷

6.2 Analys av blockkedjeteknikens betydelse för elektroniska skriftliga fullmakter

Den följande analysen utgör i första hand en diskussion om de praktiska möjligheterna för huvudmannen att återkalla en elektronisk skriftlig fullmakt genom tekniska lösningar. Analysens utgångspunkt är att det genom

²⁷⁶ Konkurrensverket s. 48 f.; University of Nicosia.

²⁷⁷ Adam s. 160; Sestino, Guido & Peluso s. 11.

²⁷⁸ Adam s. 160 f.; Zheng m.fl. s. 92; Behzadi s. 2.

²⁷⁹ Behzadi s. 2.

²⁸⁰ Adam s. 160 f.; Zheng m.fl. s. 92; Behzadi s. 2.

²⁸¹ Adam s. 160; Murray s. 368 f.

²⁸² Sestino, Guido & Peluso s. 11

²⁸³ Adam s. 160 f.; Zheng m.fl. s. 92; Behzadi s. 2.

²⁸⁴ Murray s. 370.

²⁸⁵ Adam s. 160; Sestino, Guido & Peluso s. 12; Behzadi s. 2; Murray s. 369.

²⁸⁶ Adam s. 160.

²⁸⁷ Exempelvis <https://www.etherscan.io/>.

blockkedjetekniken och NFT-tekniken är möjligt för tredje man att verifiera vem som äger representationen av ett elektroniskt dokument samt om några ändringar har skett i dokumentet. Det elektroniska dokumentet kan i sin tur utgöras av en elektronisk skriftlig fullmakt. Analysens argumentation är därför applicerbar även på andra samtida eller framtida tekniska lösningar som medför samma kontroll över ett elektroniskt dokument.

Som ovan beskrivits medför blockkedjetekniken och NFT-tekniken att en representation av exempelvis en elektronisk skriftlig fullmakt kan överlåtas. Därför kan en representation av en elektronisk skriftlig fullmakt ges från huvudmannen till fullmäktigen och därefter återges till huvudmannen. Däremot kvarstår problemet att själva elektroniska skriftliga fullmakterna inte kan återtas eller på annat sätt återkallas, se avsnitt 5.3.3. Det är enbart representationen som kan ges tillbaka. Frågan är därför vilken verkan som ett återtagande av en representation i en blockkedja har i förhållande till den elektroniska skriftliga fullmakten. Om en elektronisk skriftlig fullmakt finns representerad på en blockkedja utan tredje mans vetskap och huvudmannen har återfått ägandeskapet över representationen bör det inte på något sätt påverka fullmäktigens behörighet. De omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger utgörs då enbart av den elektroniska skriftliga fullmakten. Fullmäktigens behörighet grundas därför i den elektroniska skriftliga fullmakten och det är enbart den som utgör de omständigheter som effektivt måste neutraliseras för att fullmakten ska återkallas, se avsnitt 5.1.

En följdfråga är om ett återtagande av en representation i en blockkedja på något vis kan ges samma rättsliga verkan som återtagandet av en skriftlig fullmakt. Ett tänkbart scenario är att det i den elektroniska skriftliga fullmakten framgår att fullmakten representeras i en blockkedja, med vilka anonymiseringskoder representationen kan identifieras samt att huvudmannen enbart avser att fullmakten ska vara giltig om fullmäktigen är ägare av representationen. Frågan blir därför vilken rättslig betydelse ett återtagande av representationen har i den beskrivna situationen. Den beskrivna situationen utgör en utgångspunkt för diskussionen nedan.

Det råder en stor likhet mellan en representation i en blockkedja och fysiska skriftliga fullmakter. Tredje man får i båda fallen ett yttre bevis om att en fullmakt föreligger. I både fallen kan också beviset återlämnas från fullmäktigen till huvudmannen, men huvudmannen kan inte på egen hand återta beviset. De beskrivna likheterna talar för att fysiska skriftliga fullmakter och elektroniska skriftliga fullmakter med blockkedjeteknik i stor omfattning ska likställas. Likheterna talar därför för att en återkallelse av fullmakt skulle kunna vara möjlig genom att representationen återtas.

Det är även relevant att avgöra vilka omständigheter, i den beskrivna situationen, som utgör de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. Beroende på formuleringen i den elektroniska skriftliga

fullmakten är det mycket möjligt att de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger är den elektroniska skriftliga fullmakten och representationen i blockkedjan i kombination. I den mån tredje man inte kontrollerar ägandeskapet av representationen i blockkedjan bör tredje man därför rättshandla på egen risk för att fullmäktigen är ägare av representationen och därav behörig. Slutsatsen i det här stycket skiljer sig från det resonemang som förts ovan avseende ett lagförslag om en kontrollskyldighet vid elektroniska skriftliga fullmakter, se avsnitt 5.4. Skillnaden ligger bland annat i att det ovan föreslagits en generell kontrollskyldighet där huvudmannen inte blir bunden om tredje man inte kontrollerar huvudmannens vilja.

Med grund i argumentationen ovan bör återkallelse av en elektronisk skriftlig fullmakt som representeras i en blockkedja vara möjlig. Om huvudmannen återfår ägandet över representationen i blockkedjan skulle det kunna utgöra en effektiv neutralisering av omständigheterna som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. På det sättet möjliggörs en återkallelse av en elektronisk skriftlig fullmakt, jämför avsnitt 5.1 och 5.3.3. En elektronisk skriftlig fullmakt som på det här sättet kan återkallas kan som huvudregel inte förklaras kraftlös, se avsnitt 5.3.4.

Vilken ställning som den ovan beskrivna typen av formkrav, som är påtvingade från huvudmannen, har inom fullmaktsläran är dock inget som behandlas i de källorna som studerats inom ramen för uppsatsen. Slutsatsen är därför enbart en av många tänkbara slutsatser. På samma sätt medför den ytterst blygsamma behandlingen av blockkedjetekniken och NFT-tekniken i svensk rättsvetenskaplig litteratur att många frågetecken kvarstår kring teknikens rättsliga möjligheter.

Med utgångspunkt i resonemangen och slutsatserna ovan uppstår en fråga om huruvida fullmäktigen är tvungen att återlämna ägandeskapet av en representation i en blockkedja på huvudmannens begäran. Som ovan beskrivits råder det en skyldighet för fullmäktigen att återlämna en skriftlig fullmakt på huvudmannens begäran, se avsnitt 5.3.3. Med utgångspunkt i resonemanget ovan om likheterna mellan fysiska skriftliga fullmakter och elektroniska skriftliga fullmakter med blockkedjeteknik föreligger det skäl för att fullmäktigen även skulle vara skyldig att återlämna en representation i en blockkedja. Genom en sådan tolkning säkerställs även i viss mån en teknikneutral tillämpning av avtalslagen och fullmaktsläran. Det kan dock samtidigt konstateras att avtalslagen uttryckligen avser den skriftliga fullmakten och inte någon teknisk representation av den skriftliga fullmakten. Rättsläget är därför oklart i det här avseendet.

En avslutande fråga avser blockkedjeteknikens betydelse för elektroniska skriftliga fullmaktens giltighet. Som ovan visats i avsnitt 4.1 är vanliga elektroniska skriftliga fullmakter redan giltiga. Vanliga elektroniska fullmaktens giltighet behandlas därför inte i förhållande till blockkedjetekniken, se

avsnitt 1.3. Avseende fullmakter om överlåtelse av fast egendom, vilka också är skriftliga fullmakter, argumenteras det ovan för att det föreligger ett indirekt formkrav på fysisk underskrift, se avsnitt 4.3. Om ett sådant formkrav inte föreligger bör det dock krävas att en elektronisk fullmakt om överlåtelse av fast egendom måste ge samma rådighet och kontroll som en fysisk motsvarighet, se avsnitt 4.3. En representation i en blockkedja i kombination med information i fullmakten om representationen skulle möjligtvis kunna uppfylla kravet på rådighet och kontroll. Som beskrivits ovan i avsnitt 6.1 kan blockkedjetekniken bland annat användas av tredje man för att säkerställa att en elektronisk skriftlig fullmakt inte har manipulerats. Detsamma bör i sådana fall möjligtvis gälla även för kravet på rådighet och kontroll för elektroniska rättegångsfullmakter och löpande skuldebrev, se avsnitt 3.3–3.4, samt för elektroniska framtidsfullmakter enligt lagförslaget, se avsnitt 3.2. Frågor häromkring lämpar sig väl för vidare studier.

7 Avslutande och summerande analys

7.1 Elektroniska fullmakters giltighet

Uppsatsens första frågeställning avser i vilken mån som elektroniska fullmakter är giltiga enligt den förmögenhetsrättsliga fullmaktsläran. Frågan har ovan besvarats primärt i avsnitt 4.

I sammanfattning kan det konstateras att fullmaktsläran som huvudregel ger uttryck för att det inte råder några formkrav för en fullmakts tillkomst och giltighet. Därför finns det inga hinder mot elektroniska fullmakter. En fullmakt kan uppstå exempelvis genom att huvudmannen meddelar tredje man via mejl, publicerar en fullmaktsförklaring på en hemsida eller upprättar en elektronisk skriftlig fullmakt och skickar den till fullmäktigen. Som undantag från nämnda huvudregel råder det formkrav för fullmakter om överlåtelse av fast egendom. För fullmakter om överlåtelse av fast egendom råder det ett skriftformskrav och underskriftsformkrav. Mot bakgrund av hur underskriftsformkrav, som tillkommit innan elektroniska underskrifter kunde förutses, generellt tolkas kan underskriftsformkravet enbart uppfyllas genom fysiska underskrifter. Därför kan en fullmakt om överlåtelse av fast egendom inte upprättas elektroniskt.

Flera tänkbara frågeställningar för framtida studier uppstår i förhållande till svaret på uppsatsens första frågeställning. Exempelvis huruvida det är ändamålsenligt att fullmakter om överlåtelse av fast egendom inte kan upprättas elektroniskt. En sådan studie skulle behöva beakta aspekter inom fastighetsrätten, vilket är utanför den här uppsatsens syfte. En annan fråga som lämpar sig för vidare studier är om det finns en genomgripande systematisering och motivering bakom vilka delar av civilrätten som är teknikneutralt tillämpliga. Motiven bakom och värdet i att underskriftsformkrav, till skillnad från andra formkrav, inte kan tillämpas teknikneutralt kan ifrågasättas. Den här potentiellt bristfälliga uppbyggnaden finns möjligtvis inom fler delar av civilrätten vilket i sådana fall gör att ämnet lämpar sig väl för en bredare systematisering och analys.

7.2 Återkallelse av elektroniska fullmakter

Uppsatsens andra frågeställning avser i vilken mån som elektroniska fullmakter kan återkallas enligt den förmögenhetsrättsliga fullmaktsläran. Frågan har ovan besvarats primärt i avsnitt 5.

I sammanfattning råder det två parallella möjligheter till att återkalla en fullmakt. Antingen kan återkallelse ske genom avtalslagens återkallelsebestämmelser eller genom återkallelseprincipen. För att återkalla en fullmakt genom återkallelseprincipen behöver huvudmannen effektivt neutralisera de omständigheter som ger tredje man fog att tro att en fullmakt föreligger. För de flesta typer av elektroniska fullmakter råder det inga problem med att återkalla fullmakten. Avseende elektroniska skriftliga fullmakter är dock utfallet att det generellt inte är möjligt att återkalla fullmakten genom avtalslagens återkallelsebestämmelse för skriftliga fullmakter, varken genom en direkt eller analog tillämpning. Därutöver är det även i många fall praktiskt omöjligt att återkalla en elektronisk skriftlig fullmakt genom återkallelseprincipen. Som enda utväg för en huvudman som vill förhindra att bli bunden vid fullmäktigens rättshandlande kvarstår enbart avtalslagens kraftlöshetsförfarande. Kraftlöshetsförfarandet bör dock anses otillräckligt som ett generellt substitut till en återkallelsemöjlighet. Fullmaktsläran är därför ofullkomlig. Däremot finns det flera potentiella lösningar som skulle kunna införas i syfte att möjliggöra en återkallelse för elektroniska skriftliga fullmakter. Ovan föreslås införandet av antingen en kontrollskyldighet för tredje man avseende huvudmannens vilja eller ett offentligt register för återkallelser av elektroniska skriftliga fullmakter.

Mot bakgrund av teknikens utveckling och att fullmakter förväntas bli alltmer vanliga är det centralt att hantera problemen kring elektroniska skriftliga fullmakters återkallelse. Samma problem kommer också att uppstå för framtidsfullmakter ifall en möjlighet till elektroniska framtidsfullmakter införs utan att möjligheten till återkallelse säkerställs. En möjlighet till återkallelse skulle kunna säkerställas exempelvis genom förslagen ovan eller genom en lösning lik den tjänst som finns för rättegångsfullmakter.

7.3 Blockkedjeteknikens betydelse för elektroniska skriftliga fullmakter

Uppsatsens tredje frågeställning avser i vilken mån som blockkedjetekniken har en betydelse för elektroniska skriftliga fullmakters giltighet och återkallelse enligt den förmögenhetsrättsliga fullmaktsläran. Frågan har ovan besvarats primärt i avsnitt 6.

I sammanfattning kan huvudmannen genom blockkedjetekniken och NFT-tekniken möjliggöra att vem som helst kan säkerställa att inga ändringar har gjorts i en elektronisk skriftlig fullmakt. Därutöver skulle en användning av tekniken medföra att vem som helst kan kontrollera vem som äger representationen i en blockkedja av en elektronisk skriftlig fullmakt. Det är möjligt att en huvudman genom blockkedjetekniken, och viss information i den elektroniska skriftliga fullmakten, med rättslig verkan skulle kunna återkalla fullmakten genom att huvudmannen återfår ägandeskapet över representationen

av fullmakten. Det är dock oklart om det i sådana fall skulle föreligga en skyldighet för fullmäktigen att återlämna representationen ifall huvudmannen begär det. Avslutningsvis kan blockkedjetekniken och NFT-tekniken troligtvis säkerställa en rådighet och kontroll över det aktuella dokumentet. Rådighet och kontroll är relevant för fullmakter om överlåtelse av fast egendom ifall de, i strid med argumentationen i uppsatsen, skulle kunna upprättas elektroniskt.

Frågor om blockkedjetekniken och NFT-teknikens betydelse inom civilrätten har inte ådragit någon bredare rättsvetenskaplig diskussion i Sverige. Det finns därför ett stort behov av vidare studier avseende de rättsliga och praktiska möjligheterna samt problemen med blockkedjetekniken och NFT-tekniken.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Kommitté- och utredningsdirektiv

Kommittédirektiv 2016:98: *Rättsliga förutsättningar för en digitalt samverkande förvaltning*. (cit. dir. 2016:98).

Kommittédirektiv 2019:44: *Ställföreträdarskap att lita på – en översyn av reglerna om gode män och förvaltare*. (cit. dir. 2019:44).

Regeringsuppdrag I2022/01335: *Uppdrag att föreslå hur en statlig e-legitimation kan utformas*. (cit. regeringsuppdrag I2022/01335).

Kommittédirektiv 2022:142: *Säker och tillgänglig digital identitet*. (cit. dir. 2022:142).

Utredningsbetänkanden

Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, lag om avbetalningsköp m.m., angivna den 21 jan. 1914 av därtill utsedda kommitterade, Isaac Marccs' Boktryckeri-aktiebolag, Stockholm, 1914. (cit. förslaget).

SOU 1935:14: *Lagberedningens förslag till lag om skuldebrev m.m.* (cit. SOU 1935:14).

SOU 1996:40: *Elektronisk dokumenthantering*. (cit. SOU 1996:40).

Departementsserien 1998:14: *Digitala signaturer – en teknisk och juridisk översikt*. (cit. Ds 1998:14).

Departementsserien 2003:29: *Formel – Formkrav och elektronisk kommunikation*. (cit. Ds 2003:29).

SOU 2004:112: *Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna*. (cit. SOU 2004:112).

SOU 2007:92: *Urkunden i tiden – en straffrättslig anpassning*. (cit. SOU 2007:92).

SOU 2009:58: *Skatteförfarandet*. (cit. SOU 2009:58).

Departementsserien 2012:31: *App to date: Konsumenternas rättsliga ställning när varor eller tjänster betalas via telefonräkningen, m.m.* (cit. Ds 2012:31).

Departementsserien 2014:16: *Framtidsfullmakter*. (cit. Ds 2014:16).

SOU 2016:81: *Ett modernare utskökningsförfarande*. (cit. SOU 2016:81).

SOU 2017:114: *Reboot – omstart för den digitala förvaltningen*. (cit. SOU 2017:114).

SOU 2018:25: *Juridik som stöd för förvaltningens digitalisering*. (cit. SOU 2018:25).

SOU 2019:14: *Ett säkert statligt ID-kort – med e-legitimation*. (cit. SOU 2019:14).

Departementsserien 2019:18: *Digital kommunikation i domstolsprocesser*. (cit. Ds 2019:18).

SOU 2021:13: *En teknikneutral grundlagsbestämmelse för regeringsbeslut*. (cit. SOU 2021:13).

SOU 2021:36: *Gode män och förvaltare – en översyn*. (cit. SOU 2021:36).

Propositioner

Kungl. Maj:ts Nåd. Proposition Nr 83: *Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område m. m.; given Stockholms slott den 19 mars 1915*. (cit. prop. 1915:83).

Proposition 1970:145: *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om införande av nya jordabalken, m.m.; given Stockholms slott den 29 juni 1970*. (cit. prop. 1970:145).

Proposition 1975:6: *Regeringens proposition om ändring i konkurslagen (1921:225) m.m.* (cit. prop. 1975:6).

Proposition 1976/77:63: *Med förslag till lag om kungörande i mål och ärenden hos myndighet m.m.* (cit. prop. 1976/77:63).

Proposition 1980/81:84: *Med förslag till lag om införande av utsökningsbal-
ken m.m.* (cit. prop. 1980/81:84).

Proposition 1987/88:124: *Om god man och förvaltare.* (cit. prop.
1987/88:124).

Proposition 2010/11:165: *Skatteförfarandet.* (cit. prop. 2010/11:165).

Proposition 2012/13:74: *Förfalsknings- och sanningsbrotten.* (cit. prop.
2012/13:74).

Proposition 2015/16:72: *Kompletterande bestämmelser till EU:s förordning
om elektronisk identifiering.* (cit. prop. 2015/16:72).

Proposition 2016/17:30: *Framtidsfullmakter – en ny form av ställföreträdar-
skap för vuxna.* (cit. prop. 2016/17:30).

Proposition 2016/17:142: *Skatteförslag med anledning av energiöverenskom-
melsen.* (cit. prop. 2016/17:142).

Proposition 2017/18:126: *Digital hantering av domstolsavgörande, strafföre-
läggande och ordningsbot.* (cit. prop. 2017/18:126).

Proposition 2019/20:189: *Digital kommunikation i domstolsprocesser.* (cit.
prop. 2019/20:189).

Proposition 2021/22:40: *Ett teknikneutralt krav på underskrift av regerings-
beslut.* (cit. prop. 2021/22:40).

Utskottsbetänkanden

Lagutskottets betänkande 1915:30: *Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts
proposition med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på för-
mögensrättens område m.m.* (cit. LU 1915:30).

Första lagutskottets betänkande 1936:14: *Utlåtande i anledning av dels Kung.
Maj:ts proposition med förslag till lag om skuldebrev m.m., dels ock i ämnet
väckt motion.* (cit. L¹U 1936:14).

Trafikutskottets betänkande 2015/16:TU18: *Kompletterande bestämmelser
till EU:s förordning om elektronisk identifiering.* (cit. 2015/16:TU18).

Civilutskottets betänkande 2016/17:CU11: *Framtidsfullmakter - en ny form
av ställföreträdarskap för vuxna.* (cit. 2016/17:CU11).

Riksdagsskrivelser

Riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättsens område m.m. (cit. rskr. 1915 nr. 105).

Riksdagsskrivelse 2016/17:221. (cit. rskr. 2016/17:221).

Remissvar

Ju2014/3309/L2

Försäkringskassan: *Framtidsfullmakter (Ds 2014:16)*, Ju2014/3309/L2. (cit. Försäkringskassan (2014)).

Kronofogdemyndigheten: *Yttrande över Ds 2014:16 Framtidsfullmakter*, Ju2014/3309/L2. (cit. Kronofogdemyndigheten).

Ju2019/02632/DOM

Arbetsdomstolen: *Digital kommunikation i domstolsprocesser (Ds 2019:13)*, Ju2019/02632/DOM. (cit. Arbetsdomstolen).

Riksdagens ombudsmän: *Yttrande över promemorian Digital kommunikation i domstolsprocesser (Ds 2019:18)*, Ju2019/02632/DOM. (cit. Riksdagens ombudsmän).

Svea hovrätt: *Yttrande över promemorian Digital kommunikation i domstolsprocesser (Ds 2019:18)*, Ju2019/02632/DOM. (cit. Svea hovrätt).

Sveriges Domareförbund: *Remissyttrande över promemorian Digital kommunikation i domstolsprocessen (Ju2019/02632/DOM)*, Ju2019/02632/DOM. (cit. Sveriges Domareförbund).

Ju2021/01883

Föreningen Sveriges Överförmyndare: *Föreningen Sveriges Överförmyndares yttrande avseende betänkandet SOU 2021:36 Gode Män och Förvaltare – en översyn*, Ju2021/01883. (cit. Föreningen Sveriges Överförmyndare).

Försäkringskassan: *Gode män och förvaltare - en översyn (SOU 2021:36)*, Ju2021/01883. (cit. Försäkringskassan (2021)).

Piteå och Älvsbyns kommun: *Yttrande över remiss Gode män och förvaltare – en översyn, SOU 2021:36*, Ju2021/01883. (cit. Piteå och Älvsbyns kommun).

SeniorNet Sweden: *Svar på remiss av SOU 2021:36 Gode män och förvaltare – en översyn*, Ju2021/01883. (cit. SeniorNet Sweden).

Svenska Bankföreningen: *SOU 2021:36 Gode män och förvaltare - en översyn*, Ju2021/01883. (cit. Svenska Bankföreningen).

Svensk Försäkring: *Betänkandet (SOU 2021:36) Gode män och förvaltare – en översyn*, Ju2021/01883. (cit. Svensk Försäkring).

Sveriges Kommuner och Regioner: *Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36)*, Ju2021/01883. (cit. Sveriges Kommuner och Regioner).

Södertälje kommun: *Yttrande över betänkande ”Gode män och förvaltare - en översyn”*, *SOU 2021:36*, Ju2021/01883. (cit. Södertälje kommun).

Örebro kommun: *Yttrande – Remiss Godemän och förvaltare - en översyn dnr SOU 2021:36*, Ju2021/01883. (cit. Örebro kommun).

Överförmyndarnämnden 4 K (Perstorps, Bjuvs, Klippans och Åstorps kommun): *Yttrande över ”Remiss SOU 2021:36 Godemän och förvaltare – en översyn”*, Ju2021/01883. (cit. Överförmyndarnämnden 4 K).

Överförmyndarnämnden i Umeåregionen (Bjurholm, Nordmaling, Roberts-fors, Umeå, Vindeln, Vännäs och Örnsköldsviks kommun): *Betänkandet SOU 2021:36 dnr Ju2021/01883 Gode män och förvaltare – en översyn*, Ju2021/01883. (cit. Överförmyndarnämnden i Umeåregionen).

Överförmyndarnämnden Mitt (Sundsvall, Timrå, Ånge och Nordanstigs kommun): *Remissvar angående betänkande av ställföreträdarutredningen, Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36)*, Ju2021/01883. (cit. Överförmyndarnämnden Mitt).

Överförmyndarnämnden Uppsala län (Uppsala, Enköping, Östhammar, Häbo, Tierp, Knivsta, Heby och Älvkarleby kommun): *Betänkandet SOU 2021:36 Gode män och förvaltare – en översyn*, Ju2021/01883. (cit. Överförmyndarnämnden Uppsala län).

Övriga källor

Bolagsverket: 'Nu lanseras Mina ombud – tjänsten för digitala fullmakter', tillgänglig på <<https://www.bolagsverket.se/omoss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden2022/nulanserasminaombudtjanstenfordigitalafullmakter.4656.html>> (besökt 20 februari 2023). (cit. Bolagsverket).

E-delegationen: *Elektroniska original, kopior och avskrifter: vägledning från E-delegationen 2012-06-07*. (cit. E-delegationen).

Etherscan: 'The Ethereum Blockchain Explorer', tillgänglig på <<https://www.etherscan.io/>> (besökt 6 april 2023). (cit. <https://www.etherscan.io/>).

Härenstam, Magnus: 'Kirurgerna', i albumet *Det är serverat*, tillgänglig på <<https://open.spotify.com/track/3LgcuHkcsteM-hyltIzN2Is?si=96acf9fce8ef42bd&nd=1>> (besökt 3 februari 2023). (cit. Härenstam).

Konkurrensverkets uppdragsforskningsrapport 2019:4: *Blockkedjeteknik utifrån ett konkurrensperspektiv*, av Lindblom, Pontus, på uppdrag av konkurrensverket. (cit. Konkurrensverket).

Mina ombud: 'Om oss', tillgänglig på <<https://minaombud.se/info/om-oss>> (besökt 20 februari 2023). (cit. Mina ombud).

Myndigheten för digital förvaltning (DIGG): *En säker och tillgänglig statlig e-legitimation. Slutredovisning av regeringsuppdrag att föreslå hur en statlig e-legitimation kan utformas (I2022/01335)*, 2023. (cit. DIGG (2023)).

Myndigheten för digital förvaltning (DIGG): 'Nu lanseras Mina ombud – tjänsten för digitala fullmakter', tillgänglig på <<https://digg.se/om-oss/nyheter/nyheter/2022-10-13-nu-lanseras-mina-ombud---tjansten-for-digitala-fullmakter>> (besökt 20 februari 2023). (cit. DIGG: *Nu lanseras Mina ombud*).

NJA II 1915: *Lagstiftning om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område*, s. 157–295. (cit. NJA II 1915 s. 157–295).

NJA II 1936: *Lagstiftning om skuldebrev*, s. 1–181. (cit. NJA II 1936 s. 1–181).

Regeringskansliet: 'Gode män och förvaltare – en översyn. SOU 2021:36', tillgänglig på <<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2021/05/sou-202136/>> (besökt 30 januari och 19 maj 2023). (cit. Regeringskansliets hemsida, *Gode män och förvaltare – en översyn*).

Regeringskansliet: *Promemoria: Kompletterande bestämmelser till EU-förordningen om elektronisk identifiering*, 2015. (cit. Regeringskansliets promemoria).

Sveriges advokatsamfund: 'Domstolarna lanserar ny e-tjänst', tillgänglig på <<https://www.advokatsamfundet.se/Nyhetsarkiv/2021/januari/domstolarna-lanserar-ny-e-tjanst/>> (besökt 20 februari 2023). (cit. Sveriges advokatsamfund).

Sveriges domstolar: 'Signera och skicka handlingar digitalt', tillgänglig på <<https://www.domstol.se/tjanster-och-blanketter/signera-och-skicka-handlingar-digitalt/>> (besökt 20 februari 2023). (cit. Sveriges domstolar).

University of Nicosia: 'Certificate verification', tillgänglig på <<https://www.unic.ac.cy/verify/>> (besökt 10 april 2023). (cit. University of Nicosia).

Öster, Ulrika: 'Domstolarnas digitalisering: E-tjänst väcker känslor', *Advokaten: Tidsskrift för Sveriges Advokatsamfund*, 2021, nr 2, årgång 87, tillgänglig på <<https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/new-page/nr-2-2021-argang-87/e-tjanst-vacker-kanslor/>> (besökt 20 februari 2023). (cit. Öster).

Litteratur

Adam, Katarina: *Blockchain Technology for Business Processes: Meaningful Use of the New Technology in Businesses*, uppl. 1, Springer-Verlag GmbH, Berlin, 2022. (cit. Adam).

Adlercreutz, Axel och Gorton, Lars och Lindell-Frantz, Eva: *Avtalsrätt I*, uppl. 14, Juristförlaget i Lund, Lund, 2016. (cit. Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz).

Adlercreutz, Axel och Mulder, Bernard Johann: *Avtal: Lärobok i allmän avtalsrätt*, uppl. 15, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2021. (cit. Adlercreutz & Mulder).

Agell, Anders: 'Rationalitet och värderingar i rättsvetenskapen: Med en exkurs om rättsvetenskapen i Sverige', *Svensk Juristtidning*, 2002, s. 243–260. (cit. Agell (2002)).

Agell, Anders: 'Rättsdogmatik eller konstruktiv rättsvetenskap' i: Frändberg, Åke och Göranson, Ulf och Håstad, Torgny (red.): *Festskrift till Stig Strömholm*, uppl. 1, Iustus Förlag AB, Uppsala, 1997, s. 35–62. (cit. Agell (1997)).

Almén, Tore och Eklund, Rudolf: *Lagen om avtal*, uppl. 9, P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm, 1968. (cit. Almén & Eklund).

Asp, Petter: 'Rättsvetenskap och lagstiftningsarbete', *Svensk Juristtidning*, 2002, s. 311–318. (cit. Asp).

Behzadi, Emily: 'The Fiction of NFTs and Copyright Infringement', *University of Pennsylvania Law Review Online's Volume*, 2022, vol. 170, s. 1–7. (cit. Behzadi).

Bengtsson, Bertil: 'SOU som rättskälla', *Svensk Juristtidning*, 2011, s. 777–785. (cit. Bengtsson (2011)).

Bengtsson, Bertil: 'Telefonavtal och elektroniska avtal med konsumenter', i: Kihlman, Jon (red.): *Elektronisk signering: En antologi*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013, s. 35–44. (cit. Bengtsson (2013)).

Bernitz, Ulf: 'Europarättens genomslag i svensk rätt – var står vi idag?', *Juridisk Tidskrift*, 2009/10, s. 477–501. (cit. Bernitz).

Björling, Carl Georg: 'Oåterkallelig fullmakt', i: *Festskrift för presidenten, jur. utr. Dr Berndt Julius Grotenfelt*, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, uppl. 1, J. Simelii arvingars boktryckeri A.B., Helsingfors, 1929, s. (1) 5–(17) 21. (cit. Björling).

Björne, Lars: 'Banbrytare, tekniker, iakttagare – den nordiske rättsvetenskapsmannens roller', *Svensk Juristtidning*, 2002, s. 235–242. (cit. Björne).

Dahlman, Christian: *Rätt och rättfärdigande: en tematisk introduktion i allmän rättslära*, uppl. 2, Studentlitteratur, Lund, 2010. (cit. Dahlman).

Dotevall, Rolf: *Avtal*, uppl. 1, Studentlitteratur AB, Lund, 2017. (cit. Dotevall (2017)).

Dotevall, Rolf: *Fullmakt och immateriella tjänster*, uppl. 1, Norstedts juridik AB, Stockholm, 2013. (cit. Dotevall (2013)).

Dotevall, Rolf: *Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet*, uppl. 1, Norstedts juridik AB, Stockholm, 1998. (cit. Dotevall (1998)).

Dotevall, Rolf: 'Något om ställningsfullmaktens utveckling', *Svensk Juristtidning*, 2003, s. 637–644. (cit. Dotevall (2003)).

Dotevall, Rolf: 'Representation i och utanför avtalslagen', i: Bryde Andersen, Mads och Bärlund, Johan och Flodgren, Boel och Giertsen, Johan (red.): *Aftaleloven 100 år: Baggrund, status, udfordringer, fremtid*, uppl. 1, DJØF Publishing, Copenhagen, 2015, s. 241–258. (cit. Dotevall (2015)).

Dotevall, Rolf: 'Två rättsfall som rör ställningsfullmakt', *Juridisk Tidskrift*, 2001/02, s. 104–107. (cit. Dotevall (2001/02)).

Edling, Johan: 'Elektroniska skuldebrev, utskökningsbalken och unionsrätten', *Juridisk Tidskrift*, 2019/20, s. 987–999. (cit. Edling).

Elgebrant, Emil: 'Förfogandelegitimation och teknikneutralitet', i: Gorton, Lars och Heuman, Lars och Persson, Annina H och Sjöberg, Gustaf (red.):

Festskrift till Göran Millqvist, uppl. 1, Jure Förlag AB, Stockholm, 2019, s. 229–240. (cit. Elgebrant).

Flodgren, Boel: 'Parkeringsavtalet', i: Karlsson Tuula, Marie och Persson, Annina H. och Lindskoug, Patrik (red.): *Festskrift till Rolf Dotevall*, uppl. 1, Juristförlaget i Lund, Lund, 2020, s. 179–205. (cit. Flodgren).

Fridström Montoya, Therése: *Homo juridicus: Den kapabla människan i rätten*, uppl. 1, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2017. (cit. Fridström Montoya).

Gayvoronskaya, Tatiana och Meinel, Christoph: *Blockchain: Hype or Innovation*, uppl. 1, Springer Nature Switzerland AG, Cham, 2021. (cit. Gayvoronskaya & Meinel).

Grauers, Per Henning: *Person och avtal: en kortfattad inledning till person- och avtalsrätten*, uppl. 5, Liber AB, Stockholm, 2022. (cit. Grauers).

Grönfors, Kurt och Dotevall, Rolf: *Avtalslagen: En kommentar*, uppl. 5, Wolters Kluwer Sverige AB, Stockholm, 2016. (cit. Grönfors & Dotevall).

Grönfors, Kurt: *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, uppl. 1, Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm, 1961. (cit. Grönfors).

Hasselrot, Berndt: *Berndt Hasselrots juridiska skrifter: [Bd 8] Detta band innehåller uppsatser om lån, deposition, saklega, köp och fullmakt*, uppl. 1, Förlagsaktiebolagets i Malmö Boktryckeri, Malmö, 1924. (cit. Hasselrot (1924)).

Hasselrot, Berndt: *Några spørsmål ang. fullmakt: avtalslagen §§ 10–27 m.m.*, omtryck, Förlagsaktiebolagets i Malmö Boktryckeri, Malmö, 1927. (cit. Hasselrot (1927)).

Heidbrink, Jakob: 'Avtals uppkomst – dags att se bortom avtalslagen', *Svensk Juristtidning*, 2007, s. 673–708. (cit. Heidbrink (2007)).

Heidbrink, Jakob: *Grundläggande fordrings- och skuldebrevsrätt*, uppl. 2, Studentlitteratur AB, Lund, 2019. (cit. Heidbrink (2019)).

Herre, Johnny: 'Nordisk avtalsrätt och de internationella modellagarna', i: Bryde Andersen, Mads och Bärlund, Johan och Flodgren, Boel och Giertsen, Johan (red.): *Aftaleloven 100 år: Baggrund, status, udfordringer, fremtid*, uppl. 1, DJØF Publishing, Copenhagen, 2015, s. 105–130. (cit. Herre).

Hessler, Henrik: 'Lyftningsfullmakt och återvinning. Funderingar kring en HD-dom', *Svensk Juristtidning*, 1972, s. 789–797. (cit. Hessler).

Hettne, Jörgen och Otken Eriksson, Ida (red.): *EU-rättslig metod: Teori och genomslag i svensk rättstillämpning*, uppl. 2, Norstedts juridik AB, Stockholm, 2011. (cit. Hettne & Otken Eriksson).

Hjertstedt, Mattias: 'Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt', i: Mannelqvist, Ruth och Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.): *Festskrift till Örjan Edström*, uppl. 1, Skrifter från Juridiska institutionen vid Umeå universitet, Umeå, 2019, s. 165–173. (cit. Hjertstedt).

Hultmark, Christina: *Elektronisk handel och avtalsrätt*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1998. (cit. Hultmark).

Hult, Phillips: *Om fullmakt: Anteckningar efter föreläsningar av professor Phillips Hult*, uppl. 1, Juridiska Föreningen, Uppsala, 1952. (cit. Hult).

Håstad, Torgny: 'Avtalslagens fullmaktsteori – ett steg tillbaka från romersk rätt', *Svensk Juristtidning*, 2019, s. 225–235. (cit. Håstad (2019)).

Håstad, Torgny: 'Avtalslagens modell för avtals ingående, dissens, fullmakt, misstag med mera', i: Bryde Andersen, Mads och Bärlund, Johan och Flodgren, Boel och Giertsen, Johan (red.): *Aftaleloven 100 år: Baggrund, status, udfordringer, fremtid*, uppl. 1, DJØF Publishing, Copenhagen, 2015, s. 165–188. (cit. Håstad (2015)).

Håstad, Torgny: 'Befogad och obefogad tillit i fullmaktsläran', *Svensk Juristtidning*, 2020, s. 323–332. (cit. Håstad (2020)).

Håstad, Torgny: 'Reform av de nordiska avtalslagarna?', *Forhandlingerne på det 32. nordiske juristmøde i Reykjavik den 22.-24. august 1990*, uppl. 1, udgivet af den islandske styrelse, Reykjavik, 1990, s. 247–283. (cit. Håstad (1990)).

Ingvarsson, Torbjörn: 'Om ett enkelt löpande skuldebrev', i: Karlsson-Tuula, Marie och Persson, Annina H. och Lambertz, Göran (red.): *Vänbok till Mikael Mellqvist*, uppl. 1, Jure Förlag AB, Stockholm, 2020, s. 85–98. (cit. Ingvarsson).

Jareborg, Nils: 'Rättsdogmatik som vetenskap', *Svensk Juristtidning*, 2004, s. 1–10. (cit. Jareborg).

Kianieff, Muharem: *Blockchain technology and the law: opportunities and risks*, uppl. 1, Informa Law from Routledge, Abingdon, 2019. (cit. Kianieff).

Kihlman, Jon: *Avtalslagen: En kommentar*, uppl. 1, JP Infonet, Stockholm, 2021. (cit. Kihlman (2021)).

Kihlman, Jon: 'Formfrihet, formkrav och kvalificerade elektroniska signaturer', i: Kihlman, Jon (red.): *Elektronisk signering: En antologi*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013, s. 15–24. (cit. Kihlman (2013)).

Kleineman, Jan: 'En ny avtalslag är inte någon nödvändighet för att förnya avtalsrätten' i: Bryde Andersen, Mads och Bärlund, Johan och Flodgren, Boel och Giertsen, Johan (red.): *Aftaleloven 100 år: Baggrund, status, udfordringer, fremtid*, uppl. 1, DJØF Publishing, Copenhagen, 2015, s. 371–383. (cit. Kleineman (2015)).

Kleineman, Jan: 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*, uppl. 2, Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 21–46. (cit. Kleineman (2018)).

Kurki, Visa A.J.: *A Theory of Legal Personhood*, uppl. 1, Oxford University Press, Oxford, 2019. (cit. Kurki (2019)).

Kurki, Visa A.J.: 'Why things can hold rights: reconceptualizing the legal person', i: Kurki, Visa A.J. och Pietrzykowski, Tomasz (red.): *Legal personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*, uppl. 1, Springer, Cham, 2017, s. 69–89. (cit. Kurki (2017)).

Lambertz, Göran: 'Nyttig och onyttig forskning', *Svensk Juristtidning*, 2002, s. 261–278. (cit. Lambertz).

Lehrberg, Bert: *Avtalsrättens grundelement*, uppl. 3, Iusté Aktiebolag, Uppsala, 2020. (cit. Lehrberg (2020)).

Lehrberg, Bert: *Praktisk juridisk metod*, uppl. 14, Iusté Aktiebolag, Uppsala, 2022. (cit. Lehrberg (2022)).

Lindberg, Agne och Westman, Daniel: *Praktisk IT-rätt*, uppl. 3, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2001. (cit. Lindberg & Westman).

Lind, Johan: 'Högsta domstolen och frågan om doktrin och motiv som rättskälla', *Juridisk Tidskrift*, 1996/97, s. 352–370. (cit. Lind (1996/97)).

Lind, Johan: 'Rättsfallsanalyser – recension eller analys?', *Juridisk Tidskrift*, 1995/96, s. 232–239. (cit. Lind (1995/96)).

Lindskog, Stefan: 'Tillitsfullmakten – en replik', *Svensk Juristtidning*, 2020, s. 785–797. (cit. Lindskog).

Lundberg, Konrad: 'Ytterligare om tillitsfullmakter', *Juridisk Tidskrift*, 2015/16, s. 735–740. (cit. Lundberg).

Magnusson Sjöberg, Cecilia: 'Elektroniska signaturer – ny lag men fortsatt behov av åtgärder', *Juridisk Tidskrift*, 2000/01, s. 864–882. (cit. Magnusson Sjöberg).

Mellqvist, Mikael: 'Elektroniska skuldebrevs rättsliga karaktär', *Juridisk Tidskrift*, 2017/18, s. 855–869. (cit. Mellqvist (2017/18)).

Mellqvist, Mikael: 'Elektroniskt rörliga skuldebrev', i: Kihlman, Jon (red.): *Elektronisk signering: En antologi*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013, s. 132–142. (cit. Mellqvist (2013)).

Mellqvist, Mikael: 'Förmögenhetsrättsliga prejudikat – en nödvändig rättskälla', *Svensk Juristtidning*, 2017, s. 805–819. (cit. Mellqvist (2017)).

Mellqvist, Mikael och Persson, Ingemar: *Fordran & Skuld*, uppl. 12, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2022. (cit. Mellqvist & Persson).

Munck, Johan: 'Rättskällor förr och nu', *Juridisk publikation*, Jubileumsnummer 2014, s. 199–208. (cit. Munck).

Munukka, Jori och Rosqvist, Erik: *Skuldebrevsrätten: En introduktion*, uppl. 2, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2022. (cit. Munukka & Rosqvist).

Munukka, Jori: 'Transnationella principer – rättskälla vid bestämning av återförsäljarens rätt till uppsägningstid', *Ny Juridik* 2010, nr. 1, s. 21–31. (cit. Munukka).

Murray, Michael D.: 'NFT Ownership and Copyrights Authors', *Indiana Law Review*, 2023, vol. 56, nr. 2, s. 237–390. (cit. Murray).

Nergelius, Joakim: 'Domstolarna, grundlagen och rättighetsskyddet – några reflektioner kring de senaste årens debatt och praxis', *Svensk Juristtidning*, 1997, s. 426–457. (cit. Nergelius).

Peczenik Aleksander: 'Juridikens allmänna läror', *Svensk Juristtidning*, 2005, s. 249–272. (cit. Peczenik (2005)).

Peczenik, Aleksander: 'Om den förvaltningsrättsliga forskningen och rättsdogmatiken', *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 1990, s. 41–52. (cit. Peczenik (1990)).

Ramberg, Christina: 'Användarvänlig avtalsrätt', i: Bryde Andersen, Mads och Bärlund, Johan och Flodgren, Boel och Giertsen, Johan (red.): *Aftaleloven 100 år: Baggrund, status, udfordringer, fremtid*, uppl. 1, DJØF Publishing, Copenhagen, 2015, s. 401–416. (cit. Ramberg (2015)).

Ramberg, Christina: 'En ny avtalslag', *Svensk Juristtidning*, 2011, s. 32–56. (cit. Ramberg (2011)).

Ramberg, Christina: 'Prejudikat som rättskälla', *Svensk Juristtidning*, 2017, s. 773–782. (cit. Ramberg (2017)).

Ramberg, Jan och Ramberg, Christina: *Allmän avtalsrätt*, uppl. 12, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2022. (cit. Ramberg & Ramberg).

Rodhe, Knut: 'Beskrivning – prognos – rekommendation: En trosbekännelse', *Juridisk Tidskrift*, 1996/97, s. 1–4. (cit. Rodhe (1996/97)).

Rodhe, Knut: 'Svensk rättspraxis: Förmögenhetsrätt: Förpliktelsers uppkomst och obligationsrätt 1966—1977', *Svensk Juristtidning*, 1979, s. 577–633. (cit. Rodhe (1979)).

Rodhe, Knut: 'Svensk rättspraxis: obligationsrätt 1945–1949', *Svensk Juristtidning*, 1951, s. 581–616. (cit. Rodhe (1951)).

Ross, Carl Martin: 'Mysteriet med de oåterkalleliga fullmakterna', *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 1967, vol. 80, s. 326–346. (cit. Ross).

Samuelsson, Joel: *Fullmaktsläran*, uppl. 1, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2023. (cit. Samuelsson).

Sandgren, Claes: 'Är rättsdogmatiken dogmatisk?', *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2006, vol. 118, nr 4–5, s. 648–656. (cit. Sandgren).

Sandström, Marie: 'Rätt eller vetenskap? Till frågan om rättsvetenskapens nytta', *Svensk Juristtidning*, 2002, s. 282–292. (cit. Sandström).

Sestino, Andrea och Guido, Gianluigi och Peluso, Alessandro M.: *Non-Fungible Tokens (NFTs): Examining the Impact on Consumers and Marketing Strategies*, uppl. 1, Springer Nature Switzerland AG, Cham, 2022. (cit. Sestino, Guido & Peluso).

Subramanian, Nachiappan och Chaudhuri, Atanu och Kayıkcı, Yaşanur: *Blockchain and Supply Chain Logistics: Evolutionary Case Studies*, uppl. 1, Springer Nature Switzerland AG, Cham, 2020. (cit. Subramanian, Chaudhuri & Kayıkcı).

Svensson, Eva-Maria: 'De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion', *Juridisk publikation*, Jubileumsnummer 2014, s. 211–226. (cit. Svensson, E.-M.).

Svensson, Ola: 'Viljeförklaring och tillitsfullmakt några kritiska reflexioner kring ett rättsfall', *Juridisk Tidskrift*, 2015/16, s. 330–356. (cit. Svensson, O.).

Szostek, Dariusz: *Blockchain and the Law*, uppl. 1, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2019. (cit. Szostek).

Tiberg, Hugo: *Föreläsningar i mellanmansrätt*, uppl. 1, Stockholm, 1965. (cit. Tiberg).

Tiberg, Hugo och Dotevall, Rolf: *Mellanmansrätt*, uppl. 9, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1997. (cit. Tiberg & Dotevall).

Tiberg, Hugo och Lennhammer, Dan: *Skuldebrev växel och check*, uppl. 7, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1995. (cit. Tiberg & Lennhammer).

Trygger, Ernst: *Om fullmakt såsom civilrättsligt institut*, R. Almqvist & J. Wiksell's boktryckeri, Diss., Uppsala: Uppsala universitet, 1884. (cit. Trygger).

Unnersjö, Alexander: 'Kriterierna för tillitsfullmakt: Låneavtalet med Svea Ekonomi NJA 2021 s. 1017', *Juridisk Tidskrift*, 2022/23, s. 647–663. (cit. Unnersjö).

von Bar, Christian och Clive, Eric (red.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR): Full Edition*, uppl. 1, Sellier European law publishers GmbH, München, 2009. (cit. von Bar & Clive).

Wahlgren, Peter: 'Syfte och nytta med rättsvetenskapliga arbeten', *Svensk Juristtidning*, 2002, s. 293–303. (cit. Wahlgren).

Walin, Gösta och Herre, Johnny: *Lagen om skuldebrev m.m.: En kommentar*, uppl. 4, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2018. (cit. Walin & Herre).

Waltré Jenni och Hedbäck Julia: 'Konsumentavtalsvillkor på Internet', *Ny Juridik*, 2011, nr. 1, s. 21–43. (cit. Waltré & Hedbäck).

Westberg, Peter: *Konflikt och kontrakt*, uppl. 1, Jure Förlag AB, Stockholm, 2020. (cit. Westberg).

Westman, Per: *Framtidsfullmakter*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019. (cit. Westman (2019)).

Westman, Per: *Lagen om framtidsfullmakter: En kommentar m.m.*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2021. (cit. Westman (2021)).

Westregård, Annamaria: 'Elektronisk avtalssignering och elektroniska handlingar inom arbetsrätten', i: Kihlman, Jon (red.): *Elektronisk signering: En antologi*, uppl. 1, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013, s. 85–94. (cit. Westregård).

Zheng, Gavin och Gao, Longxiang och Huang, Liqun och Guan, Jian: *Ethereum Smart Contract Development in Solidity*, uppl. 1, Springer Nature Singapore Pte Ltd., Singapore, 2021. (cit. Zheng m.fl.).

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1875 s. 325.

NJA 1877 s. 268.

NJA 1917 s. 176.

NJA 1920 s. 536.

NJA 1925 s. 685.

NJA 1936 s. 586.

NJA 1943 s. 316.

NJA 1949 s. 305.

NJA 1949 s. 352.

NJA 1949 s. 444.

NJA 1950 s. 86.

NJA 1956 s. 656.

NJA 1962 s. 276.

NJA 1972 s. 408.

NJA 1973 s. 725.

NJA 1974 s. 706.

NJA 1981 s. 323.

NJA 1985 s. 717.

NJA 1989 A 7.

NJA 1990 s. 460.

NJA 1990 s. 591.

NJA 1992 s. 168.

NJA 1998 s. 364.

NJA 1998 s. 610.

NJA 2001 s. 191 I.

NJA 2001 s. 191 II.

NJA 2002 s. 244.

NJA 2006 s. 638.

NJA 2009 s. 672.

NJA 2010 s. 629.

NJA 2011 s. 600.

NJA 2012 s. 452.

NJA 2012 s. 597.

NJA 2013 s. 659.

NJA 2014 s. 272.

NJA 2014 s. 684.

NJA 2016 s. 945.

NJA 2017 s. 9.

NJA 2017 s. 113.

NJA 2017 s. 769.

NJA 2017 s. 1105.

NJA 2019 s. 959.

NJA 2021 s. 1017.

Hovrätterna

Svea hovrätt mål nr ÖÄ 7839-00, beslutat den 8 maj 2001. (cit. Svea hovrätt mål nr ÖÄ 7839-00).

RH 2012:31.

Tingsrätterna

Västmanlands tingsrätt mål nr Ä 1831-10, beslutat den 10 juni 2010. (cit. Västmanlands tingsrätt mål nr Ä 1831-10).

Malmö tingsrätt mål nr Ä 9069-17, beslutat den 16 januari 2018. (cit. Malmö tingsrätt mål nr Ä 9069-17).

Malmö tingsrätt mål nr Ä 4236-18, beslutat den 20 augusti 2018. (cit. Malmö tingsrätt mål nr Ä 4236-18).

Västmanlands tingsrätt mål nr Ä 4410-20, beslutat den 6 augusti 2020. (cit. Västmanlands tingsrätt mål nr Ä 4410-20).

Regeringsrätten

RÅ 2002 not. 206.

Arbetsdomstolen

AD 1994 nr 11.

AD 2017 nr 17.

AD 2019 nr 9.

AD 2020 nr 12.